

LSR-niveau 2 voor gedetineerden van PI Nieuwegein

Een kwalitatief onderzoek naar de betekenis die gedetineerden geven aan een sportopleiding ter bevordering van hun zelfredzaamheid

Universiteit Utrecht

Dienst Justitiële Inrichtingen
Ministerie van Veiligheid en Justitie

Auteur: Arjan Lambour
Datum: 23 augustus 2016
Studentnummer: 3959503
Onderwijsinstelling: Universiteit Utrecht – Departement Bestuurs- en Organiseringswetenschap
Masterprogramma: Sportbeleid & Sportmanagement

Inhoudsopgave

1. Voorwoord	5
2. Samenvatting	7
3. Inleiding.....	9
3.1. Aanleiding	12
3.1.1. Centrale vraagstelling	13
3.1.2. Maatschappelijke relevantie	15
3.1.3. Wetenschappelijke relevantie.....	16
4. Theoretisch kader	19
4.1. Foucault.....	19
4.1.1 Discoursen.....	20
4.1.2. Regime of Thruth	20
4.1.3. Disciplinaire macht.....	21
4.1.4. Het Panopticon.....	22
4.1.5. Technologies of dominance	23
4.1.6. Technologies of the self	23
4.1.7. Dominante en alternatieve discoursen	24
4.1.8. Weerstand.....	24
4.2. Bestaande literatuur	26
4.2.1. De invloed van sport en educatie op gevangenen	26
4.2.2. Zelfredzaamheid	28
5. Methodologie.....	33
5.1. Onderzoeksmethoden.....	33
5.2. De deelnemers	37
5.3. Positionering van de onderzoeker	39
5.4. Data-analyse.....	40
6. Resultaten	43
6.1. De ideale gevangene is zelfredzaam	43
6.2. Kostenbesparing is het hoofddoel van het zelfredzame gevangenisbeleid	47
6.3. LSR draagt bij aan het zelfredzaamheidsbeleid dat de gevangenis nastreeft	51
6.4. Gedetineerden melden zich aan voor LSR om betere arbeidskansen te krijgen	57
7. Discussie.....	65
8. Conclusie	69
Literatuur	72
Bijlage 1.....	78

Bijlage 2..... 81

1. Voorwoord

Hierbij presenteer ik u met genoegen mijn scriptie, die ik geschreven heb voor het masterprogramma Sportbeleid & Sportmanagement aan de Universiteit Utrecht. De afgelopen maanden heb ik als onderzoeker meegelopen met een uniek project binnen het Nederlandse gevangeniswezen: tien gedetineerden zijn in de Penitentiaire Inrichting (PI) Nieuwegein via sport opgeleid tot assistent recreatiesportleider. Zie onderstaande berichtgeving uit het Algemeen Dagblad van 17 augustus (de Kruijff, 2016):

▲ Gedetineerden Hassan (links) en Miquel in de gymzaal met de tentoonstelling over de historie van de Olympische Spelen. © Marnix Schmidt

Na de bajes aan de bak als gediplomeerd sportleider

Gedetineerden uit de gevangenis van Nieuwegein hebben daar met succes een opleiding gevolgd tot Leider Sportieve Recreatie. De gevangenen krijgen morgen hun diploma.

Negen van de tien deelnemers zijn geslaagd en ontvingen op 18 augustus 2016 hun diploma Leider Sportieve Recreatie (LSR) niveau 2. Eén deelnemer is vroegtijdig afgehaakt. Zodoende heb ik de mogelijkheid gekregen om dit project op de voet te volgen. Als observant heb ik ervaring en kennis opgedaan aangaande gevangnissen en gedetineerden. Bovendien heb ik als interviewer de mogelijkheid gekregen om de tien deelnemende gedetineerden te interviewen en op die manier toe te treden tot hun belevingswereld.

De totstandkoming van deze scriptie ging met de nodige horten en stoten gepaard, maar ze is elke inspanning waard geweest. Allereerst was het noodzakelijk dat deze scriptie gestalte kreeg terwijl de LSR-opleiding in de gevangenis bezig was, anders was het immers niet mogelijk om de gedetineerden te vragen naar hun ervaringen erover. De LSR-opleiding in de PI Nieuwegein is in maart gestart; om een enigszins realistisch beeld te krijgen konden de interviews pas vanaf april gepland worden. Het was evenmin mogelijk om in direct contact te staan met de cursisten. Gevangenen hebben binnen de muren namelijk geen 06-nummer waar op ze te bereiken zijn. Al mijn afspraken met de gedetineerden liepen dus via de (plaatsvervangend) directrice van PI Nieuwegein, Caroline Oosterboer. Daarnaast is er sprake van een strikt regime binnen de PI Nieuwegein. Gevangenen moeten om een bepaalde tijd bidden, in hun cel zijn, gelucht worden of naar de arbeid gaan. Het inplannen van afspraken vergde daarom enige precisie en nauwkeurigheid. De directie van de PI was tegen het

audio-opnamen van de interviews. In overleg met mijn scriptiebegeleider is daarom besloten om de interviews ter plekke en gelijktijdig met de afname uit te typen. Onvermijdelijk gevolg hiervan is dat een deel van de data verloren is gegaan. Al deze zaken hebben ervoor gezorgd dat ik tijdens het onderzoeksproces afhankelijk was van meerdere personen. Het bracht echter ook de nodige voordelen met zich mee. Onderstaande personen wil ik daarom in het bijzonder danken. Zonder deze personen was het onmogelijk geweest om dit onderzoek uit te voeren:

- Caroline Oosterboer. Plaatsvervangend vestigingsdirecteur. PI Nieuwegein.
Caroline heeft ervoor gezorgd dat ik het onderzoek kon uitvoeren binnen de gevangenis. Zij heeft er toestemming voor gegeven. Daarnaast heeft ze geholpen bij het zo efficiënt mogelijk inplannen van mijn interviews. Aan drie vrijdagen in de PI Nieuwegein had ik genoeg om negen gedetineerden te interviewen. Er was alle drie de keren een gesloten bezoekersruimte gereserveerd en een toezichthoudende bewaker aanwezig. Tevens heeft Caroline in latere instantie toestemming gegeven voor het meebrengen van een laptop naar de interviewafspraken, zodat er in plaats van meegeschreven, meegetypt kon worden.

- Noortje van Amsterdam. Universitair docent. Departement Bestuurs- en Organisationswetenschap.
Noortje was aangewezen als mijn scriptiebegeleider en heeft mij gedurende het proces voorzien van feedback en nuttige kanttekeningen geplaatst bij uitspraken die ik deed. Ze heeft me bijvoorbeeld geholpen bij het samenstellen van een topiclijst voor de interviews. Daarnaast heeft ze me geleerd hoe ik als interviewer op een onafhankelijke manier kan achterhalen welke discourses de gevangenen gebruiken. Ook heeft ze mij op weg geholpen in het scriptieonderdeel waar ik het meeste moeite mee had: het theoretisch kader.

- Danique van 't Erve. 1^e jaar student Sportbeleid en Sportmanagement en stagiaire bij Stichting NSA.
Danique heeft zich beschikbaar gesteld om de negen interviews in de PI ter plekke mee te typen op haar laptop. Dankzij haar had ik een groot deel van mijn verzamelde data direct op papier. Zonder haar bijdrage was het niet mogelijk om überhaupt interviews af te nemen binnen de gevangensmuren.

- Fred Hogers. Vrijwilliger bij Stichting NSA, respondent en LSR-docent in de PI Nieuwegein.
Fred heeft me geholpen door me volledig te betrekken bij de LSR-opleiding in de PI. Zo heeft hij me meegenomen naar de intakegesprekken met de gedetineerden en was hij zelfs bereid om mee te gaan naar de interviewafspraken. Dit laatste is echter niet gebeurd, omdat zijn aanwezigheid de betrouwbaarheid van de interviewresultaten zou hebben kunnen aantasten. Tevens heb ik meerdere keren met Fred mogen meerijden naar de PI Nieuwegein. Ik heb Fred als docent van de opleiding ook geïnterviewd.

- Peter van Diermen. Consultant bij Stichting NSA.
Peter was de afgelopen twee jaar mijn stagebegeleider bij Stichting NSA en hij heeft het LSR-project in de PI Nieuwegein gerealiseerd en gecoördineerd. De afspraken voor de acquisitiesprekken met de PI zijn allemaal via Peter verlopen. Peter heeft de offerte opgesteld en ervoor gezorgd dat er een wederzijdse overeenstemming is gekomen tussen Stichting NSA en PI Nieuwegein voor het uitvoeren van de LSR-opleiding.

- Marjon van Viegen. Sportinstructeur bij PI Nieuwegein.
Marjon was vanuit de PI Nieuwegein de contactpersoon die alles regelde. Zij heeft de verplichte stageplaatsen voor de gedetineerden binnen de muren georganiseerd. Ook heeft ze de presentielijst bijgehouden van de bijeenkomsten en begeleidde ze ons naar de sportzaal.

2. Samenvatting

Deze scriptie onderzoekt de effecten van een sportopleiding op de zelfredzaamheid van gedetineerden. Zelfredzaamheid van burgers lijkt tegenwoordig in de samenleving steeds belangrijker te worden. Burgers moeten zoveel mogelijk eigen verantwoordelijkheid nemen en hun problemen binnen het eigen netwerk oplossen. De gevangenis is een instituut die normafwijkende personen, gedetineerden, voorbereid op hun terugkeer in de maatschappij. Doordat zelfredzaamheid van burgers in de samenleving steeds belangrijker lijkt te worden, begint het zelfredzaam maken van gedetineerden in de gevangenis ook een punt van belang te worden. Gevangenen dienen tijdens hun detentieperiode dusdanig zelfredzaam te worden, dat zij na vrijlating voldoen aan de zelfredzame norm van de samenleving en op eigen benen verder kunnen. Sport wordt steeds vaker als middel ingezet om maatschappelijke problemen op te lossen. Het gebruik van sport om te verbreederen, het terugdringen van de gezondheidsproblematiek en het voldoen aan de hedendaagse schoonheidsidealen zijn slechts enkele voorbeelden van maatschappelijke issues die via sport worden aangepakt. Ook zou sport uitkomst kunnen bieden bij het zelfredzaam maken van gevangenen en daarmee hun re-integratie in de samenleving bevorderen. Van educatie wordt al langere tijd gesteld dat het kan helpen bij het resocialiseren van gevangenen. De gedetineerden leren immers een vak, zodat ze na vrijlating kunnen gaan werken en weer onderdeel van de samenleving worden. Het doel van deze scriptie is om te onderzoeken hoe deze doelgroep van gevangenen zelf aankijkt tegen het aanbieden van een sportopleiding om hen te helpen bij hun zelfredzaamheid. Ik ben nieuwsgierig naar de manier waarop gevangenen aankijken tegen de zelfredzame norm, zoals die de laatste tijd in de samenleving lijkt te bestaan. Daarnaast ga ik onderzoeken hoe het speerpunt van zelfredzaamheid volgens de gedetineerden in het dagelijkse gevangenisleven naar voren komt. Tevens ga ik bestuderen hoe een sportopleiding volgens de gevangenen een bijdrage kan leveren aan het zelfredzame beleid. Tenslotte ga ik uitzoeken hoe gevangenen als gevolg van het zelfredzame beleid naar hun eigen toekomst kijken en welke rol de sportopleiding daarin heeft gespeeld. De centrale vraagstelling is daarmee als volgt geformuleerd:

Welke betekenis geven gedetineerden aan hun deelnamemotieven, ervaringen en het doel van LSR in het kader van zelfredzaamheid?

Bij de tien gedetineerden die deelnemen aan de sportopleiding LSR (Leider Sportieve Recreatie) heb ik een interview afgenomen om hun visie hierop te openbaren. Daarnaast heb ik de sportinstructeur en de docent van de opleiding geïnterviewd om te achterhalen hoe zij denken dat LSR bijdraagt aan de zelfredzaamheid van de tien cursisten. Tevens heb ik zeven opleidingsbijeenkomsten geobserveerd en heb ik informele gesprekken gevoerd met de deelnemende gevangenen. Hierdoor kon ik de gevangencultuur proeven en verklaren waarom de gedetineerden bepaalde denkbeelden hebben. De resultaten van dit onderzoek zullen nader toelichten waarom het niet eenvoudig is om een eenduidig antwoord te geven op de centrale vraagstelling. In het gevangeniswezen lijken er veel meer onderliggende processen en belangen aanwezig te zijn die expliciteren waarom de effecten van een sportopleiding op de zelfredzaamheid van gedetineerden niet in één zin te omschrijven zijn. Daarnaast lijkt de samenleving onderhevig te zijn aan heersende denkbeelden, de zogenaamde discoursen, die volgens de gevangenen het toekomstperspectief van gedetineerden kunnen aantasten. Deze processen lijken invloed uit te oefenen op de deelnamemotieven en ervaringen van gevangenen over een sportopleiding. Bovendien kan het de mening van gevangenen beïnvloeden over het achterliggende doel van de sportopleiding.

Vanuit het perspectief van de gevangene stelt deze studie verschillende beleidskwesties ter discussie. Dit onderzoek levert een bijdrage aan het debat over welk dieper onderliggend uitgangspunt er achter de zelfredzame norm schuilgaat. Daarnaast levert deze studie ook een bijdrage aan de discussie over hoe sport als middel ingezet kan worden om gevangenen meer zelfredzaam te maken. Er zal blijken dat het simpelweg aanbieden van een sportopleiding voor gevangenen niet voldoende is om dit te bewerkstelligen. De effecten van sport als middel om gevangenen zelfredzaam te maken dienen daarom genuanceerd te worden.

3. Inleiding

“De gevangenis zet op degene die haar wordt toevertrouwd een bewerking voort, die elders is begonnen en die de samenleving als geheel met ontelbare disciplinerende mechanismen op iedereen continueert.” (Foucault, 1975 in Moerdijk, 2011: p. 8)

Het gevangeniswezen in Nederland vormt de context van dit onderzoek. Gevangenen worden ook wel Penitentiaire Inrichtingen (PI) genoemd en zijn complexe organisaties waarbinnen een strikt regime geldt. Ze worden gekenmerkt door hiërarchie, routine en bureaucratische categorisering. Er zijn bijvoorbeeld vaste tijden voor bezoek, luchten, sport, arbeid en onderwijs. Daarnaast dienen de gedetineerden zich aan de gevangenisregels te houden en te luisteren naar het inrichtingspersoneel (DJI, nb). Het onderzoek is uitgevoerd in PI Nieuwegein. Dit is een gesloten inrichting, wat wil zeggen dat de gedetineerden daar weinig vrijheden hebben en de bewaking relatief zwaar is (DJI, nb).

De reputatie van het gevangeniswezen in Nederland fluctueert. Soms wordt de gevangenis gezien als een hotel en soms als een mensonterende plaats (Brouwers, 2016). De laatste jaren lijken gevangenen in Nederland steeds meer onder druk te staan. Omdat een groot deel van de cellen momenteel leeg staat, ziet het er naar uit dat meerdere gevangenen hun deuren moeten sluiten in de komende jaren. De leegstand kost het ministerie teveel geld. Ook zou de leegstand verder oplopen als gevolg van het dalende misdrijfpercentage (van der Veen, 2016). Naast de eventuele sluiting van gevangenen, staat ook de beveiliging van gevangenen steeds meer ter discussie. Zo zouden verboden objecten, zoals drugs en telefoons, gemakkelijk naar binnen te smokkelen zijn (rtlnieuws, 2016). Niet alleen de beveiliging van de gevangenis, maar ook de veiligheid binnen de muren staat ter discussie. Meerdere bronnen (Klumpelaar, 2015; nu.nl, 2013) melden verschillende dodelijke steekincidenten in het gevangeniswezen. De bezuinigingen worden door vakbond Abvakabo FNV aangewezen als oorzaak voor het oplopende aantal geweldsdelicten (nu.nl, 2014). Elsevier (2013) is stellig over de gevolgen van de gevangenisbezuinigingen: het heeft negatieve gevolgen voor de veiligheid, resocialisatie en herhalingscriminaliteit van gedetineerden. Bovenstaande ontwikkelingen kunnen ervoor zorgen dat er een negatief beeld ontstaat over de gevangenis. Gerritsen (2014) noemt de gevangenis als gevolg van de versobering ‘een recept voor rampspoed’ (Gerritsen, 2014 in van Dijk, 2014: p.1).

Kijkend vanuit een breder perspectief, met het oog op de samenleving, is deze druk op het gevangeniswezen niet verrassend te noemen. De maatschappij maakt verschillende ontwikkelingen door en is langzaam verschoven van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving, zoals koning Willem-Alexander in de troonrede van 2013 zei. De overheid trekt zich terug en van burgers wordt meer eigen initiatief verwacht. Eigen kracht, actief burgerschap en burgerinitiatief zijn kenmerken van deze participatiesamenleving (van der Linden, 2014). De bedoeling is dat ook de kwetsbare doelgroep in de samenleving handvatten krijgt om, met de nodige aanpassingen, actief te blijven (Movisie, 2015). Een invalide persoon krijgt misschien niet meer als voorheen een welzijnsmedewerker die de boodschappen voor hem doet, maar een scootmobiel, zodat hij zelf de boodschappen kan doen. De bedoeling van het actieve burgerschap is dat de zorg voor kwetsbare personen wordt opgevangen binnen het eigen netwerk. Robbesom (2014) geeft als oorzaak voor deze verschuiving aan dat mensen over het algemeen zelfstandiger en mondiger zijn dan vroeger. Ook stelt zij dat de verschuiving het gevolg is van de noodzaak om het overheidstekort terug te dringen. Dit laatste punt lijkt zich te vertalen in bezuinigingen bij verschillende sociale domeinen. In de zorg is er bijvoorbeeld flink gekort op welzijnsmedewerkers, omdat er van burgers meer verwacht wordt dat zij zelf de zorg bieden aan dierbaren

(Ellch, 2013). Het actieve burgerschap kan dus bijdragen aan die bezuinigingen, maar premier Mark Rutte beweert stellig dat dit niet het uitgangspunt van de participatiesamenleving is:

“De participerende burger is geen product van overheidsbeleid maar juist een ontwikkeling die uit de samenleving zelf komt” (van der Laan, 2013: p.1).

Toch is dit erg omstreden. CDA-leider Buma noemt de participatiesamenleving een excuus voor kil bezuinigen (ANP, 2013). Movisie (2015) beschrijft als nadeel van de participatiesamenleving dat er altijd personen zijn die hetzij professionele zorg nodig hebben, of niet kunnen terugvallen op vrienden en familie. Volgens Movisie (2015) zal hiervoor een buffer van welzijnsorganisaties moeten blijven bestaan. Net zoals er voor de ‘extreem-normafwijkende’ gedetineerden altijd gevangenen moeten zijn.

Vanuit het maatschappelijk perspectief is te verklaren waarom ook het gevangeniswezen één van de domeinen is waarop bezuinigd wordt. De gevangenis heeft een bepaalde functie die niet alleen de gedetineerde maar ook de maatschappij ten goede zou moeten komen:

“Het voornaamste doel van de vrijheidsstraf is de verbetering en de maatschappelijke reclassering van de veroordeelde.” (Foucault, 1975 in Raes, 2006)

Foucault (1975) benadrukt de opvoedingsfunctie van de gevangenis, zodat gedetineerden bij vrijlating kunnen deelnemen in de samenleving. Dupcétiaux (1858 in Raes, 2006) gebruikt het voorbeeld van arbeid in de gevangenis. Gedetineerden kunnen in de gevangenis een vak leren, dat ze vervolgens kunnen uitoefenen na het uitzitten van hun straf. Het uitvoeren van arbeid kan gezien worden als onderdeel van een zelfredzaam burger (Geerlink, nb.) Het leven in de gevangenis lijkt te veranderen als gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen. Doordat er in de maatschappij een verschuiving plaatsvindt richting een participatiesamenleving, lijkt het ook belangrijk dat het gevangenisleven zich hierop aanpast. Van gevangenen wordt tegenwoordig ook steeds meer verwacht dat ze eigen initiatief nemen:

“DJI bereidt gedetineerden zo goed mogelijk voor op hun terugkeer in de samenleving. Daarvoor is het nodig dat zij zelfredzaam zijn en hun eigen verantwoordelijkheid nemen.” (DJI, 2016: p. 1)

Het is dus niet vreemd dat de bezuinigingen ook voelbaar zijn in het Nederlandse gevangeniswezen. Het ziet er naar uit dat ook gevangenen meer van eigen kracht moeten uitgaan om zaken te regelen. Hiervan wordt verwacht dat de kans op een succesvolle re-integratie in de huidige participatiesamenleving stijgt (DJI, 2016). In de Penitentiare Inrichtingen wordt er bezuinigd door het regime te versoberen en de capaciteit te beperken. Dit geeft gedetineerden de kans om meer eigen verantwoordelijkheid te nemen en te werken aan hun eigen re-integratie (Commissaris Media, 2015). Van gedetineerden lijkt verwacht te worden – in aansluiting op de maatschappelijke verschuiving richting de participatiesamenleving – dat ze meer eigen initiatief nemen. Dit zou gevangenen de mogelijkheid bieden om te bezuinigen op het inzetten van personeel. Toch lijkt het erop dat deze bezuinigingen ervoor zorgen, zoals eerder in deze inleiding beschreven, dat het maatschappelijke beeld van gevangenen achteruit gaat (Gerritsen, 2014 in van Dijk, 2014: p.1).

Een andere overeenkomende ontwikkeling die zowel in het gevangenisleven als in de bredere samenleving opspeelt, is de inzet van sport als middel om maatschappelijke doelstellingen te bereiken. Van sport wordt door beleidsmakers de laatste jaren steeds meer verwacht dat het kan bijdragen aan sociale doeleinden (Theeboom, 2008). De overheid gebruikt daarom sport steeds vaker om problemen in de maatschappij op te

lossen (Middelkamp, 2011). Denk bijvoorbeeld aan het beleid over de inzet van sport ter bevordering van de integratie en opvoeding van allochtone jongeren (Ministerie, 2005 in Middelkamp, 2011).

In het gevangeniswezen is dit geloof in de sport terug te zien. IJmker (2016) beschrijft de invloed van sport op gevangenen. Het zou hen helpen om samen te komen, kracht en doorzettingsvermogen op te bouwen en zou voorkomen dat gedetineerden zich geïsoleerd voelen. Ook gevangenisgebruikers gebruiken sport steeds vaker als middel om bijvoorbeeld de re-integratie te bevorderen (DJI, 2016). Cees Niessen, directeur van PI Sittard, verwoordde het als volgt:

“Binnen en buiten de muren van de gevangenis wordt veel gedaan aan re-integratie van gedetineerden en daarbij is sport een heel geschikt middel. Sport verbindt en verbreedt mensen”
(DJI, 2016: p. 1).

De ontwikkelingen van de verschuiving richting een participatiesamenleving en de inzet van sport als middel om maatschappelijke doelstellingen te bereiken vervullen een belangrijke rol in dit onderzoek. Later zal blijken dat deze twee ontwikkelingen nauw met elkaar samenhangen in de context van het gevangeniswezen.

Terugkomend op de specifieke context waarin dit onderzoek zich afspeelt, namelijk binnen PI Nieuwegein, kan er gesproken worden van een uniek project. Stichting NSA, het sportadviesbureau waar ik stage loop, heeft gedurende dit onderzoek de sportopleiding Leider Sportieve Recreatie (LSR) niveau 2 gegeven aan tien gedetineerden van PI Nieuwegein. Dit is een laagdrempelige sportopleiding waarvoor geen verplichte startkwalificaties vereist zijn. Bij het succesvol doorlopen van LSR-niveau 2 ben je assistent recreatiesportleider. Hiermee ben je bevoegd om (sport) les- en leiding te geven aan kleine groepen personen, of onder verantwoordelijkheid van iemand met een niveau 3 diploma grotere groepen mensen te begeleiden. Voor meer informatie over de LSR-opleiding verwijs ik u graag naar bijlage 1. In de PI Nieuwegein heeft deze opleiding 13 bijeenkomsten inclusief examens gekend. Dit onderzoek is gedurende deze looptijd uitgevoerd. Ik had zelf een dubbelrol binnen dit project, namelijk die als onderzoeker/interviewer en als stagiair van Stichting NSA.

3.1. Aanleiding

Begrippen als 'gelijkheid, zelfstandigheid en persoonlijke vrijheid' vormen een belangrijke functie in de maatschappij. Schnabel (2000) noemt dit het proces van individualisering. Burgers moeten zichzelf en elkaar meer gaan corrigeren. Schnabel (2000) beschrijft de behoefte van burgers aan een samenleving met gevoel voor gemeenschapszin. Volgens Schnabel (2000) is de grotere sociale controle typerend voor een dergelijke samenleving. Men spreekt elkaar aan op wederzijds gedrag. De centrale overheid trekt zich terug en de rol van de lokale overheid wordt groter. Niet langer is de overheid verheven boven de burger maar staat zij op gelijke hoogte. De competitie tussen individuen, de persoonlijke vrijheid om keuzes te maken en de decentralisatie van de overheid zijn typerend voor de huidige neoliberale samenleving (Schnabel, 2000). Murawski (2011) noemt een verzelfstandiging van de macht van de markt en een terugtrekkende beweging van de staat als kenmerken van dit neoliberalisme. Volgens Schnabel (2000) incasseren kwetsbare burgers de hardste klappen door het terugtrekken van de overheid. Binnendijk (2014) stelt dat het nodig is om ook die kwetsbare doelgroep te betrekken bij de samenleving, omdat ook zij deel uitmaakt van de maatschappij. Het is dus van belang dat iedereen kan blijven meedoen, inclusief de kwetsbare doelgroep (Schnabel, 2000). Om terug te keren naar de gevangeniscontext, kan gesteld worden dat het ook van belang is dat gedetineerden na hun vrijlating opnieuw kunnen meedoen in de samenleving.

De gevangenis heeft volgens Foucault (1977) als doel om de crimineel te transformeren in een productief en onderworpen individu:

“Foucault (1977) ziet de gevangenis als de vertegenwoordigende institutie van de industriële maatschappij en de uiterste realisatie van de moderne staat.” (Graas, 2013: p. 6)

Allereerst volgen alle gedetineerden in Nederland een basisprogramma, waarbij ze recht hebben op recreatie, luchten, bezoek, arbeid, sport en onderwijs (DJI, nb). Zoals in de inleiding beschreven, zijn er in dit onderzoek twee trends die invloed hebben op het gevangenisleven: de verschuiving richting de participatiesamenleving waardoor gevangenen steeds meer eigen verantwoordelijkheid nemen en de inzet van sport als middel waarmee gedetineerden aan hun eigen re-integratie kunnen werken (DJI, 2016). Kijkend naar deze verschuivingen is het te verklaren waarom PI Nieuwegein ervoor gekozen heeft om LSR-niveau 2 aan te bieden aan de gedetineerden. LSR-niveau 2 is een opleiding die lijkt aan te sluiten bij deze trends. De gedetineerden leren namelijk een vak, dat ze vervolgens kunnen uitoefenen na hun vrijlating. Sport wordt hierbij als middel ingezet en het behalen van het diploma kan de gedetineerden verder helpen bij hun re-integratie. Hierdoor zouden ze weer productieve individuen kunnen worden en met iedereen mee kunnen doen in de samenleving.

“Het is van belang dat gedetineerden onderwijs krijgen dat aansluit bij wat zij kunnen en willen. Daarmee is de kans van slagen het grootst dat zij de opleiding met succes afronden.” (DJI, nb: p.1)

Het onderwijs dat de gedetineerden in PI Nieuwegein krijgen lijkt aan te sluiten bij wat ze kunnen en willen. Caroline Oosterboer, directrice van PI Nieuwegein, typeerde tijdens een acquisitiesprek (2016, 4 februari) de meeste gedetineerden als echte sporttypes die op de praktijk zijn ingesteld. LSR-niveau 2 is een praktische opleiding waarbij deelnemers vooral zelf veel sporten. Daarnaast was het laagdrempelige aspect van LSR-niveau 2 een belangrijk issue, omdat enkele gedetineerden geen diploma's op zak hadden. Via LSR-niveau 2 kun je doorstromen naar LSR-niveau 3, of in een specifieke tak van sport verder gaan. Tevens gaf Mevrouw Oosterboer tijdens het acquisitiesprek (2016, 4 februari) aan dat het thema 'zelfredzaamheid van gevangenen' de laatste jaren een speerpunt is in het gevangeniswezen. In Nederland gebruiken gevangenen volgens mevrouw Oosterboer het rapport 'Zelfredzame gedetineerden' van Molleman (2014) bij het maken

van beleidskeuzes aangaande het thema zelfredzaamheid. Ik heb besloten om *Zelfredzame gedetineerden* (Molleman, 2014) mee te nemen bij de documentanalyse in mijn resultatenhoofdstuk. In Molleman (2014) komen echter ook interessante punten aan het licht over zelfredzaamheid van gevangenen en hoe sport en educatie daar een bijdrage aan kunnen leveren. Daarom heb ik het rapport van Molleman (2014) ook al enkele keren aangehaald in de paragrafen Aanleiding, Literatuurstudie en Methodologie. Bepaalde beschrijvingen van Molleman (2014) - zoals de recente verschuivingen in het gevangenisbeleid van Nederland – zijn namelijk relevant om kennis van te nemen voor de resultatensectie. In het resultatenhoofdstuk komt vooral de visie van Molleman (2014) op het inhoudelijke aspect van zelfredzaamheid naar voren. Denk hierbij aan een definiëring van het begrip zelfredzaamheid en wat het uitgangspunt is van het zelfredzaamheidsbeleid volgens hem. Molleman (2014) beschrijft een regimewijziging die heeft plaatsgevonden in de gevangenis. Sinds kort wordt de verantwoordelijkheid voor eigen ontwikkeling en welzijn steeds meer neergelegd bij de gedetineerde zelf, in plaats van bij het inrichtingspersoneel. Laatstgenoemde krijgt een meer ondersteunende rol. Van gedetineerden wordt meer zelfredzaamheid verwacht, die zich volgens Molleman (2014) uit in het vermogen om zelfstandig algemene levensverrichtingen te doen (p. 5). In hetzelfde document komt de rol van sport naar voren als werkzaam middel om gedetineerden zelfredzaam te maken:

“Sporten en bewegen zouden aldus gezien kunnen worden als activiteiten van een zelfredzame gedetineerde. Recent wordt ook nagedacht hoe de sportmomenten ingezet kunnen worden ten behoeve van re-integratie en het bevorderen van zelfredzaamheid.” (Molleman, 2014: p. 24)

Om succesvol te re-integreren in de participatiesamenleving, lijkt het belangrijk dat gedetineerden al tijdens detentie zelfredzaam worden. Mevrouw Oosterboer gaf aan dat zij denkt dat LSR-niveau 2 hieraan kan bijdragen. Als de deelnemers opgeleid worden tot assistent recreatiesportleider, kunnen ze bij vrijlating wellicht sportles geven bij een vereniging of op een Cruiff Court. Stichting NSA heeft voor het acquisitiegesprek bij PI Nieuwegein (2016, 4 februari) al bij enkele verenigingen gepolst of ze eventueel bereid zijn om ex-gedetineerden als assistent recreatiesportleider aan te nemen. Van twee verenigingen in regio Utrecht is bekend dat ze hier erg geïnteresseerd in zijn. Hiermee zou de zelfredzaamheid van de tien deelnemers zich kunnen vertalen tot buiten de muren. Dit is iets wat de directie van PI Nieuwegein aanspreekt.

3.1.1. Centrale vraagstelling

Als onderzoeker vraag ik me af hoe de tien deelnemende gevangenen de effecten van LSR-niveau 2 beleven. De gedachtegang van de directie om LSR-niveau 2 aan te bieden lijkt duidelijk: de gevangenen worden zelfredzaam en behalen een diploma, waardoor ze beter kunnen re-integreren; bovendien vinden ze het leuk om in de sport bezig te zijn. Ik wil dit vanuit het perspectief van de gevangene bekijken. Zij zijn immers de doelgroep. Daarnaast ben ik benieuwd of de gevangenen zelf ook het verbeteren van hun zelfredzaamheid en toekomstperspectief als motief zien om deel te nemen aan LSR-niveau 2. Een ander gebied dat ik nader wil belichten is hoe de deelnemers staan tegenover het beleid van PI Nieuwegein. Ik ben benieuwd hoe gevangenen de regimewijziging, waar Molleman (2014) over schrijft, ervaren. In de inleiding heb ik al beschreven hoe sommige gevangenen onder druk lijken te staan (van der Veen, 2016). Volgens enkele bronnen zouden de bezuinigingen binnen de gevangenis hiervan de oorzaak zijn (Nu.nl, 2014; Elsevier, 2013). Commissaris Media (2015) stelt juist dat de bezuinigingen tot een bepaalde vrijheid leiden, waardoor gedetineerden sneller zelfredzaam worden. Opmerkelijk is echter dat PI Nieuwegein, ondanks de bezuinigingen, deze LSR-niveau 2 opleiding zelf bekostigt. Dit komt omdat LSR-niveau 2 bij justitie (nog) geen officiële interventie is (acquisitiegesprek, 2016, 4 februari). Gezien de bezuinigingen vraag ik mij af wat de gevangenen als reden zien achter deze investering in LSR-niveau 2.

Aan de hand van bovenstaande doelstellingen ben ik tot de volgende centrale vraagstelling gekomen:

Welke betekenis geven gedetineerden aan hun deelnamemotieven, ervaringen en het doel van LSR in het kader van zelfredzaamheid?

Daarbij heb ik de volgende deelvragen geformuleerd:

1. *Hoe krijgt het begrip zelfredzaamheid betekenis in 'Zelfredzame Gedetineerden' (Molleman, 2014) en via de deelnemers?*
2. *Wat zijn de heersende discoursen over zelfredzaamheid in de gevangenis en welke invloed hebben ze op de gedetineerden?*
3. *Welke motieven hebben gevangenen om deel te nemen aan LSR?*
4. *Welke discoursen gebruiken gedetineerden om hun ervaringen met LSR-niveau 2 te definiëren en hoe vormt dat hun toekomstperspectief?*

Met betrekking tot zelfredzaamheid is er tot nu toe in dit onderzoek vooral een vergelijking gemaakt met actieve burgers in de participatiemaatschappij. De zelfredzame gevangene lijkt overeen te komen met die burgers, als het gaat om eigen initiatief en zelf verantwoordelijkheid nemen. Belangrijk om te achterhalen is hoe zelfredzaamheid beschreven wordt in 'Zelfredzame Gedetineerden' (Molleman, 2014), het document dat de directie van PI Nieuwegein gebruikt voor beleidskeuzes ten aanzien van het meer zelfredzaam maken van gedetineerden. Hierin komt concreet naar voren hoe zelfredzaamheid in de context van het gevangeniswezen zich laat blijken binnen de muren. Tevens is het interessant om te onderzoeken of de gedetineerden er op dezelfde manier over denken. Is er mogelijkwerwijs een grijs gebied tussen beleid en uitvoering/ beleving?

Het begrip discours is nog niet duidelijk naar voren gekomen in dit onderzoek. In het woordenboek van Dale wordt het discours ook wel een verhoog genoemd. Simpel gezegd gaat het bij discoursen om het geheel aan redeneringen waarmee een onderwerp, bijvoorbeeld zelfredzaamheid, in een bepaald perspectief gezet wordt (Hajer, 1989). Dit discours krijgt vorm door geschreven of gesproken teksten rondom het onderwerp (Foucault, 1971). In het theoretisch kader ga ik hier dieper op in. Voor wat betreft zelfredzaamheid is het interessant om te onderzoeken wat de heersende beelden over zelfredzaamheid zijn. Ik ben benieuwd of er bepaalde dominante denkbeelden zijn over zelfredzaamheid die invloed hebben op de gevangenen. Daarnaast ben ik benieuwd hoe de gevangenen die beleidsomgang richting zelfredzaamheid beleefd hebben.

Om LSR te koppelen aan het huidige beleid in PI Nieuwegein is het belangrijk om te onderzoeken wat de deelnamemotieven zijn van de gevangenen. Er kunnen vele redenen zijn om deel te nemen aan LSR-niveau 2 en interessant is om te onderzoeken wat voor gedetineerden de voornaamste is. Ook de beweegredenen voor het aanbieden van LSR vanuit de directie wil ik hierbij in ogenschouw nemen. Zo kan ik bekijken hoe de motieven van de gedetineerden aansluiten bij het perspectief vanuit de directie.

Tijdens de LSR-niveau 2 opleiding zullen de gedetineerden bepaalde ervaringen opdoen. Voor deze thesis is het interessant om te kijken hoe de gevangenen betekenis geven aan die ervaringen en welke discoursen daarbij een rol spelen. Het lijkt mij dat ze van tevoren al een bepaald beeld hebben over sport en opleiding in de gevangenis. Hoe koppelen zij deze beelden aan hun beleving met LSR-niveau 2 en hoe beïnvloedt dat hun toekomstperspectief?

3.1.2. Maatschappelijke relevantie

Gemiddeld gaat 47% van de gedetineerden binnen twee jaar na vrijlating opnieuw de fout in (Rijksoverheid, nb). Deze terugval in de criminaliteit wordt ook wel recidive genoemd. Recidive is iets wat de overheid veel geld kost (Boers, 2006). Het terugdringen hiervan is een topprioriteit van het kabinet. De overheid investeert in het verminderen van de recidive, zodat de kosten die hiermee gepaard gaan dalen. Zo zijn er binnen de gevangenis muren bepaalde gedragsinterventies voor gedetineerden om beter te leren omgaan met agressie en impulsief gedrag. Dit moet er toe leiden dat het aantal recidive vermindert (Rijksoverheid, nb). Er kan gesteld worden dat het voor de maatschappij van belang is dat gevangenen succesvol re-integreren, zodat ze niet terugkeren in de criminaliteit en de samenleving weer geld kosten.

Dit onderzoek gaat niet zozeer over het terugdringen van recidive, maar heeft wel te maken met het beleid in het gevangeniswezen van Nederland. De re-integratie van gedetineerden en het voldoen aan de normen van de participatiemaatschappij spelen wel degelijk een rol in dit onderzoek.

“Een goede re-integratie van (ex-)gedetineerde burgers is één van de middelen in het streven recidive (terugvallen in criminaliteit) terug te dringen.” (DJI, nb: p. 1)

Al eerder heb ik aangegeven dat het er op lijkt dat zelfredzaamheid als speerpunt binnen het gevangenisbeleid bij zou moeten dragen aan een succesvolle re-integratie (p.11). Dan zou zelfredzaamheid indirect dus ook kunnen leiden tot recidivevermindering, wat gepaard lijkt te gaan met een succesvolle re-integratie. Dit sluit aan bij de huidige stroming van neoliberalisme (De Koster, Willem, et al, 2008). Het individu wordt hierbij zelf volledig verantwoordelijk gehouden voor zijn handelingen en de positie waarin hij verkeert (Wacquant, 2006 in De Koster, Willem, et al, 2008). De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek vertaalt zich in het blootleggen van de mening van gedetineerden over het zelfredzame beleid. De gevangenen spreken zich uit over hoe zij tegenover zelfredzaamheid staan ten opzichte van hun eigen re-integratie. Voor de maatschappij is het relevant om meer inzicht te hebben in de visie van gedetineerden op het beleid binnen de gevangenis muren. Gevangenen kunnen immers aangeven hoe zij hun re-integratie voor zich zien en hoe het gevangenisbeleid bijdraagt aan het succes hiervan.

Een ander punt dat belangrijk is voor de maatschappij, is de inzet van sport als middel binnen het gevangeniswezen. In de inleiding heb ik al beschreven dat sport tegenwoordig steeds vaker als middel wordt ingezet om maatschappelijke problemen op te lossen (Middelkamp, 2011):

“De nadruk ligt niet alleen op de beleving en waarde van sport op zich, maar daarnaast ook op de instrumentele rol ervan, dit betekent het inzetten van sport als middel om bepaalde doelstellingen te realiseren.” (Theeboom, 2008: p. 11)

Van Bottenburg et al (1996) beschrijven waarom juist sport grote voordelen heeft boven andere maatschappelijke activiteiten:

“Ten eerste zorgt de grootschaligheid en laagdrempeligheid van de sport ervoor dat mensen uit nagenoeg alle lagen van de bevolking erin participeren. Ten tweede zijn de leereffecten te zien als een min of meer onbedoeld nevenproduct van een activiteit die plezierig is en waarvoor mensen uit zichzelf gemotiveerd zijn. Ten derde zijn aan het vallen en opstaan, dat met leren verbonden is, in de sport over het algemeen minder ernstige problemen verbonden dan in andere maatschappelijke sferen, zoals politiek bestuur, arbeid en verzorging.” (Van Bottenburg et al, 1996: p. 39).

Daarnaast geven van Bottenburg et al (1996) aan dat er theoretische en empirische ondersteuning is te vinden voor het gebruik van sport bij het tegengaan van delinquentie en gedragsdeviantie. Hoewel ervoor gewaarschuwd wordt dat sport niet als wondermiddel gezien moet worden waarmee de gewenste veranderingen automatisch plaatsvinden, zorgt het voor een sociaal netwerk en het aanleren van normen, waarden en vaardigheden (Van Bottenburg et al, 1996). De vraag rijst of er niet ook sprake is van een keerzijde van het inzetten van sport als middel. Van Bottenburg et al (1996) geven al aan dat sport niet als wondermiddel gezien moet worden, maar benadrukken wel dat sport iets is waar mensen uit alle lagen van de bevolking in kunnen participeren. Zeker de stelling die van Bottenburg et al (1996) plaatsen over het gebruik van sport om delinquentie tegen te gaan, roept vragen op met betrekking tot dit onderzoek. Voor de maatschappij is het belangrijk om er achter te komen hoe gevangenen tegen een sportopleiding in de gevangenis aankijken. Ik ben benieuwd of de gevangenen die instrumentele rol van sport als middel (h)erkennen. Ik vraag me bijvoorbeeld af wat de gevangenen zelf van LSR-niveau 2 vinden als middel om meer zelfredzaam te worden. Er kan nog zoveel positieve empirische ondersteuning zijn voor het gebruik van sport en educatie in de gevangenis, maar als gedetineerden het zelf anders ervaren of er niet in geloven, kan je vraagtekens zetten bij de werking ervan. Aan de andere kant: als gedetineerden de positieve effecten onderstrepen en aangeven dat het bijdraagt aan hun zelfredzaamheid, kan LSR wellicht voor meerdere gevangenisstraffen nuttig zijn. Als LSR de gedetineerden volgens henzelf meer zelfredzaam maakt en indirect de hoeveelheid recidive in Nederland kan terugdringen, dan zou dat effect kunnen hebben op de gehele maatschappij. De veiligheid wordt groter en er kan door het rijk geld bespaard worden op criminaliteitsbestrijding.

“Voorkomen van recidive vergroot de veiligheid van een wijk. Ook bespaart het forse kosten op de gemeente/rijksbegroting” (DJI, 2008: p. 1).

3.1.3. Wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek is voor de wetenschap interessant, omdat het niet vanuit het oogpunt van de beleidsmakers wordt beschreven, maar vanuit het perspectief van de gevangenen. Al eerder gaf ik aan hoe er tegenwoordig gedacht wordt over de inzet van sport ten behoeve van maatschappelijke doeleinden. Voor de wetenschap is het interessant om meer te weten te komen over de combinatie van sport en opleiding op gevangenen.

Sport wordt gezien als middel om zelfredzaamheid en re-integratie van gevangenen te bevorderen (Ijmker, 2016; DJI, 2016). Dit onderzoek bekijkt het vanuit een ander spectrum. Redenen voor de *gevangenen* om te participeren in LSR-niveau 2 zijn belangrijk. Ik vraag me bijvoorbeeld af of het verbeteren van de re-integratie of het meer zelfredzaam worden voor gevangenen motieven zijn om deel te nemen. Met mijn onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan het huidige debat over de invloed van sport op gevangenen, maar dan geschreven vanuit het perspectief van de gedetineerde.

Daarnaast heeft de eerder beschreven verschuiving richting de participatiesamenleving voor de wetenschap de deuren geopend om te onderzoeken wat de gevolgen hiervan zijn bij verschillende sociale domeinen. Zoals ik al eerder heb aangegeven lijkt het gevangenisbeleid meer verschoven te zijn richting zelfredzaamheid (Molleman, 2014). De normen binnen de samenleving lijken veranderd. Het gevangenisbeleid zou hierdoor ook veranderen, omdat gevangenen bij hun re-integratie zo goed mogelijk moeten aansluiten bij de huidige normen van de samenleving. Zo is zelfredzaamheid volgens Molleman (2014) tegenwoordig als peiler veel belangrijker geworden binnen het gevangeniswezen. Voor de wetenschap is dit onderzoek relevant, omdat het de opinie van gevangenen blootlegt over de veranderingen in het beleid als gevolg van de maatschappelijke

verschuivingen. Het biedt een breder perspectief over die verschuivingen: niet alleen de oogmerken van de beleidsmakers tellen, maar ook de ervaringen van de gevangenen zelf. Dat gevangenen hun stem kunnen laten gelden is voor de wetenschap belangrijk. Ik bekijk het zelfredzame beleid vanuit een kritisch oogpunt en beschrijf dit vanuit het perspectief van de doelgroep die het meest geraakt wordt door de beleidsverschuiving. Dieper onderliggende processen die met de beleidsverschuiving gepaard gaan worden hiermee geopenbaard. Inzichtelijk hierdoor wordt hoe de gevangenen aankijken tegen de gewenste effecten van de beleidsverschuiving richting zelfredzaamheid, zoals die door de beleidsmakers beschreven worden.

4. Theoretisch kader

Dit is een kwalitatief onderzoek en wordt vanuit een kritisch perspectief uitgevoerd. *Kwalitatief* wil zeggen dat het een beschrijvend onderzoek is en dat de focus ligt op taal, emoties en beelden in plaats van op cijfers, hoeveelheden en logica (Boeije, 2005). Dat het een *kritisch* onderzoek is betekent het volgende:

“Critique is not a matter of saying that things are not right as they are. It is a matter of pointing out on what kinds of assumptions, what kinds of familiar, unchallenged, unconsidered modes of thought the practices that we accept rest.” (Foucault 1988, p. 154).

Het gaat er niet zozeer om op zoek te gaan naar één juiste waarheid. Het gaat er meer om hoe waarheden geconstrueerd worden en dit kritisch aan de kaak te stellen. Ook de mogelijke nadelige kant van zelfredzaamheid kan hiermee naar voren komen. Met deze kritische benadering probeer ik de werking van machtsstructuren binnen de gevangenis zichtbaar te maken. Je gaat in eerste instantie uit van een strikte afbakening in posities van macht, waarin gevangenen een onderdanige positie innemen. Toch melden bronnen (Omroep west, 2016; Panorama, 2016) ook verhalen over Penitentiaire Inrichtingen waar gevangenen de baas zijn en de vrije hand hebben. In dit onderzoek komen deze machtsrelaties onder andere naar voren door de deelnamemotieven voor LSR-niveau 2 te achterhalen. Het zou kunnen zijn dat het de deelnemers door de directie is opgelegd zodat ze meer zelfredzaam worden, maar het zou ook kunnen dat gedetineerden zichzelf hebben aangemeld om de sleur van het gevangenisleven te doorbreken. Volgens de kritische benadering bestaat de werkelijkheid uit discoursen die binnen en buiten ons bestaan die werkelijkheid vorm geven (de Temmerman, 2013). Ik gebruik een Foucaultiaans perspectief om discoursen bloot te leggen. Hiermee wil ik machtsstructuren en situaties van onderdrukking van kwetsbare groepen zichtbaar maken. Ik ga hierbij uit van een postmodernistische benadering: er is niet één samenhangende waarheid. Er zijn meerdere opvattingen en de werkelijkheid is gefragmenteerd, complex en gelaagd (Foucault, 1975).

4.1. Foucault

Om tot een uitspraak te komen over de heersende discoursen binnen PI Nieuwegein, is het van belang om helder te hebben wat er in deze scriptie onder een discours verstaan wordt. Discours heeft geen eenduidige betekenis en wordt op verschillende manieren geïnterpreteerd. Fairclough (2001) stelt dat een discours begrepen moet worden als een type taalgebruik in een sociaal domein dat bepaald wordt door sociale structuren. Taal en discoursen kunnen volgens Fairclough (2001) niet als neutraal gezien worden. In discoursen komen volgens Fairclough (2001) maatschappelijke, culturele, sociale en institutionele werkelijkheden tot uiting waar mensen zich niet aan kunnen onttrekken. Hajer (1989) definieert een discours als een

“samenstel van talige en niet-talige handelingen en praktijken dat beïnvloedt wat gedacht, begrepen en gezegd wordt, wat met invloed kan worden gezegd en op welke wijze dit gebeurt.” (Hajer, 1989: p. 243)

Volgens Hajer (1989) beschrijft een discours de wisselwerking tussen maatschappelijke structuren en het verinnerlijkte denkkader van individuen. Dit onderzoek hanteert de betekenis die Foucault (1977) geeft aan discours: culturele systemen van denkbeelden en opvattingen die het denken, handelen en ervaren van de mensen organiseren. Deze denkbeelden en opvattingen zijn gebaseerd op ideeën, regels en relaties, die een bepaalde maatschappij heersen of dominant zijn (Foucault, 1977 in Calhoun, 2012). Een voorbeeld van een

discours: 'Sporten is gezond'. De maatschappelijke opvatting is dat sporten gezond is, omdat het leidt tot vetverbranding, een goede conditie etc.

4.1.1 Discoursen

In de theorie van Foucault (1977) gaat het bij discoursen om een patroon van gedeelde betekenissen, aannames en vanzelfsprekendheden die ideeën, het gedrag en de gevoelens van mensen vormen. Het zijn heersende opvattingen die gebaseerd zijn op aannames. Discoursen zorgen volgens Foucault (1977) voor een oneindige productie aan betekenisgeving. Hij stelt dat discoursen onlosmakelijk verbonden zijn met kennis en macht. Daarnaast is het volgens hem mogelijk dat er binnen sociale contexten meerdere discoursen bestaan. Deze kunnen zelfs tegenstrijdig zijn:

"Discourse transmits and produces power, it reinforces it, but also undermines and exposes it, renders it fragile and makes it possible to thwart it. Discourses are tactical elements or blocks operating in the field of force relations; there can exist different and even contradictory discourses within the same strategy." (Foucault, 1981, p. 101-102)

Het handelen van een persoon of subject wordt volgens Foucault (1977) door discoursen gestuurd. In elke discours zit een bepaalde vorm van kennis, die stuurt in een bepaalde richting. Op deze manier wordt macht uitgeoefend (Foucault, 1977). Bij het discours van 'sporten is gezond' wordt men gestuurd om te gaan sporten. De kennis die hierin verweven zit is dat het gezond is. Personen die 'gehoor' geven aan dit discours en gaan sporten nemen een bepaalde machtspositie in tegenover personen die dat niet doen. De personen die gaan sporten worden dan als gezond gezien, en de niet-sporters als ongezond. Gezond wordt dan als goed gezien en ongezond als iets slechts. Er worden dus waardeoordelen aan gekoppeld. De discoursen sturen categorisering en waardering (Foucault, 1977). Hierdoor ontstaan ongelijke machtsrelaties, onderdrukking en privileges. De personen die gaan sporten omdat het discours heerst dat het gezond is, reproduceren het discours. Zij bevinden zich in een bepaalde machtspositie waarin er geen ruimte is voor de niet-sporters. De niet-sporters worden uitgesloten van deze machtspositie. Foucault (1977) gaat uit van productieve macht. Macht produceert plezier, vormt kennis en produceert discours. Daarom zijn mensen geneigd te voldoen aan de norm. Van mensen die niet sporten wordt verwacht dat ze dat wel doen, vanwege kennis die ze over de norm vergaard hebben. Discoursen oefenen zogenaamde 'zachte' macht uit: ze bepalen ideeën, gedrag en gevoelens (Foucault, 1977).

De theorie van Foucault (1977) roept vragen op over hoe discoursen over zelfredzaamheid in de gevangenis naar voren komen. Met een discours analyse kan er volgens Hajer (1989) verklaard worden waarom er aan bepaalde veronderstellingen meer waarde wordt gehecht dan aan andere. Ik ben benieuwd hoe er waardeoordelen aan zelfredzaamheid gekoppeld zijn en welke invloed die uitoefenen op de ideeën, het gedrag en gevoelens van gedetineerden. De vraag rijst hoe discoursen over LSR-niveau 2 bij gevangenen tot uiting komen. Aansluitend op de postmodernistische benadering, is het bij het analyseren van deze discoursen niet het doel om op zoek te gaan naar één waarheid. Verschillende opvattingen en aannames kunnen binnen een discours naast elkaar bestaan.

4.1.2. Regime of Thruth

Als discoursen maar vaak genoeg gereproduceerd worden, vormen ze volgens Foucault (1977) vanzelf een 'regime of thruth'. Een soort eigen waarheid binnen een samenleving. Foucault definieert regimes of thruth als volgt:

“The types of discourse which it accepts and makes function as true; The mechanisms and instances which enable one to distinguish true and false statements, the means by which each is sanctioned; the techniques and procedures accorded value in the acquisition of truth; the status of those who are charged with saying what counts as true’ (Foucault, 1977 in Calhoun, 2012: p.311).

Het lijkt bij discoursen om mechanismen te gaan die sturen hoe ‘waarheid’ en ‘niet waarheid’ van elkaar onderscheiden wordt. Degenen die zich in een hogere machtspositie begeven lijken hierbij het meeste invloed te hebben op die sturing. Discoursen worden voortdurend geproduceerd en gereproduceerd op verschillende plaatsen in verschillende tijdsperiodes (Foucault, 1977). Dat er tegenwoordig in de West-Europese maatschappij zoveel waarde gehecht wordt aan sporten voor gezondheid, lijkt een regime of truth te vormen. De macht van het weten bepaalt volgens Foucault (1977) in hoge mate wat als ‘waar’ gezien wordt. Hij stelt dat de maatschappij steeds meer bedolven wordt onder opgelegde ideeën. Door de reproductie van de dominante discoursen ontstaan volgens Foucault (1977) machtsstructuren die er toe leiden dat men steeds minder vrij is om te denken. Hij probeert deze discoursen uit een bepaald tijdsvlak te duiden. De manier waarop deze discoursen tot stand zijn gekomen en welke maatschappelijke ontwikkelingen hieraan ten grondslag liggen worden geanalyseerd.

Voor dit onderzoek dringt de vraag zich op hoe regimes of truth van invloed zijn binnen het gevangeniswezen. Het is interessant om te onderzoeken hoe macht in de gevangenis een rol kan spelen bij wat als ‘waar’ en ‘niet waar’ beschouwd wordt en wat de dominante ideeën zijn. Wellicht speelt sturing door personen die zich in een hogere machtspositie bevinden in de gevangenis hierbij een rol. Het is belangwekkend om te onderzoeken hoe machtsstructuren impact hebben in de gevangenis.

4.1.3. Disciplinaire macht

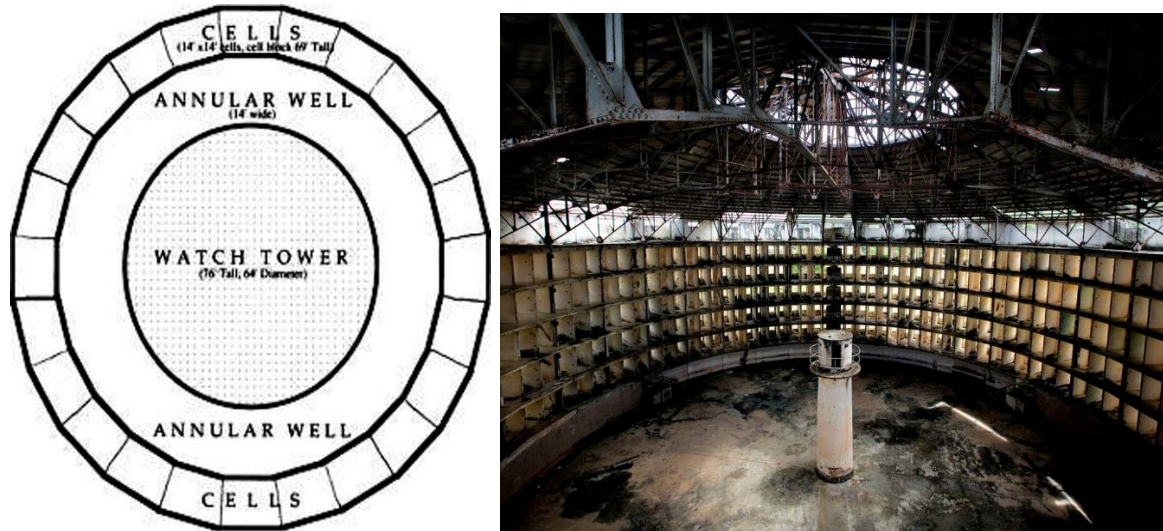
De macht waaraan Foucault (1977 in Calhoun, 2012) refereert is de disciplinaire macht. Deze is volgens hem niet direct zichtbaar, maar is een machtstype dat zich via onopvallende technieken - zoals de bel, het rooster en de dagindeling – in de samenleving manifesteert. Deze disciplineringsprocessen maken mensen volgens Foucault (1977) kneedbaar en beheersbaar. Discipline kan omschreven worden als een georganiseerde activiteit opgebouwd in het sociale systeem, waardoor macht kan worden weergegeven (Foucault, 1977 in Calhoun, 2012). Concreet gezegd zorgt dit machtstype ervoor dat men zichzelf en elkaar gaat disciplineren en corrigeren richting de norm (Foucault, 1977 in Calhoun, 2012). Dit gebeurt in de vorm van surveillance en normalisering. Bij surveillance gaat het om het constant controleren van elkaar in relatie tot de norm. Via normalisering wordt men in de richting van de norm gestuurd (Foucault, 1977). Deze maatschappelijke normen zijn niet per se wettelijk vastgelegd. Bijvoorbeeld: als je in een rij staat te wachten, is het de maatschappelijke norm dat je niet voordringt. Anderen in de rij zien hierop toe dat dit niet gebeurt. Doe je dit wel, dan krijg je verwijtende blikken en word je gestuurd richting de norm doordat men je er waarschijnlijk op aanspreekt. Toch staat er nergens in de wet expliciet beschreven dat je niet mag voordringen. Mensen die normoverschrijdend gedrag vertonen, kunnen worden verbannen uit de maatschappij en opgesloten worden in een disciplinerende instelling: gevangenissen, psychiatrische inrichtingen etc. (Foucault, 1977 in Calhoun, 2012). Binnen deze inrichtingen wordt het gedrag gestuurd richting de norm. Goed gedrag wordt beloond en slecht gedrag wordt gestraft (Foucault, 1977 in Calhoun, 2012).

Op welke manier vindt disciplinerings plaats in het gevangeniswezen? Ik ben benieuwd of er bijvoorbeeld vormen van surveillance en normalisering terug te herkennen zijn in de gevangeniscontext. De vraag rijst hoe gedrag binnen PI Nieuwegein gestuurd wordt richting de bestaande norm en welke disciplinerende werking er van LSR uit gaat.

4.1.4. Het Panopticon

Foucault (1977) gebruikt het Panopticon als metafoor om in kaart te brengen hoe de huidige disciplinerende in de samenleving plaatsvindt.

Het Panopticon is een gevangenis met als doel om gevangenen het gevoel te geven dat ze voortdurend bekeken en gecontroleerd worden. Figuur 1 toont een visueel voorbeeld:

Figuur 1: Het Panopticon (Doeland, 2012)

Foucault (1975) beschrijft het effect als volgt:

“To induce in the inmate a state of conscious and permanent visibility that assures the automatic function of power”. (Foucault, 1975: p. 201).

Gevangenen zouden in het Panopticon de indruk krijgen dat ze voortdurend zichtbaar zijn en gecontroleerd worden. Het is die indruk die hierbij de macht uitoefent op de gevangenen. Bentham (1971 in Foucault, 1975) spreekt van zichtbare en oncontroleerbare macht: zichtbaar is de bewakerstoren waar de gevangenen altijd tegen aan kijken. Oncontroleerbaar is het feit dat gevangenen niet weten wanneer ze bekeken worden. De moderne samenleving is volgens Foucault (1975) disciplinair, maar niet gedisciplineerd. Dit laatste wil zeggen dat er voortdurend strijd is. Door de disciplinaire macht die uitgaat van de staat, stelt Foucault (1975) dat burgers zichzelf zouden gaan corrigeren. De constante druk bestaat namelijk zelfs al voordat er een overtreding is begaan. In deze situaties is de kracht ervan dat deze disciplinerende macht niet ingrijpt, maar voortdurend en geruisloos wordt uitgevoerd (Foucault, 1975). Het werkt direct in op individuen:

“It gives power of mind over mind.” (Foucault, 1975: p. 206)

Er lijkt dus een preventief karakter te schuilen in deze alziende (= Panoptische macht). Deze disciplinerende macht zorgt volgens Foucault (1975) niet zozeer voor het uitoefenen van soevereine macht over onderdanen; het gaat meer om disciplinerende relaties. Iedereen in de samenleving dient zich aan de norm te houden. Toch lijkt dit laatste niet altijd zo te zijn (Foucault, 1975).

Voor dit onderzoek is het boeiend om te aanschouwen hoe deze panoptische macht zich voordoet in het gevangeniswezen. Welke disciplinaire werking gaat er uit van personen die zich in hogere machtsposities bevinden binnen PI Nieuwegein en hoe zorgt dit ervoor dat de gedetineerden zichzelf gaan corrigeren?

4.1.5. Technologies of dominance

De sturing van gedrag vindt volgens Foucault (1977) plaats op verschillende niveaus, namelijk op individueel en op populatieniveau. Hij noemt dit laatste niveau de Technologies of dominance. Technieken die van hoger hand worden toegepast om de populatie van mensen te sturen. Foucault (1977) spreekt van disciplinerende 'apparatus', dat ervoor zorgt dat de populatie gestuurd wordt richting de norm. 'Apparatus' kan uitgelegd worden als

"een set begrippen, werkingen, acties, eigenschappen die samenhangen met betrekking tot een verschijnsel. Het apparatus, hoewel het zelf ook discoursen omvat, kan discoursen en daarmee ook gedragingen en meningen beïnvloeden." (Spoel, 2012: p. 46)

Overheden, media en campagnes zijn volgens Foucault (1977) voorbeelden van instituties die het gedrag op populatieniveau proberen te sturen. Denk bijvoorbeeld aan reclames op televisie over allerlei 'wondermiddelen' die ervoor zorgen dat je een, door de norm geaccepteerd, lichaam krijgt: slank en gespierd.

In de gevangeniscontext is het interessant om te achterhalen hoe sturing plaatsvindt via de Technologies of dominance. Wie bevindt zich in een hogere machtspositie ten opzichte van de anderen en op welke manier gaat er een disciplinerende werking uit van die machtspositie?

4.1.6. Technologies of the self

Een ander niveau is de sturing op individueel niveau. Foucault (1977) spreekt hierbij over Technologies of the self: dingen die je zelf doet om aan de norm te voldoen. Zelfdisciplinerende voor het vormen van een volgzaam (docile) body:

"one that may be subjected, used, transformed, and improved ... and that this docile body can only be achieved through strict regiment of disciplinary acts." (Foucault, 1979: p. 136)

In het kader van dit onderzoek zou hierbij gedacht kunnen worden aan de handelingen die de gedetineerden zelf verrichten om weer een productief en onderworpen individu te worden. Om het discours van 'sporten is gezond' nogmaals te gebruiken, kan hierbij gedacht worden aan zaken die men zichzelf oplegt om hieraan te voldoen. Bijvoorbeeld drie keer in de week sporten en gezonde voeding nuttigen. Door deze handelingen te herhalen, ontstaat er op den duur een internalisering van de handeling:

"Contemporary forms of oppression do not routinely force people to submit. Instead, they manufacture consent for domination so that we lose our ability to question and thus collude in our own subordination." (Hill-Collins 2004, p. 50)

Je wordt als persoon gedresseerd om gedrag te vertonen dat aan de norm voldoet. Je accepteert de norm zoals die is opgelegd en krijgt gevoelens van schaamte en schuld als je jezelf niet disciplineert richting die norm. Je zet geen vraagtekens meer bij de norm en bent het eens met je eigen ondergeschiktheid eraan.

In concreto: Naast de mogelijke rol die de directie en het inrichtingspersoneel spelen bij het sturen van de gedetineerden kunnen gevangenen ook zichzelf sturen richting de norm. De vraag doet zich voor hoe die zelfsturing plaatsvindt en welke normen daarbij gehanteerd worden.

4.1.7. Dominante en alternatieve discoursen

Zoals Foucault (1977) in zijn theorie over discoursen omschrijft, kunnen er binnen een 'strategy' meerdere discoursen naast elkaar bestaan, die zelfs tegenstrijdig kunnen zijn. Dominante discoursen zijn volgens hem de gedragingen en het taalgebruik die het meest voorkomen binnen een bepaalde samenleving. Ze reflecteren de ideeën van de personen met de meeste macht binnen de samenleving (Foucault, 1977). Foucault (1977) stelt dat de personen met een hogere machtspositie binnen de samenleving hun macht uitoefenen om het gedrag van de populatie te sturen in de gewenste richting (Technologies of dominance). Bijvoorbeeld 'Sporten is gezond' wordt als discours via overheden en media gereproduceerd via campagnes, reclames etc. Op die manier willen deze mensen die posities van privileges hebben volgens Foucault (1977) het gedrag van de burgers sturen. Ze willen het volk in beweging brengen. Wanneer het volk dit gedrag grootschalig overneemt en reproduceert, wordt het een sociale norm (Foucault, 1977). Denk bijvoorbeeld aan de bewegingsnormen van tegenwoordig: iedere dag 30 minuten sporten. Naast dominante discoursen kunnen er volgens Foucault (1977) in dezelfde context alternatieve discoursen bestaan. Deze kunnen volgens hem tegenstrijdig zijn met het dominante discours. Foucault (1977) stelt dat alternatieve discoursen worden gemarginaliseerd en onderworpen ten opzichte van de dominante discoursen, maar dat wil niet zeggen dat ze niet bestaan. Bij het dominante discours van 'sporten is gezond', zou een alternatief discours kunnen zijn: 'sporten leidt tot ernstige blessures'. De gevaren van sport worden echter amper of zelden door de personen/instanties in hogere machtsposities (overheid, media) verspreid.

Aan de hand van Foucault's (1975) theorie kan een discours analyse bijdragen aan het blootleggen van dominante en alternatieve discoursen. Voor dit onderzoek is het aantrekkelijk om na te gaan welke dominante en alternatieve discoursen zich voordoen in de gevangeniscontext en welke werking hiervan uitgaat.

4.1.8. Weerstand

Een ander concept is 'weerstand'. Weerstand tegen het dominante discours. Volgens Foucault (1977) is structuur niet alles bepalend. Als persoon heb jij een beperkte keuzevrijheid in hoe jij je positioneert ten opzichte van een discours: gebruik je een dominant discours, een alternatief discours of daag je de dominante discoursen uit? Weerstand is iets anders dan het gebruiken van een alternatief discours. Weerstand is verzet: het uitdagen van het dominante discours. (Foucault, 1977). Volgens Foucault (1977) kunnen alternatieve discoursen uit deze weerstand voortvloeien. Foucault (1977) stelt dat weerstand gaat om handelingen die je verricht met als doel om het dominante discours uit te dagen. Maar juist deze weerstand zorgt ervoor dat er nieuwe ideeën ontstaan in de mainstream denkbeelden. Het is volgens Foucault (1977) echter lastig om de dominante discoursen uit te dagen als je over onvoldoende macht beschikt om jouw boodschap aan de bredere populatie te verkondigen. Het uitdagen en beïnvloeden van dominante discoursen kan volgens hem een zekere machtspositie vergen. Maar weerstand is vaak subtiel, verborgen, informeel en onbedoeld in plaats van openlijk en doelbewust (Foucault, 1977). Als meerdere personen zich met weerstand verzetten tegen het dominante discours, kan dit leiden tot het ontstaan van een alternatief discours (Foucault, 1977). Bijvoorbeeld: ik rijd als fietser op een bepaald kruispunt altijd door rood. Dit doe ik omdat ik het onzinnig vind om minuten lang te wachten voor een weg waar bijna geen verkeer rijdt. Inmiddels is dit zo gebruikelijk voor mij geworden, dat ik het onbewust doe. Ik bied hiermee weerstand tegen het discours 'door rood rijden is gevaarlijk'. Ik daag het discours uit, want ik ben ervan overtuigd dat ik zonder kleerscheuren de overkant bereik. Bovendien verzet ik me tegen de norm: door rood rijden is verboden. Toch kan ik zelf beslissen of ik me wel of niet aan de norm houd (Technologies of the self). In bepaalde omstandigheden zou ik er echter niet voor kiezen om door rood te rijden, bijvoorbeeld als er een politieauto achter me staat, een normbewaker. Als ik me verzet tegen de norm is het dus meestal verborgen. Desondanks is het mogelijk dat ik met m'n hoofd in de wolken zit, de politieauto

wel gezien heb, maar vervolgens uit gewenning toch door rood rijd. Dan is mijn verzet tegen de norm onbedoeld en onbewust. Weerstand kan dus contextafhankelijk zijn. Ik kan er ook voor kiezen om een brief naar de gemeente te schrijven of een petitie op te starten om het stoplicht weg te krijgen. Dan lijkt er sprake te zijn van bewuste weerstand.

Ik ben benieuwd hoe deze weerstand zich voordoet binnen de muren van PI Nieuwegein. Wie biedt er weerstand tegen het dominante discours, waar komt deze weerstand vandaan en leidt deze weerstand tot het ontstaan van een alternatief discours?

4.2. Bestaande literatuur

Voordat ik dieper in ga op de onderzoeksmethodes die ik ga gebruiken en het uitvoeren daarvan, wil ik een beeld hebben van wat de bestaande literatuur te melden heeft over de invloed van opleiding en sport op gedetineerden. Ik probeer hiermee een verwachting te scheppen over wat LSR met de gevangenen zou kunnen doen. Uit het resultatenhoofdstuk zal blijken of deze verwachting wordt waargemaakt. Daarnaast wil ik op basis van de huidige literatuur uitzoeken hoe zelfredzaamheid in de maatschappij en in het gevangeniswezen naar voren komt. Al eerder heb ik vermeld wat er in grote lijnen verstaan wordt onder zelfredzaamheid, maar hier wil ik ingaan op de manier waarop dat zich uit in de samenleving en in de gevangenis. Tevens wil ik dieper ingaan op de oorzaken voor de schijnbare trend richting zelfredzaamheid. Zoals ik in de inleiding al omschreef, wordt zelfredzaamheid soms gezien als iets positiefs waardoor burgers meer eigen initiatief tonen (van der Linden, 2014). Aan de andere kant heb ik ook beschreven dat het gezien kan worden als gevolg van de bezuinigingen (ANP, 2013). Het verschil lijkt er vooral in te zitten dat zelfredzaamheid beschouwd kan worden als iets om naar toe te werken, maar ook als iets dat de samenleving overkomt als gevolg van de bezuinigingen. Met bestaande literatuur probeer ik argumenten voor deze standpunten te analyseren en te relateren aan het onderwerp.

4.2.1. De invloed van sport en educatie op gevangenen

In Westerse samenlevingen lijkt er een groeiende interesse voor het gebruik en de waarde van sport in gevangenissen. Verschillende studies (Gallant et al, 2014; Molleman, 2014; Johnsen, 2001) tonen aan dat sport op verschillende manieren een positieve invloed heeft op gevangenen. Niet alleen zou het als bron dienen voor persoonlijke vrijheid, maar tegelijkertijd ook voor sociale controle (Martos-Garcia, 2009). Gallant et al (2014) stellen dat sport als uitlaatklep kan dienen voor frustratie en woede. Daarnaast zouden gevangenen zich gelukkiger gaan voelen: sport vermindert stress, angst, verveling en spanning. Gevangenen zien volgens hem het sporten als iets om naar uit te kijken. Het helpt ze te vergeten waar ze zijn en het zorgt voor afleiding van de dagelijkse ergernissen. Er ontstaat meer harmonie tussen de gevangenen en het agressieniveau neemt af (Gallant et al, 2014). Volgens Gallant et al (2014) zorgen deze factoren voor een verbetering van de individuele gemoedstoestand van de gedetineerde. Niet alleen op mentaal gebied, maar ook op fysiek gebied. Gevangenen zouden minder gaan roken en beter gaan slapen door het regelmatige sporten. Martos-Garcia (2009) geeft aan dat drugsverslaafden in de gevangenis beweren dat sport kan helpen om van de drugs af te blijven. Daarnaast zorgt het sporten er volgens hem voor dat de gevangenen moe zijn, wanneer ze naar hun cel terugkeren. Uit Johnsen's (2001) studie blijkt dat het sporten een kalmerend effect heeft op de gedetineerden. Sport zou de gevangenen helpen bij het kunnen omgaan met hun opsluiting en zichzelf vol zelfvertrouwen opnieuw te creëren. Het zou volgens Johnsen (2001) ook leiden tot meer contactmomenten onderling. Parker et al (2014) geven aan dat de sociale aspecten van sport in de gevangenis opvallend naar voren komen. Gevangenen spreken volgen hen tijdens het sporten andere gevangenen aan, met wie ze normaal gesproken geen contact hadden. Sport als gedeeld interessegebied kunnen volgens Parker et al (2014) communicatie tot stand brengen. De competitiegeest zorgt er volgens hen voor dat gevangenen met hun teamgenoten gaan communiceren. In de huidige literatuur heerst mijns inziens de gedachte dat sport een positief effect heeft op gevangenen. De vergroting van het aantal contactmomenten tussen gevangenen en de groei in zelfvertrouwen zijn positieve effecten, die je in verband kan zien met een toename van zelfredzaamheid. Dit zal verderop, bij het analyseren van het begrip zelfredzaamheid, blijken.

Net als bij sport lijkt ook over educatie in de gevangenis het discours te heersen dat ze een positief effect heeft op gevangenen. Halimi (2013) stelt dat educatie in de gevangenis van belang is om academische vaardigheden te vergroten. Volgens haar draagt educatie bij aan een verhoogd gevoel van zelfwaarde van de gedetineerde en heeft ze een goede werking op de Penitentiaire Inrichting. Ook de kans op werk zou volgens haar na

vrijlating groter worden. Halimi (2013) stelt dat opleiding een cruciaal onderdeel speelt in het resocialiseren van gevangenen, dat wil zeggen in een succesvolle terugkeer in de maatschappij. Halimi (2013) omschrijft dat gevangenen onderwijs volgen om iets bij te leren, om een diploma te halen, om toekomstplannen te maken en om zich een gewoon persoon te voelen. Zij stelt dat het weg zijn uit de cel, het zien van andere mensen of het advies van een advocaat voor gevangenen veel minder snel redenen zijn om deel te nemen. Jacobs (2013) stelt dat onderwijs belangrijk is, omdat gedetineerden met een diploma op zak makkelijker kunnen participeren in de samenleving. Bovendien stelt zij dat onderwijs ervoor kan zorgen dat het negatieve zelfbeeld van de gevangene, als gevolg van het gevangenschap, positief verandert. Gevangenen krijgen volgens Jacobs (2013) door onderwijs meer zelfbeschikking en controle. Op termijn leidt dit volgens haar tot een betere sfeer in de gevangenis, omdat de gedetineerde op fysiek en mentaal vlak gestimuleerd wordt. Volgens Vacca (2004) verkleint opleiding in de gevangenis de kans dat gedetineerden na vrijlating weer crimineel gedrag vertonen. Ze zouden door de opleiding goede kansen zien om hun capaciteiten als werknemer te vergroten. Ook zouden volgens Vacca (2004) gedetineerden minder ongewenst gedrag etaleren. Ze zouden immers minder tijd hebben om wangedrag te vertonen. Volgens Alston (2001) draagt educatie bij aan het ontwikkelen van impulscontrole waardoor cursisten zich minder snel misdragen. Halimi (2013), Vacca (2004) en Alston (2001) benadrukken de positieve effecten van educatie op gedetineerden. Onderwijs zou leiden tot betere toekomstkansen, een groei in het zelfvertrouwen en een verbetering van het gedrag.

Bovenstaande onderzoeken in acht nemend, lijkt het erop dat er een dominant discours bestaat over sport en educatie in de gevangenis. De nadruk wordt gelegd op de positieve effecten van zowel sport als opleiding op het welzijn van de gedetineerden. Ook zouden ze een goede uitwerking hebben op (het leven in) de gevangenis zelf. De gevangenen zouden zich namelijk minder snel misdragen en minder tijd hebben om wangedrag te vertonen.

Er lijken echter ook onderzoekers te zijn die kritisch zijn ten opzichte van dit dominante discours. Voor wat betreft sport stelt Johnsen (2001) dat het gevaarlijk kan zijn als gevangenen een sterk en gespierd lichaam krijgen. Dit zou volgens hem nadelig zijn voor de machtsrelaties tussen gevangenen. De meer masculiene gevangenen hebben de mogelijkheid om macht uit te oefenen op andere gevangenen (Johnsen, 2001). Johnsen (2001) maakt hierbij het onderscheid tussen krachtsporten en teamsporten. Het zijn volgens hem vooral de krachtsporten die een kalmerend effect hebben, maar tegelijkertijd nadelig zouden zijn voor de machtsrelaties in de gevangenis. De teamsporten zorgen volgens Johnsen (2001) voor meer sociale interactie tussen de gedetineerden, maar creëren eerder conflicten dan vormen van integratie:

“the soccer team may in fact be viewed as a centre from which social conflicts rather than social integration emanated.” (Mathiesen, 1965 in Johnsen, 2001: p. 153)

Tadros (2013) stelt dat het vooral de teamsporten zijn die populair zijn bij de gevangenen. In zijn optiek zijn boksen en worstelen vooral de sporten die tot agressie kunnen leiden. Cashin (2008) geeft bovendien aan dat sporten op zich niet leidt tot grote gezondheidsverbetering van gevangenen.

Voor wat betreft de opleidingscomponent zijn er in de bestaande literatuur weinig kritische geluiden te bespeuren, die tegen het dominante discours ingaan. Reuss (1999, in Jacobs, 2013) stelt bijvoorbeeld wel dat er een (politieke) stroming is, die onderwijs aan gevangenen als een voorrecht ziet, terwijl ze dat niet zouden verdienen; Belastinggeld zou beter ergens anders aan gependend kunnen worden. Er is hier echter geen sprake van een echt tegengeluid op het dominante discours. Deze visie stelt namelijk niet dat opleiding per definitie slecht is voor het welzijn van gevangenen.

4.2.2. Zelfredzaamheid

Tegenwoordig lijkt het zoals eerder beschreven in de neoliberale samenleving in Nederland steeds meer te gaan over een participatiemaatschappij waarin burgers verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen leven. De overheid trekt zich verder terug en het initiatief komt bij burgers te liggen (Van Doorn, 2006). Van Doorn (2006) beschrijft in dagblad 'Trouw', dat de norm verschuift waardoor burgers niet langer hulpbehoevend, maar zelfredzaam moeten zijn. De burger die zelfvoorzienend is lijkt hierbij als goed te worden gezien. Niet langer wordt elke burger bij voorbaat als hulpbehoevend gedefinieerd. In de participatiesamenleving lijkt iedereen mee te doen, maar wordt er sterk een beroep gedaan op de eigen verantwoordelijkheid van mensen.

“Iedereen moet meer meedoen om te zorgen dat iedereen, ook met beperkingen, meer mee kán blijven doen.” (Vreugdenhil, 2012: p. 13)

De overheid blijft volgens Vreugdenhil (2012) wél zorgen voor mensen met een beperking of chronische ziekte, zodat zij kunnen deelnemen aan de samenleving. Net als van Doorn (2006) benadrukt Vreugdenhil (2012) ten aanzien van zelfredzaamheid dat het er vooral om gaat dat iedereen in de samenleving mee kan blijven doen. Zelfredzaamheid lijkt een begrip te zijn dat breed geïnterpreteerd wordt en in verschillende contexten een andere betekenis kan hebben. Volgens Leeuwen (2012) gaat het om handelingen die burgers uitoefenen bij dreiging van onveilige situaties om zichzelf te beschermen. In haar studie gaat het om gedrag van mensen bij gevaarlijke situaties, bijvoorbeeld een weeralarm. Zelfredzaamheid in deze context lijkt vooral geanalyseerd te worden door te kijken naar de manier waarop een persoon handelt ter voorbereiding op en tijdens zware ongevallen. Bergen (2009) behandelt zelfredzaamheid in de context van de agrarische sector. Daarbij gaat het volgens hem vooral om het vermogen van een landbouwbedrijf om in tijden dat financiële ondersteuning wegvalt, het hoofd boven water te houden. Het gaat daarbij dus niet zozeer om zelfredzaamheid van een persoon, maar van een organisatie. Zoals in de inleiding beschreven, wordt zelfredzaamheid ook vaak als begrip gebruikt in de zorg (Movisie, 2015). Ursum, J et al (2011) stellen dat het er bij zelfredzaamheid in deze context vooral om gaat dat mensen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven leven. Zij stellen dat het met name de mensen met een chronische ziekte zijn die verminderd zelfredzaam worden, omdat deze personen niet zelfstandig kunnen blijven leven. Monstrey (2012) heeft het over zelfredzaamheid in het lager onderwijs. Zij stelt dat het aanleren van zelfredzaamheid bij kinderen leidt tot een bevordering van acceptatie door de omgeving. Ook zou de eigenwaarde en het zelfbeeld van het kind verbeteren. Gesteld kan worden dat zelfredzaamheid een begrip is dat in verschillende contexten een andere betekenis kan hebben. Ongeacht de verschillende betekenissen, lijkt zelfredzaamheid iets om in iedere context naar toe te streven. Zelfredzaamheid lijkt een norm te zijn binnen de samenleving. Brabander (2014) onderkent dit:

“Betrokkenen, beleidsmakers, sociaal werkers en burgers hebben allemaal het beeld dat zelfredzaamheid, eigen regie en eigen verantwoordelijkheid normaal en de norm is. Het woord ‘zelfredzaamheid’ roept in onze huidige Westerse cultuur onmiddellijk het beeld op van een succesvol, gezond en enerverend leven.” (Brabander, 2014)

Binnendijk (2014) erkent de verschuiving richting zelfredzaamheid en vindt het ook passend binnen de neoliberale staat en de contouren van de participatiesamenleving. Echter zet zij vraagtekens bij de haalbaarheid ervan. Volgens haar is het door de bezuiniging lastig om zelfredzaamheid te realiseren. Zij stelt dat het bij zelfredzaamheid ook gaat om het collectieve welzijn en dat een vermindering van het budget daaraan geen bijdrage levert.

De vraag rijst waarom zelfredzaamheid tegenwoordig als norm gezien wordt en wat de oorzaak daarvan is. In de behandelde literatuurstudies komt dat niet duidelijk naar voren. Enkele auteurs (Binnendijk, 2014; Monstrey, 2012; Ursum, 2011) lijken de verschuiving richting de participatiesamenleving vooral als oorzaak te zien van de zelfredzame norm. Volgens Schuermans (2014), die zich in haar onderzoek focust op de zorgsector, zijn het de bezuinigingen die ertoe geleid hebben dat de focus meer ligt op zelfredzaamheid. Er wordt volgens haar namelijk bezuinigd op welzijnsmedewerkers waardoor de hulpbehoevenden meer aangewezen zijn op hun eigen zelfredzaamheid. In tegenstelling tot Binnendijk (2014), stelt Schuermans (2014) dat de bezuinigingen een versterkend effect hebben op zelfredzaamheid. Dick Herfst, bestuurder van een instelling voor ouderenzorg, stelt in Weusten (2012) dat zelfredzaamheid als begrip door de overheid gebruikt wordt om bezuinigingen te legitimeren. Margo Trappenburg, bijzonder hoogleraar sociaal-politieke aspecten van de verzorgingsstaat, vraagt zich in Weusten (2012) af of het voor patiënten wel prettig is om zelfredzaam te zijn en hun eigen zorg te regelen. Opvallend is dat zelfredzaamheid in eerste instantie als iets positiefs gezien lijkt te worden. Het lijkt een norm te zijn binnen de samenleving en elke sector zou er belang bij hebben om meer naar zelfredzaamheid toe te werken. De auteurs die zelfredzaamheid zien als gevolg van bezuinigingen (Schuermans, 2014; Weusten, 2012) benadrukken de negatieve kanten ervan. De oorzaak die een persoon ziet achter de zelfredzame norm lijkt cruciaal te zijn voor de vorming van een waardeoordeel.

Niet alleen de verschuiving richting de participatiesamenleving, maar ook bezuinigingen worden aangewezen als oorzaak voor zelfredzaamheid. Dat wil zeggen, door bezuinigingen is er minder professionele ondersteuning en daardoor wordt er veel overgelaten aan de eigen verantwoordelijkheid van mensen (Movisie & Cora Brink, 2013). Steden et al (2010) benoemen een andere oorzaak en stelt dat de processen van individualisering, informalisering, internationalisering, informatisering en intensivering ten grondslag liggen aan de zelfredzame norm. Burgers hebben volgens hen door die ontwikkelingen meer vrijheid, maar ook gevoelens van onmacht, onzekerheid en onveiligheid. Mensen zouden zich bedreigd voelen door 'hogere' politieke, economische en technologische machten, die potentieel onbeheersbare risico's met zich mee brengen (Beck, 1986 in Steden et al, 2010). Volgens Steden et al (2010) is in de huidige samenleving vooral het veiligheidsaspect een kwestie waarop burgers moeten samenwerken.

“Noties van ‘actie’ of ‘zelfredzaam’ burgerschap winnen aan populariteit. We dragen er met zijn allen verantwoordelijkheid voor dat overlast, criminaliteit en ander onmaatschappelijk gedrag worden ingedampt. De uitbundige, assertieve en onbegrensde samenleving moet zichzelf gaan disciplineren.”
(Steden et al, 2010: p. 3).

Of zelfredzaamheid het gevolg is van bezuinigingen, verschuivingen in de samenleving of maatschappelijke ontwikkelingen die gevoelens van onveiligheid bij burgers oproepen, ik durf het niet te zeggen. Ik ben benieuwd hoe zelfredzaamheid in de context van dit onderzoek – het gevangeniswezen – naar voren komt. Er bestaat een rapportage (Burik et al, 2015) die pilots van zelfredzaamheid bij gedetineerden geëvalueerd heeft. Het doel van die evaluatie is volgens Burik et al (2015) om te onderzoeken in hoeverre gedetineerden zelfredzaam kunnen zijn en of de genomen maatregelen in de pilots kunnen leiden tot kostenbesparing. Hierin wordt duidelijk omschreven wat de bedoeling is van zelfredzaamheid:

“Door gedetineerden meer zelfredzaam te maken en niet meer dan nodig te beveiligen, krijgen ze meer ruimte om zelf regie te nemen over hun leven. Dit vergroot de kans op een geslaagde terugkeer in de samenleving en draagt bij aan het voorkomen van recidive. Het stimuleren van meer zelfredzaamheid sluit ook aan bij de huidige maatschappelijke ontwikkeling dat burgers zichzelf

moeten kunnen redden zo nodig met behulp van hun sociale netwerk.” (Burik et al, 2015: p. 7)

Naast de effecten die Burik et al (2015) omschrijven, wordt er ook een besparingsdoel van 11,3 miljoen in 2017 beschreven. De zelfredzaamheid, die daar volgens Burik et al (2015) aan bijdraagt, kan volgens hen alleen werken als de inrichting en aansturing van de gevangenisorganisatie worden aangepast. Zo zou het personeel de zelfsturing van gedetineerden moeten stimuleren. Dit laatste volgens Burik et al (2015) overigens slechts tot zekere hoogte, want de zorg voor zwakke (minder zelfredzame) gedetineerden mag daar niet onder lijden.

“Besparingen worden verwacht doordat minder personeel hoeft te worden ingezet vanwege het verminderde toezicht op gedetineerden met goed gedrag en door taken die momenteel worden verricht door het personeel van een justitiële inrichting of externen over te laten nemen door gedetineerden, waardoor de kosten van de detentie dalen.” (Burik et al, 2015: p.8)

De positieve effecten van zelfredzaamheid binnen de gevangensmuren worden door Burik et al (2015) benadrukt. Niet alleen vanwege de bezuinigingen, maar vooral omdat het de gedetineerden zou helpen. De directie van de PI Arnhem-Zuid lijkt het huidige beleid van mindere kwaliteit te vinden dan het (toekomstige) zelfredzaamheidsbeleid:

“Je zet ze feitelijk in een ijskast en hoopt dat ze er daarna goed uitkomen, maar dat is niet zo. Je moet ze ook in de gevangenis stimuleren en hun eigen vermogens activeren.” (Burik, 2015: p. 16)

In de PI Heerhugowaard lijkt het speerpunt zelfredzaamheid echter tot irritaties te leiden. Het zou haaks staan op de heersende opvattingen over detentie en het personeel kreeg het gevoel dat ze zichzelf bewust overbodig moesten maken (Burik et al, 2015: p.21)

Hoewel zelfredzaamheid binnen de gevangenis als speerpunt wellicht kan bijdragen aan de bezuinigingsdoelstellingen en een positief effect heeft op gedetineerden, lijkt er ook een ‘dark side’ te zijn. Zo zou het indruisen tegen de heersende opvattingen over detentie en kan het een negatieve invloed hebben op het inrichtingspersoneel (Burik et al, 2015). Desalniettemin lijkt het gevangeniswezen het zelfredzaamheidsbeleid voort te zetten en te stimuleren (Burik et al, 2015). Burik et al (2015) verklaren dit door de positieve effecten op gevangenen te benadrukken. Echter concludeert zij ook dat enkele gedetineerden het helemaal niet erg vinden om niet de regie over hun eigen leven te hebben:

“Sommigen vinden het wel goed zo, anderen hebben zich hierbij neergelegd om frustratie te voorkomen.” (Burik et al, 2015: p.40)

Afgezien van de documenten van Molleman (2014), die ik gebruik voor mijn data-analyse, en Burik et al (2015), lijkt er weinig literatuur te bestaan over zelfredzaamheid in de gevangenis. Via NOS en RTLNieuws zijn er wel nieuwsartikelen te vinden die concreet ingaan op zelfredzaamheid. Zo zouden tablets voor gevangenen ervoor kunnen zorgen dat gevangenen meer zelfredzaam worden, omdat ze dan zelf hun bezoek kunnen inplannen en boodschappen kunnen doen (NOS, 2016). Hierin wordt gesteld dat het besparing op zou kunnen leveren, omdat er dan minder personeel nodig is. Er wordt benadrukt dat die besparing echter niet de insteek is. RTLNieuws (2016) stelt dat er ook risico’s verbonden zijn aan het uitgeven van tablets. Gevangenen zouden criminele activiteiten vanuit hun cel kunnen uitvoeren. Deze artikelen gaan niet in op de oorzaak achter zelfredzaamheid. Wat wel opvalt, is dat woordvoerders vanuit het ministerie van Veiligheid en Justitie in beide

artikelen de nadruk leggen op het positieve effect van tablets op gevangenen. Er wordt bovendien apart vermeld dat kostenbesparing niet het doel erachter is, maar dat het er eventueel wel toe zou kunnen leiden.

Er lijkt in eerste instantie een win-win situatie te ontstaan door het zelfredzaamheidsbeleid, namelijk positievere gedetineerden en minder kosten. Vooral het positieve effect op gedetineerden lijkt hierbij de hoogste prioriteit te hebben. ik ben benieuwd hoe de gevangenen in PI Nieuwegein dit zelfredzaamheidsbeleid ervaren en wat zij ervan vinden. Ik ben benieuwd hoe zij aankijken tegen de schijnbare 'ondergesneeuwde' negatieve aspecten. Burik et al (2015) omschrijven deze vluchtig en focussen vooral op het uitbreiden van het zelfredzaamheidsbeleid. Ik zou graag de dieper onderliggende gedachten van zelfredzaamheid aan de kaak willen stellen. Als onafhankelijk onderzoeker wil ik ook de donkere kant van het zelfredzaamheidsbeleid verder uitzoeken en het kritisch benaderen. Daarbij wil ik bijvoorbeeld achterhalen of de gedetineerden zelf ook denken dat hun eigen welzijn als voornaamste doel schuilgaat achter het zelfredzaamheidsbeleid.

5. Methodologie

De dataverzameling voor dit onderzoek heeft op verschillende manieren plaatsgevonden. Ik heb diverse methoden toegepast om een helder beeld te krijgen van de manier waarop beleidskwesties leven in de gevangenis. Ik heb alle deelnemers, afgezien van de interviews, meerdere keren gesproken op informele wijze. Daarnaast heb ik bestaande literatuur bestudeerd, samen met Fred intakegesprekken gehouden, observaties uitgevoerd tijdens bijeenkomsten en semigestructureerde interviews afgenomen.

5.1. Onderzoeksmethoden

Aan de hand van een bestudering van de huidige literatuur over zelfredzaamheid en de effecten van sport en opleiding in de gevangenis heb ik belangrijke onderwerpen voor dit onderzoek op een rij gezet. Volgens Edward & Skinner (2009) kan bestudering van de literatuur ervoor zorgen dat je als onderzoeker het onderzoeksdoel beter kunt definiëren en eerder gaten opmerkt in de huidige literatuurstudies. ik ben nieuwsgierig naar de manier waarop gedetineerden de effecten van LSR-niveau 2 beleven. Daarnaast ben ik benieuwd hoe gevangenen de beleidsverschuiving richting zelfredzaamheid hebben ervaren en wat zij als onderliggende reden hiervan zien. Tevens wil ik achterhalen hoe zelfredzaamheid een rol gespeeld heeft als deelnamemotief bij de gevangenen voor LSR-niveau 2. De huidige literatuur geeft een beeld over de effecten van sport en opleiding op gevangenen. Dit heb ik in het theoretisch kader beschreven. Ook geeft de bestaande literatuur een indruk van de veranderingen in het gevangenisbeleid richting zelfredzaamheid. Ik wil beide punten meer vanuit het perspectief van de gevangenen beschrijven. Tevens wil ik onderzoeken hoe LSR, als combinatie van sporten en opleiden, invloed uitoefent op de gevangenen. Hiervoor is het belangrijk dat je als onderzoeker in de beleving van de doelgroep treedt (Edward & Skinner, 2009). Ik heb daarom voor onderzoeksmethoden gekozen die me daarbij kunnen helpen.

Documentanalyse

“Documents are essentially culturally standardized discourses associated with the value system an organisation wants to promote.” (Miller 1997 in Edward & Skinner, 2009: p. 114)

Een documentanalyse wordt beschouwd als een niet-opdringerige onderzoeksmethode, omdat er geen medewerking van deelnemers bij nodig is (Edward & Skinner, 2009). Een dergelijke analyse kan zeer waardevol zijn. Zoals in bovenstaand citaat beschreven is, kunnen er in documenten bepaalde discourses gebruikt worden en wordt daaraan een waardesysteem gekoppeld. Juist die punten die de organisatie wil promoten komen daarin als positief naar voren (Edward & Skinner, 2009). De grootste kracht van een documentanalyse is dat het uitgevoerd kan worden zonder dat het de onderzoekssetting verstoort (Edward & Skinner, 2009). Voor mijn onderzoek is het bijzonder interessant om ‘Zelfredzame Gedetineerden’ (Molleman, 2014) als document te analyseren. Zoals in de inleiding omschreven, kreeg ik van mevrouw Oosterboer tijdens het acquisitiegesprek dit document overhandigd. Ik ben benieuwd of ik een waardesysteem en bepaalde discourses herken in dit document. Molleman (2014) gaat inhoudelijk in op de verschuiving richting zelfredzaamheid in het gevangeniswezen. Ook geeft Molleman (2014) aan hoe sport daarbij een positieve rol kan spelen. Dit baseert hij op verschillende rapportages die hier onderzoek naar gedaan hebben:

“Empirische evidentie is aangetroffen voor de positieve effecten van sporten tijdens detentie. Via een coping mechanisme kunnen spanning, stress en agressie worden afgevoerd. Daarbij is er indicatieve

evidentie aangetroffen dat gedetineerden beter leren samenwerken en zich conformeren aan regels.”
(Molleman, 2014: p. 6)

Molleman (2014) stelt dat sporten en bewegen passen bij een zelfredzame gevangenen. Op basis van zijn document verklaarde mevrouw Oosterboer waarom LSR-niveau 2 aantrekkelijk is voor PI Nieuwegein. Dat veel van de gevangenen echte sporttypes zijn en sommigen geen vooropleiding hebben afgerond, maakt LSR-niveau 2 des te interessanter, vertelde ze. Vanuit het oogpunt van de gevangenen ben ik benieuwd hoe zij de effecten van LSR-niveau 2 ervaren en of er aanknopingspunten zijn met de studie van Molleman (2014). Ook wil ik uitzoeken of gevangenen sport en bewegen, wat Molleman (2014) beschrijft als activiteiten van een zelfredzame gedetineerden, op dezelfde manier bekijken. Afgaand op de studie van Molleman (2014), zou zelfredzaam worden een aanleiding kunnen zijn voor gevangenen om zich aan te melden voor LSR-niveau 2.

Intakegesprekken

Voordat de opleiding van start ging, hebben Fred Hogers en ik met enkele deelnemers intakegesprekken (2016, 3 maart) gehouden over hun motief voor deelname en hun achtergrond. Ik fungeerde toen in de rol als stagiair van stichting NSA, omdat mijn onderzoek destijds nog niet gestart was. Wel heb ik bij alle intakegesprekken toestemming gevraagd aan de gedetineerden voor het afnemen van een interview gedurende de looptijd van de opleiding. Alle cursisten zeiden toe. Voor sommigen was de waarborging van hun anonimiteit wel een belangrijk punt, dus dat heb ik gegarandeerd.

De intakegesprekken duurden nog geen vijf minuten per gevangene, dus er is geen mogelijkheid geweest om diep in te gaan op hun deelname motieven. Uit het resultatenhoofdstuk van dit onderzoek zal blijken wat de gevangenen tijdens deze intakegesprekken te zeggen hadden over hun deelnamemotief. Later zou blijken dat hier ook dieper onderliggende gedachten achter zitten. Wellicht komt dit door de verschillende contexten van de interviews ten opzichte van de informele gesprekken. Hierover meer in de resultaten.

Directe observaties

Vanaf het begin heb ik als onderzoeker observaties gedaan bij de LSR bijeenkomsten en verslagen gemaakt van de waargenomen gebeurtenissen. Volgens Charmaz (2006 in de Boer, 2011) helpen deze verslagen mij als onderzoeker om mijn gedachtegang en besluitvorming gedurende het proces te documenteren. De verslagen dragen bij aan het naar de oppervlakte brengen van de rationaliteit in het onderzoeksproces (Charmaz, 2006 in de Boer, 2011: p. 29) Volgens Steenbekkers (2009) zorgen observaties ervoor dat gedetailleerde informatie over routines zichtbaar wordt en gevoelige onderwerpen aan het licht komen. Volgens Edward & Skinner (2009) kan je als onderzoeker via observaties het gedrag van deelnemers analyseren en de sociale sfeer proeven. Zij geven aan dat critici stellen dat de deelnemers hun gedragingen aanpassen zodra de onderzoeker ten tonele verschijnt. Bij mijn onderzoek kreeg ik allerm minst de indruk dat de gedetineerden hun gedrag veranderden vanwege mijn aanwezigheid. Zij kenden mij immers al in de rol van stagiair van stichting NSA als metgezel van Fred (Hogers. Vrijwilliger bij Stichting NSA, respondent en LSR-docent in de PI Nieuwegein.) Zo nieuw was mijn aanwezigheid – zij het nu in de hoedanigheid van onderzoeker - dus niet. Tijdens de observaties in PI Nieuwegein heb ik de focus gelegd op hoe gevangenen onderling praten en reageren op de spelactiviteiten. Zoals ik in het theoretisch kader al aangaf, zijn discourses vaak verborgen in taal en uitdrukkingen (Foucault, 1977). Soms heb ik letterlijke uitspraken van gedetineerden tijdens de observaties opgeschreven. Het kan zijn dat ik achteraf niet meer precies weet welke gedetineerde wat heeft gezegd. In mijn resultatenhoofdstuk staat er daarom niet altijd een naam achter elk citaat. Tijdens de observaties heb ik gedetineerden in hun rol binnen de groep gezien, maar ook de verstandhouding tussen de gevangenen en de sportinstructeurs kunnen waarnemen. Zo ging er tijdens een bijeenkomst een keer het alarm af, waardoor de gehele groep 45 minuten lang niet uit de sportzaal weg kon. Toen heb ik de verstandhouding goed kunnen

observeren. Deze relatie tussen de gedetineerden en de ILO'ers lijkt zeer informeel te zijn, wat later in het onderzoek naar voren zal komen. De observaties hebben er daarnaast in mijn ogen voor gezorgd dat ik de emoties van de gedetineerden tijdens de opleidingsbijeenkomsten kon waarnemen. Een interviewruimte in de gevangenis is een behoorlijk gesloten context waarin Danique en ik met z'n tweeën tegenover één gedetineerde zaten. Tijdens de opleidingsbijeenkomsten begaven de gevangenen zich op bekend terrein, namelijk de sportzaal. Tevens vormde ze daar een groep van gedetineerden die vooral veel bezig was met iets wat ze zelf leuk vinden, namelijk sport. Ik heb bewust enkele keren zelf mee gedaan met sportactiviteiten, om de afstand tussen de gedetineerden en mij als onderzoeker te verkleinen. De observatiedata is in mijn ogen daarom ook een belangrijke aanvulling op de interviewresultaten.

Semigestructureerde interviews

Knoppers (2014) en Edward & Skinner (2009) benadrukken semigestructureerde interviews als geschikte methode om dieper onderliggende gedachtegangen bloot te leggen. Voor mijn onderzoek is dit van belang, omdat ik wil toetreden tot de leefwereld van de gedetineerden. Dit is een van de samenleving uitgesloten groepering waar weinig over bekend lijkt te zijn. Hun mening staat centraal in deze scriptie. Volgens Edward & Skinner (2009) geven semigestructureerde interviews de deelnemers de mogelijkheid om tot in detail bepaalde situaties te omschrijven, vanuit hun eigen perspectief. Ook stellen zij dat deze vorm van interviews vaak gebaseerd is op een bepaalde kennis bij de geïnterviewden waar zij over kunnen uitweiden. In dit onderzoek zijn de ervaringen van de gedetineerden met LSR belangrijk. De meeste vergaarde data van dit onderzoek komt uit de semigestructureerde interviews die ik bij de deelnemers heb afgenomen. Van tevoren heb ik relevante topics opgesteld die als rode draad voor het interview fungeerden. Met tussenkomst van de directrice heb ik interviewafspraken gemaakt met de gedetineerden. Ik kon namelijk niet rechtstreeks contact opnemen met de gevangenen. Mevrouw Oosterboer zorgde ervoor dat Danique en ik waren aangemeld op betreffende dagen en dat wij toestemming hadden om een laptop mee naar binnen te nemen. Op die manier kon er ter plekke mee getypt worden tijdens de interviews. Mevrouw Oosterboer had immers verboden om de interviews op te nemen, vanwege eventuele gevoelige informatie voor de media. Omdat praten sneller gaat dan typen, heeft dit er wel toe geleid dat enige data verloren is gegaan. Gelukkig heb ik ter verrijking van het onderzoek dus ook observaties uitgevoerd. In grote lijnen leken de interviews op elkaar, omdat ik bepaalde topics hanteerde. Hierbij staan echter niet alle vragen van te voren vast, waardoor uiteindelijk ieder interview uniek is. Daarnaast heb ik de tot op dan vergaarde observatiedata gebruikt om op terug te komen in de interviews. Als een bepaalde respondent tijdens een bijeenkomst in mijn ogen iets opmerkelijks had gezegd of gedaan, kwam ik daar in het interview op terug. Doorvragen tijdens de interviews was belangrijk om de dieper onderliggende gedachtegang van de deelnemers te achterhalen. Uit het resultatenhoofdstuk zal ook blijken dat geïnterviewden hierdoor enkele tegenstrijdige uitspraken hebben gedaan.

Informeel gesprekken

Volgens Kleemans (2008) zijn informele gesprekken belangrijk om een beter inzicht te krijgen in de onderzoeksvraag. De etnomethodologie is een benadering die gericht is op onderlinge interactie tussen personen en de betekenis hiervan probeert te beschrijven (Edward & Skinner, 2009). Edward & Skinner (2009) stellen dat je door middel van praten kan identificeren hoe deelnemers zichzelf en anderen positioneren. Volgens Edward & Skinner (2009) is etnomethodologie een vorm van discours analyse. Hoewel ik niet alle elementen van etnomethodologie toepas, wil ik via informele gesprekken bepaalde patronen in interacties (h)erkennen. Met de deelnemers heb ik tijdens bijeenkomsten de informele gesprekken gehouden om ook een bepaald vertrouwen te creëren. In mijn ogen heeft dit zeker bijgedragen aan een verrijking van de data. Jolanda vertelde bijvoorbeeld in een informeel gesprek tot in detail hoe zij haar delict destijds gepleegd heeft (Observatie, 11 mei 2016). Nagib vertelde mij meer over het gevangenisleven, bijvoorbeeld door in te gaan op

hoe bewaarders hun wapens kunnen gebruiken als gedetineerden niet luisteren. Ruben vertelde mij hoe een open inrichting, waar hij naar is overgeplaatst, verschilt van PI Nieuwegein. Ook vroegen enkele gevangenen aan mij of ik Danique al beloond had vanwege het feit dat ze meehielp met het uittypen van de interviews. Doordat de gedetineerden dergelijke zaken vertelden aan mij, heb ik allerminst de indruk gekregen dat ze zich tijdens de interviews hebben ingehouden. Jolanda vroeg bijvoorbeeld tijdens een bijeenkomst of ik haar wilde leren hooghouden en Gamil vroeg regelmatig of ik niet mee wilde sporten op momenten dat ik aan het schrijven was (Observatie, 23 maart 2016). Bovendien had ik de kans om, wanneer ik na het uitwerken van het interview toch nog vragen had voor de respondent, deze tijdens de vervolgbijeenkomst te stellen. De informele gesprekken met de deelnemers beschouw ik behalve als interessante verhalen, ook als verrijking van de resultaten.

5.2. De deelnemers

Hieronder een overzicht van de deelnemers. Daarbij geef ik hun motivatie voor deelname aan, zoals die tijdens het intakegesprek naar voren kwam, met nog andere karakteristieken zoals die later in het onderzoek naar voren kwamen. Niet alle deelnemers zijn op intakegesprek geweest, omdat sommigen zich pas na die tijd hebben aangemeld. Van die cursisten heb ik geen achtergrondinformatie.

Fahad Yilmaz: 28 jaar. Hobby's zijn tafeltennis, tennis en fitness. Heeft de opleiding sport en begeleiding niveau 4 bij de LOI gevolgd maar niet afgemaakt. Is in bezit van het diploma fitnessstrainer A en is ook sporthulp geweest. Hij doet mee aan LSR omdat sport een deel van z'n leven is en hij mensen graag stuurt. Tijdens de bijeenkomsten kwam hij met Gamil naar voren als de iets meer pientere cursist. Bij spellen zag hij vaak als eerst de oplossing en bij het aanbrengen van varianten in zijn eigen georganiseerde lessen had hij volgens Fred veel goede ideeën (Observatie, 11 april 2016). Hij heeft een duidelijke mening over het gevangenisbeleid en ik heb zijn uitspraken daarom ook veel gebruikt in mijn resultaten.

Ahmed Hussain: leeftijd onbekend. Geen intakegesprek mee gehad.

Rick Langeveld: leeftijd onbekend. Houdt van vechtsport, basketbal en fitness. Heeft het diploma voor assistent fitnessstrainer. Hij heeft zich aangemeld voor LSR omdat hij graag een baan in de sportschool wil krijgen. Daarnaast staat hij er voor open om bij een vereniging aan de slag te gaan.

Gamil Korkmaz: 38 jaar. Houdt van voetbal, tennis en fitness en is zelf sporthulp geweest. Heeft een HBO opleiding gevolgd en heeft de cursus Fitvak met een negen afgerond. Hij vindt het leuk om mensen te motiveren en zoekt hierbij naar de verdieping en de tools. Via LSR wil hij deze technieken leren en op termijn sportbegeleider worden en werken in de sportschool. Van alle deelnemende gevangenen lijkt hij het meeste onderwijs te hebben genoten en veel van zijn uitspraken waren stellig en legden nuttige spanningen voor dit onderzoek bloot. Ik heb er daarom bewust voor gekozen om veel citaten van Gamil te gebruiken.

Bart van der Laan: leeftijd onbekend. Geen intakegesprek mee gehad. Gaf tijdens de eerste bijeenkomst (Observatie, 23 maart 2016) aan dat hij meedoet omdat hij zelf sporten leuk vindt en graag iets in de sport wil doen.

Ruben Verbeek: 26 jaar. Doet graag aan fitness, voetbal, tennis en thaiboksing. Hij heeft in de bouw gewerkt. Hij doet mee aan LSR omdat hij graag een diploma op zak heeft, zodat hij later een sportschool kan openen. Richting het eind van de LSR-opleiding is hij overgeplaatst naar een open inrichting. Dit houdt in dat hij minder bewaakt wordt en zelfs in bepaalde uren naar huis mag. Tijdens de PVB-afname in PI Nieuwegein waarbij hij zelf geen examen deed, was hij ondanks zijn overplaatsing toch aanwezig. Dit benadrukt zijn motivatie en de groepsbinding.

Nagib Celek: 28 jaar. Houdt vooral van motorcross en fitness. Daarnaast is hij fanatiek Ajax-supporter. Heeft de cursus Fitvak en Fitnessstrainer A behaald. Hij heeft zich aangemeld omdat hij LSR als aanvulling ziet op bovenstaande sportopleidingen en hij later graag een eigen sportschool wil beginnen.

Piet Sloot: 23 jaar. Heeft een passie voor voetbal en thaiboksen. Heeft voetbaltraining gegeven aan zijn broertje en zou met LSR graag andere mensen helpen met sporten. Hij is tijdens de opleiding afgehaakt. Volgens Marjon (van Viegen. Sportinstructeur bij PI Nieuwegein) had hij zijn portfolio niet goed op orde. Mij was opgevallen dat hij tijdens bijeenkomsten vaak te laat binnenkwam.

Jolanda Reinders: 26 jaar. Is gedurende de opleiding ontslagen uit vrouwengevangenis PI Nieuwersluis. Ze is in voorwaardelijke vrijheid gesteld, maar draagt nog een elektronische enkelband. Voor haar reclassering is het nodig dat ze een opleiding volgt. Ze heeft niks met sport en wil LSR eigenlijk niet volgen, maar ze wordt naar haar zeggen gedwongen door haar reclasseringsbegeleidster (Observatie, 11 april 2016). Sinds ze vrij is werkt ze, naast de LSR-opleiding, in de horeca. Het interview met haar heb ik afgenomen op de USB0.

Nick Overveen: 23 jaar. Heeft een passie voor voetbal en wil via LSR graag leren leiding geven aan verschillende doelgroepen en nieuwe spelvormen leren.

Marjon van Viegen: leeftijd onbekend. Sportinstructeur in PI Nieuwegein. Kent de meeste gevangenen goed van de fitnessruimte die zich naast de sportzaal bevindt. Zij heeft het LSR project vanuit PI Nieuwegein grotendeels gecoördineerd. Voor de veiligheid keek zij toe en soms deed ze zelfs mee met bepaalde sportactiviteiten. Ook had zij richting de cursisten een ondersteunende rol. Zij geeft de gevangenen geholpen bij het op orde krijgen van een verplicht LSR-onderdeel, namelijk het portfolio. Verder attendeerde zij indien nodig de deelnemers op stageuren die nog volbracht moesten worden. In dit onderzoek vertegenwoordigt zij de ILO'ers. Omdat bij aanvang van het onderzoek de bedoeling was om uitsluitend de mening van gevangenen boven tafel te krijgen, leek het niet noodzakelijk om meerdere ILO'ers naast Marjon te vragen. Bovendien is Marjon de enige ILO'er die alle opleidingsbijeenkomsten bijwoonde en nauw betrokken was bij het project. De rol van de andere ILO'ers bleef beperkt tot het af en toe observeren van de bijeenkomsten. Pas later bleek dat het wellicht interessant had kunnen zijn om ook hen te interviewen, ondanks hun geringe betrokkenheid bij het LSR-project. Desalniettemin lijkt Marjon als individu wel de voornaamste vertegenwoordigster uit ILO'ers kring te zijn voor dit onderzoek. Zij spreekt namelijk in de rol van sportinstructeur, maar kan ook, in tegenstelling tot andere sportinstructeurs, dieper ingaan op de effecten van LSR op de gevangenen. Omdat zij bij elke bijeenkomst aanwezig was, heb ik ook meerdere informele gesprekken met haar kunnen voeren. Ik denk dat andere sportinstructeurs, door het ontbreken van deze informele gesprekken, wellicht minder snel het achterste van hun tong zouden hebben laten zien. Uit de resultaten zal blijken dat Marjon weinig informatie heeft achtergehouden.

Fred Hogers: 68 jaar. Vrijwilliger bij Stichting NSA en docent van de LSR-opleiding in PI Nieuwegein. Fred ken ik door mijn stageperiode bij Stichting NSA goed. Het interview met Fred was daarom aan de ene kant het makkelijkst uit te voeren, vanwege de informele setting. Aan de andere kant moest ik er goed op letten dat ik de juiste informatie boven tafel kreeg en dat we niet afdwaalden. Met Fred heb ik regelmatig opleidingsbijeenkomsten geëvalueerd, waardoor mijn observatiedata verrijkt werden. Soms herinnerde Fred zich bepaalde situaties die ik nog niet had meegenomen in mijn observatieverslag. Ik heb dergelijke data alleen toegevoegd als ik het op dezelfde manier ervaren heb.

Ik heb de deelnemers beloofd om hun anonimiteit te waarborgen. Voor een enkeling was dit zelfs een eis voor afname van het interview. De twaalf bovenstaande namen van de participanten zijn puur fictief en nergens op gebaseerd. Alleen het geslacht van de deelnemer is te herleiden, omdat ik eerst ook opmerkelijke resultaten tussen de vrouwelijke deelnemster en de overige cursisten wilde beschrijven. Van echte opmerkelijke resultaten was echter amper sprake, waardoor ik de focus op andere onderzoeksconcepten heb gelegd. Voor de rest zijn de fictieve namen op geen enkele manier terug te herleiden naar afkomst, achtergrond of delictgeschiedenis.

5.3. Positionering van de onderzoeker

De postmodernistische benadering legt de focus op taal en deconstructie van categorieën (Foucault, 1977). Als onderzoeker moet ik hierbij in gedachten houden dat niets is zoals het lijkt te zijn. Zoals ik al in het theoretisch kader aangaf, is de werkelijkheid gefragmenteerd, complex en gelaagd (Foucault, 1975). Mensen hebben vele keuzes en het doel van deze benadering is om wat als normaal gezien wordt, vreemd te maken. Om discourses te begrijpen is het belangrijk om je eigen positie als onderzoeker ten opzichte van de deelnemers helder te hebben (Burck, 2005). Burck (2005) stelt dat je hierbij onderscheid moet maken in cultuur, opleidingsniveau, ras, etniciteit, geslacht en leeftijd. Zelf ben ik Nederlander, bijna afgestudeerd WO'er, protestants opgevoed, man en 26 jaar. De cultuur, het opleidingsniveau en de etniciteit van mij zijn denk ik het meest in contrast met de deelnemers. Enkele gedetineerden hebben weinig of geen opleiding genoten. Sommigen hebben een Noord-Afrikaanse achtergrond en hangen het islamitische geloof aan. Bepaalde termen van hen begrijp ik niet en dat is wederzijds. Bovendien bevinden de deelnemers zich in de gevangencultuur waar bijbehorende normen en gewoontes heersen, wat ook uit de resultaten zal blijken.

De opleiding in de gevangenis wordt gegeven door twee LSR-docenten: Fred Hogers en Raymond Sluiter. De ene week leidde Fred de bijeenkomst, de andere week was Raymond de docent. Fred Hogers is gepensioneerd en werkt nog als vrijwilliger voor Stichting NSA. Hij is dus niet alleen LSR-docent, maar hij is ook vaak voor werkzaamheden aanwezig op het NSA kantoor in Soest. Als stagiair sprak ik Fred gedurende dit onderzoek daarom regelmatig buiten de bijeenkomsten in de gevangenis om. Ook over de LSR-niveau 2 opleiding in PI Nieuwegein heb ik Fred dus ook vaak informeel gesproken. Raymond Sluiter heeft een eigen bedrijf, Eight Training, waarmee hij verschillende (sport)opleidingen, waaronder LSR, aanbiedt. LSR-niveau 2 in de PI wordt door Stichting NSA georganiseerd en niet vanuit Eight Training, maar Raymond is dus wel aangesteld als docent. Eigenlijk is Raymond dus een extern ingehuurd leerkracht. Er is voor Raymond gekozen, omdat hij al enige ervaring heeft met de doelgroep. Zo heeft hij ervaringen opgedaan bij de justitiële jeugd inrichting Rentray en heeft hij coaching- en veiligheidstrainingen gegeven in de TBS-kliniek van der Hoeven in Utrecht. Omdat Raymond geen vrijwilliger is bij Stichting NSA, sprak ik hem tijdens dit onderzoek minder frequent dan Fred. Toch zag ik hem wel buiten bijeenkomsten in de gevangenis om, bijvoorbeeld bij een NSA docentendag of bij bijscholingsavonden voor docenten.

Naast onderzoeker begaf ik mij ook in de rol als stagiair bij Stichting NSA. Voor deze scriptie kan het een beperking zijn dat ik daarom als onderzoeker niet volledig onafhankelijk zou zijn. Zoals ik al aangaf, sprak ik de docenten bijvoorbeeld ook buiten de opleidingsbijeenkomsten om, en dan met name Fred. In eerste instantie dacht ik dat mijn verstandhouding met Fred er toe had kunnen leiden dat gevangenen zich wellicht minder kritisch zouden uiten over LSR in de interviews. Ze wisten immers dat ik Fred ook sprak buiten opleidingsbijeenkomsten om. Achteraf denk ik dat deze verstandhouding toch amper de geïnterviewden beperkt heeft in hun uitspraken. Ten eerste omdat bepaalde deelnemers zich desondanks kritisch durfden te uiten over bepaalde LSR aspecten tijdens interviews, maar vooral omdat bepaalde normen in de gevangenis hier een veel belangrijkere rol in lijken te spelen.

Daarnaast kende ik de participanten voorafgaand aan de interviews al tot op zekere hoogte. Ook hiervan zou gesteld kunnen worden dat ik daardoor als onderzoeker niet volledig onafhankelijk het interview in ging. Toch denk ik zelf, zoals ik al eerder verklaarde, dat dit er juist toe heeft geleid dat de geïnterviewden meer over de onderwerpen kwijt durfden. Tijdens de allereerste bijeenkomst zagen de gedetineerden mij telkens schrijven en sommigen vroegen zich af wat ik opschreef. Ik legde uit dat het puur voor mijn eigen onderzoek was en dat ik niet noteerde wat de gevangenen goed of fout deden. Ik denk dat dit ook heeft bijgedragen aan een soort van vertrouwensband, omdat de cursisten tijdens de volgende bijeenkomst merkten dat mijn notities

inderdaad geen gevolgen voor hen hadden. Het zou kunnen zijn dat de gedetineerden in de rol van geïnterviewden er daardoor meer op vertrouwden dat ik geen informatie zou doorsluizen en zij dus hun dieper onderliggende gedachtegang zonder risico konden opwerpen.

Zoals ik in 5.2. al aangaf, heb ik bewust van enkele deelnemers meer data gebruikt dan van anderen. Ik merkte bijvoorbeeld dat geïnterviewden Piet en Rick enige moeite hadden met termen in het interview, zoals zelfredzaamheid en beleidsvoering. Tijdens één van de bijeenkomsten vroeg een cursist naar de betekenis van het woord 'accommodatie' (Observatie, 11 april 2016). Dit is niet bedoeld om de gedetineerden als 'dom' of 'onbekwaam' af te schilderen, maar om aan te geven dat dit onderzoek daardoor z'n beperkingen kent. Ik heb hierdoor niet van alle deelnemers een helder beeld gekregen over bepaalde beleidskwesties in PI Nieuwegein. Hiermee wil ik ook verantwoorden waarom ik cursisten als Fahad en Gamil veel gebruik in de resultaten. Zij hadden veruit het meest te vertellen over hoe bijvoorbeeld een begrip als zelfredzaamheid naar voren komt in het gevangeniswezen en welke oorzaken daaraan ten grondslag liggen. Hun mening was het meest uitgesproken en zij leken ook goed op de hoogte te zijn van beleidskwesties in het gevangeniswezen.

5.4. Data-analyse

Tijdens de bijeenkomsten heb ik zoveel mogelijk genoteerd van wat ik heb waargenomen. Ik heb hierbij specifiek gelet op de taal, uitdrukkingen en gedragingen van de gedetineerden. Ook de informele gesprekken die ik tussendoor had met de deelnemers heb ik hierin verwerkt. Vervolgens heb ik deze data uitgetypt tot een verslag. In mijn resultatenhoofdstuk refereer ik soms naar data vanuit de observatieverslagen. Ook de intakegesprekken heb ik al voor de eerste bijeenkomst zoveel mogelijk op papier gezet. Deze gesprekken duurden nog geen vijf minuten per persoon, dus hierbij zijn weinig data verloren gegaan. De motivatie voor deelname en enkele achtergrondvragen (leeftijd, hobby's etc) kwamen hierin naar voren. De semigestructureerde interviews zijn gelijktijdig met de afname uitgetypt. Omdat ik geen opnameapparatuur mee naar binnen mocht nemen, heb ik een tweede persoon meegebracht die bereid was de gesprekken ter plekke uit te typen. De interviews met Fred en Marjon heb ik echter wél kunnen opnemen en uittypen. Vervolgens heb ik alle verzamelde data uit de interviews gecodeerd. Ik heb dit in drie fasen gedaan: open codering, axiale codering en selectieve codering (Strauss & Corbin, 1998 in Boeije, 2005). Bij het open coderen heb ik alle data nagelezen en ingedeeld in fragmenten. Ik heb hierbij labels geplaatst bij uitspraken die veelal overeen kwamen met elkaar. Bij het labelen krijgen deze stukjes tekst een samenvattende overkoepelende naam (Boeije, 2005). Ik heb het programma Atlas.ti gebruikt om de interviews in te verwerken en te coderen. Na de open codering ben ik doorgesgaan met axiaal coderen. Boeije (2005) definieert dit als volgt:

"A set of procedures whereby data are put back together in new ways after open coding, by making connections between categories." (Strauss & Corbin, 1998 in Boeije, 2005: p. 98)

De betekenis van belangrijke begrippen uit het open coderen wordt herkend en er worden categorieën toegewezen. De onderzoeker redeneert vanuit de codes naar de gegevens (Boeije, 2005). Tijdens het axiaal coderen komt naar voren wat belangrijke data voor het onderzoek zijn. In dit onderzoek waren dat met name de uitspraken over zelfredzaamheid, het dagelijks leven in de gevangenis en het toekomstperspectief van de cursisten. Minder belangrijke data zijn hier grotendeels geschrappt. Tenslotte heb ik bij het selectief coderen relaties gelegd tussen de categorieën. In deze fase houdt de onderzoeker zich bezig met het zoeken naar verklaringen (Boeije, 2005). Volgens Boeije (2005) is het hierbij belangrijk om te kijken naar welke thema's voortdurend terugkomen en hoe die thema's zich tot elkaar verhouden. In mijn onderzoek heb ik hierbij veel moeten denken over het coderen van het begrip zelfredzaamheid. Deze term was terug te vinden in de gehele dataverzameling en vormde een groot deel van de selectieve codes. Ik heb daarom zelfredzaamheid in

verschillende selectieve codes moeten onderbrengen: betekenis zelfredzaamheid, doel zelfredzaamheid, werking zelfredzaamheid. Naast het verbanden leggen speelt in deze fase het toetsen van categorieën op hun juistheid een belangrijke rol volgens Boeije (2005). De gefilterde verbanden moeten hierbij volgens hem ook onderbouwd kunnen worden. In deze scriptie heb ik als onderzoeker vooral gekeken naar de context waarin iets gezegd werd. Ik heb gedetineerden gesproken in de gymzaal, maar ook in een bezoekersruimte en in een kantoortje. De aanwezigheid van een derde persoon beïnvloedde eveneens de context. Op die manier heb ik als onderzoeker proberen te begrijpen waarom resultaten afweken van elkaar. Het toepassen en analyseren van de selectieve codes hebben me geholpen bij het resultatenhoofdstuk zoals het er nu staat.

Door de codes aandachtig door te nemen en een patroon te zoeken in de uitspraken heb ik discourses kunnen ontdekken. Volgens Phillips & Hardy (2002) is het belangrijk om daarbij te kijken naar de context waarin iets gezegd wordt. Ik heb daar tijdens mijn onderzoek rekening mee gehouden en merkte op dat bepaalde data uit de observaties in tegenstrijd waren met die uit de interviews. Volgens Foucault (1977) worden subjecten niet vertegenwoordigd maar gecreëerd door discourses. De subjecten worden volgens hem onderworpen aan het discours, waardoor de 'oprichters' van het discours privileges verkrijgen. In dit onderzoek heb ik gekeken naar de manier waarop taal, kennis en macht zich voordoet in verschillende contexten. Ik heb de gedetineerden bijvoorbeeld horen praten onderling, maar ook richting inrichtingspersoneel en tegen mij als onderzoeker. Ik heb hier patronen in ontdekt waar ik betekenis aan probeer te geven. In informele gesprekken deden de deelnemers uitspraken over hoe macht zich voordoet in het gevangeniswezen. Aan de hand van een discoursanalyse heb ik dominante en alternatieve discourses en gerelateerde machtsstructuren blootgelegd.

Betrouwbaarheid en Validiteit

Volgens Boeije (2005) is betrouwbaarheid van een onderzoek af te meten aan de precisie van methoden van dataverzameling of de meetinstrumenten. Betrouwbaarheid betreft de beïnvloeding van waarnemingen door toevallige fouten (Boeije, 2005). Validiteit gaat meer over de beïnvloeding van het onderzoek door systematische fouten (Boeije, 2005). Edwards & Skinner (2009) beschrijven betrouwbaarheid als de consistentie in het onderzoek. Een onderzoek wordt als controleerbaar beschouwd wanneer een argeloze onderzoeker dezelfde studie onder ongeveer dezelfde omstandigheden zou kunnen uitvoeren. De verklaarbaarheid en de reproduceerbaarheid van de data, codes en analytische methoden bepalen de consistentie van het onderzoek (Edwards & Skinner, 2009). Validiteit gaat volgens Edward & Skinner (2009) over de geloofwaardigheid en de overredingskracht van een onderzoek. Belangrijk hierbij is het om voldoende tijd te spenderen aan de omgang met de deelnemers, om de deelnemers tot in detail te exploreren en om de achtergrond van de deelnemers mee te nemen bij de presentatie van de resultaten (Edwards & Skinner, 2009). Edward & Skinner (2009) raden aan diverse onderzoeksmethoden toe te passen.

Ik denk dat mijn aanwezigheid tijdens de cursusbijeenkomsten en de anonimiteit van de deelnemers er toe geleid heeft dat de validiteit en betrouwbaarheid van deze scriptie gewaarborgd blijven. Ik heb me verdiept in het deelnemersveld, door naast de interviews persoonlijk met de participanten op informele wijze interactie te voeren. Via de intakegesprekken heb ik een beter beeld gekregen van de achtergrond van de respondenten. Door de anonimiteit te waarborgen zouden er minder snel sociaal wenselijke antwoorden naar voren komen. Daarnaast heb ik diverse onderzoeksmethoden toegepast in verschillende contexten om uitspraken te verifiëren en te vergelijken. Dat data verloren zijn gegaan tijdens de interviews met de gedetineerden kan de betrouwbaarheid en validiteit aantasten. Toch heeft Daniëlle er als mede USBO student op gelet vooral de relevante uitspraken te noteren. Daarnaast heb ik geprobeerd deze aantasting enigszins ongedaan te maken door de uitgevoerde observaties en informele gesprekken bij het geheel te betrekken. De interviews vonden bovendien plaats in een afgesloten bezoekersruimte, waardoor de deelnemers vrij uit konden spreken. De

interviews met Fred en Marjon zijn opgenomen en kunnen altijd opnieuw beluisterd worden. De topiclijst heeft bijgedragen aan het verhogen van de validiteit. Niet alleen heb ik topics opgesteld om het belang van de centrale vraagstelling in het oog te houden, maar ook om deelnemers afzonderlijk specifieke vragen te kunnen stellen. Deze specifieke vragen waren gebaseerd op waarnemingen uit de observaties. Zodoende gebruikte ik mijn bestaande observatiedata al voor de interviews.

6. Resultaten

Vooral de interviews en observaties hebben opvallende resultaten opgeleverd. Veel geïnterviewden zijn openhartig geweest over het zelfredzaamheidsbeleid en hebben hun mening daar expliciet over verkondigd. Ook de informele gesprekken hebben belangrijke kwesties aan het licht gebracht. Deze dringen dieper door tot de beleidsvoering binnen het gevangeniswezen. Deze opmerkelijke resultaten heb ik vertaald naar enkele stellingen, waarbij ik aangeef hoe de deelnemers erover denken. Ik heb er bewust voor gekozen om vaak letterlijk te citeren. Ik heb namelijk van de directie van de PI de unieke mogelijkheid gekregen om gedetineerden te interviewen, dus ik wil ook zoveel mogelijk hun visie weergeven. Vervolgens heb ik bij elke stelling de koppeling gemaakt naar het perspectief van Foucault.

6.1. De ideale gevangene is zelfredzaam

De term 'zelfredzaamheid' vormt een belangrijk onderdeel van dit onderzoek. De directie van PI Nieuwegein heeft aangegeven dat 'zelfredzaamheid' heden ten dage een belangrijk speerpunt is in het gevangenisbeleid. LSR zou volgens de directie kunnen bijdragen aan de zelfredzaamheid van gedetineerden (Acquisitiesprek, 4 februari 2016). In het theoretisch kader heb ik al beschreven wat de bestaande literatuur meldt over zelfredzaamheid en de diepere oorzaken daarvan. In dit resultatendeel gaat het meer over de specifieke context van het onderzoek, namelijk het gevangeniswezen. Bij deze stelling gaat het er om uit te vinden hoe een bepaalde norm wel of niet heerst binnen PI Nieuwegein, namelijk die van zelfredzaamheid. Zoals ik in het theoretisch kader heb beschreven, vloeit een norm vaak voort uit dominante discourses die door personen in een hogere machtspositie kunnen worden gereproduceerd (Foucault, 1977). Het is daarom van belang om bij deze stelling ook een beeld te krijgen van de heersende ideeën bij de directie van PI Nieuwegein. Het standpunt van de directie kan dan in een context geplaatst worden ten opzichte van de mening van de gedetineerden. Overeenkomstige en tegenstrijdige ideeën van directie en gedetineerden over zelfredzaamheid komen op deze wijze aan het licht.

Zoals ik eerder heb aangegeven, gebruik ik het document 'Zelfredzame Gedetineerden' (Molleman, 2014) om dieper in te gaan op zelfredzaamheid binnen PI Nieuwegein vanuit het oogpunt van de directie. Mevrouw Oosterboer heeft mij zelf het document (Molleman, 2014) overhandigd, om aan te geven wat er zich de laatste tijd afspeelt en waar ze naar toe willen in het Nederlandse gevangeniswezen. In de aanleiding heb ik al beschreven hoe positief Molleman (2014) schrijft over de inzet van sport als middel om gevangenen zelfredzaam te maken. Molleman (2014) beschrijft kenmerken die een zelfredzame gedetineerde typeren:

“Een zelfredzame gedetineerde voorziet zoveel mogelijk zelf in zijn behoeften en levensvoorzieningen en doet zo min mogelijk een beroep op het inrichtingspersoneel.” (Molleman, 2014: p.4)

Verderop in het document staat wat het onderzoeksdoel is:

“Met deze studie wordt een overzicht gegeven van studies naar acties en maatregelen die zelfredzaamheid van gedetineerden bevorderen in gesloten inrichtingen.” (Molleman, 2014: p.4)

Vanuit Molleman (2014) kan gesteld worden dat de zelfredzame gedetineerde als ideaal gezien wordt. Niet alleen beschrijft hij alle positieve eigenschappen van een zelfredzame gedetineerde ten opzichte van een 'niet-zelfredzame' gedetineerde, maar ook doet hij onderzoek naar technieken om gedetineerden over het algemeen meer zelfredzaam te maken. De directie van PI Nieuwegein lijkt hier grotendeels in mee te gaan. Mevrouw Oosterboer vertelde in het acquisitiesprek (2016, 4 februari) aan de hand van Molleman (2014)

dat zelfredzaamheid iets is waar ze naar streven binnen PI Nieuwegein. Bovendien gaf ze aan dat LSR, als combinatie van sport en opleiding, ingezet wordt om de gedetineerden meer zelfredzaam te maken. Ze gebruikte daarbij Molleman (2014), die onder andere opleiding en sport als positief middel omschrijft tot zelfredzaamheid, teneinde de keuze voor LSR te legitimeren. Omdat dit onderzoek de focus legt op het standpunt van gedetineerden, heb ik geen verdere data-analyse vanuit het perspectief van de directie. Wel heb ik informele gesprekken gehouden met de directrice en gebruik ik het document van Molleman (2014) om het standpunt van de directie mee te nemen,

Molleman's (2014) betekenis van zelfredzaamheid als vermogen om zelfstandig algemene levensverrichtingen te doen lijkt redelijk overeen te komen met de betekenis die de gevangenen eraan geven:

“Zelfredzaamheid is je eigen broek omhoog houden, plat gezegd. Als ze iets vragen, dat ze je niet meer aan je handje vasthouden en dat je zelf dingen uitzoekt.” (Gamil)

“Uhm, weten dat je je eigen dagprogramma gaat draaien. Dat haal ik er een beetje uit.” (Fahad)

Enkele gevangenen kennen het woord zelfredzaam niet, of weten niet wat het betekent. Dit is opvallend, omdat zelfredzaamheid zoals gezegd een belangrijk speerpunt is in het gevangenisbeleid. De gedetineerden die het wel weten, benadrukken de eigen verantwoordelijkheid en zelfstandigheid die ermee gepaard gaan.

Over zelfredzaamheid als streven om naar toe te werken, hebben gevangenen zo hun eigen mening:

“Dat gaat hier niet werken. Je hebt hier jongens die kunnen nog niet eens voor zichzelf zorgen. Ik heb heel weinig contact met die mensen, ik ben zelfredzaam. Ik hoef geen vreten van ze, ik hoef helemaal niks van ze.” (Nagib)

“Zelfredzamer worden, dat betekent minder PIW'ers. Daarmee krijg je wel dat de veiligheid in gevangnissen achteruit gaat. Ik ben daar niet bang voor, maar er zitten hier ook typen die dat gewoon niet gaan redden als er minder PIW'ers zijn. Dan krijg je een soort Amerikaans systeem, wet van de sterkste. De sterksten maken de boel uit en de rest moet volgen en doen wat er gezegd wordt. Ene kant is dat goed, maar aan de andere kant doet iedereen dan maar waar hij zin in heeft, ook achter de deur. Vroeger had je in het weekend sport, dat is nu al niet meer. Er zal altijd personeel nodig blijven, voor de veiligheid.” (Fahad)

“Mij boeit die dingen niet. Ik heb dat niet nodig, ik probeer zo min mogelijk met die PIW'ers.... Ik probeer zoveel mogelijk zelf te doen.” (Bart)

“Ik ben sowieso niet van het vragen, ik doe mijn ding. Ik weet wanneer mijn deur open gaat en wanneer ik terug moet zijn. Als ik iets nodig heb dan ga ik naar mijn mentor. Maar ik weet mijn programma, wanneer ik weg mag en weer terug moet zijn. Sommigen weten niks, paar weken geleden wist iemand niet eens hoe hij zijn bed op moet maken. Bewaker zei: Ja verzin maar iets, ik weet het ook niet. Toen zei ik: Je moet knopen, dat gaat makkelijker. Ik dacht: die bewakers gaan je toch niet helpen. Als je naar buiten komt, dan weet je dat. Ik zelf wist dat al.” (Piet)

“Om heel eerlijk te zeggen, ik bemoei me niet met andermans problemen of zaken. Ik ben iemand die zijn eigen problemen op lost. Ik heb niemand nodig, ik regel het allemaal zelf bij de RIC. Als ik het zo moet bekijken, dan sta ik wel op eigen benen.” (Ruben)

De gevangenen zijn minder optimistisch over zelfredzaamheid zoals deze bij Molleman (2014) naar voren komt. Fahad nuanceert de positieve effecten van zelfredzaamheid op gedetineerden. Hij denkt dat zelfredzaamheid nadelige invloed heeft op hun bestaan. Hij vreest voor de veiligheid binnen de gevangensmuren. Sommige gevangenen zouden het in zijn ogen niet redden als het zelfredzaamheidsbeleid zich voortzet. Nagib en Piet onderstrepen dit laatste punt. Daarnaast gaat zelfredzaamheid volgens Fahad gepaard met snijden in het aantal FTE's van inrichtingspersoneel, wat er bijvoorbeeld toe leidt dat gevangenen minder sporturen hebben. Het heeft volgens Fahad dus niet alleen een negatieve invloed op de veiligheid van gevangenen, maar ook bijvoorbeeld op de hoeveelheid recreatieve activiteiten voor gedetineerden. Wat echter wel opvalt, is dat de gevangenen over het algemeen over zichzelf zeggen dat ze zelfredzaam zijn. Aan de ene kant zijn ze kritisch ten opzichte van het zelfredzamer maken van gedetineerden, maar aan de andere kant geven ze aan dat ze het al zijn. Ze geven aan dat sommige gevangenen onderuit zouden gaan als het zelfredzaamheidsbeleid zich voortzet, maar scharen zichzelf daar niet tussen. Fahad vergelijkt voortzetting van het beleid met de wet van de sterksten. Ruben ziet een zelfredzaam persoon als iemand die zijn eigen problemen oplost en vindt dat hij zelf onder die noemer valt. Ook al staan de gedetineerden dus kritisch tegenover het doorzetten van het zelfredzaamheidsbeleid, beschouwen ze het zelfredzaam zijn wel als een soort statussymbool.

Resumé

Terugkomend op de stelling kan geconcludeerd worden dat bij de gevangenen het algemene beeld over zelfredzaamheid afwijkt van het beeld van de directie op basis van Molleman (2014). Zelfredzaamheid lijkt volgens gevangenen nadelig te zijn voor hen zelf. Ze erkennen dat een zelfredzame gevangene minder beroep doet op het inrichtingspersoneel, maar ze zien zelfredzaamheid niet als iets waarnaar gestreefd moet worden. De veiligheid zou volgens de gedetineerden eerder onder druk komen te staan en er zouden minder activiteiten zijn voor de gevangenen. Bovendien vinden de gedetineerden van zichzelf dat ze al zelfredzaam zijn.

Kijkend naar Foucault (1975), kan gesteld worden dat de norm gehanteerd wordt van de zelfredzame gevangene als ideaal binnen het gevangeniswezen. De directie gebruikt Technologies of dominance (Foucault, 1975) om de gedetineerden te sturen richting die norm. Door minder gevangenispersoneel in te zetten (Molleman, 2014) wordt het gedrag gestuurd richting de norm. Gevangenen moeten namelijk dan zelf meer initiatief tonen. De gevangenen zijn kritisch over de norm, maar reproduceren hem wel. Sommigen geven aan dat ze al zelfredzaam zijn, of wijzen juist naar anderen die dat niet zijn. Ook al is het zelfredzaamheidsbeleid volgens de gevangenen verre van ideaal, voldoen ze in hun eigen ogen wel aan de norm van zelfredzaamheid. Ze sturen zichzelf ook richting die norm (Technologies of the self) door hun eigen dagprogramma te draaien. Hiermee kunnen ze gezien worden als 'docile bodies' die zichzelf disciplineren om aan de norm te voldoen. Ondanks de nadelige kanten die de gevangenen zien met betrekking tot het zelfredzaamheidsbeleid, lijkt zelfredzaamheid wel een rol te spelen binnen de muren. Deze norm lijkt bovendien geïnternaliseerd: ze accepteren de norm zoals die is opgelegd en proberen hier aan te voldoen. Het panopticon (Foucault, 1975) lijkt als metafoor ook terug te vinden binnen de gevangensmuren: in principe dient iedereen zich aan de zelfredzame norm te houden. De gevangenen lijken dit te doen door zelf hun dagprogramma te draaien en zelf hun zaakjes te regelen. Ze letten op elkaar en kijken welke gedetineerden er - in hun ogen - niet aan de norm

voldoen. Via surveillance lijken ze elkaar te controleren. Dit blijkt uit de volgende citaten die gaan over gedetineerden die niet aan de norm voldoen:

“Je hebt hier jongens die kunnen nog niet eens voor zichzelf zorgen.” (Nagib)

“Sommigen weten niks, paar weken geleden wist iemand niet eens hoe hij zijn bed op moet maken.”
(Piet)

Toch lijken de gedetineerden wel de norm uit te dagen. Ze beschouwen namelijk zelfredzaamheid als iets dat nadelig is voor henzelf. Dit is een vorm van weerstand, maar tegelijkertijd lijken de gevangenen over onvoldoende macht te beschikken om het aan de bredere populatie te verkondigen. Ze lijken er namelijk van overtuigd dat het zelfredzame beleid zich toch gaat voortzetten. De weerstand lijkt verborgen en subtiel te zijn. Ze lijken er niet open voor uit te komen dat ze kritisch ten opzichte van het zelfredzame beleid zijn. Dit blijkt uit het feit dat gedetineerden in een interview met mij aan durven te geven dat ze tegen het voortzetten van het zelfredzaamheidsbeleid zijn. Tegelijkertijd komt het over alsof ze er in het dagelijkse gevangenisleven alles aan doen om zelfredzaam over te komen, door bijvoorbeeld zo min mogelijk om hulp te vragen en zoveel mogelijk zelfstandig hun dagprogramma te draaien. Die weerstand tegen zelfredzaamheid lijkt zich op dat moment niet te uiten. Zeker omdat de gevangenen die minder zelfredzaam zijn gezien lijken een negatief waarde oordeel te krijgen, afgaand op de woorden van Fahad en Nagib. De indruk wordt gewekt dat de gevangenen niet als doetjes gezien willen worden. In de gevangencultuur lijkt het een teken van zwakte wanneer je als gedetineerde niet zelfredzaam bent. Fahad vergelijkt het met de wet van de sterksten, waarbij de meer zelfredzame gedetineerden de lakens uitdelen aan de zwakkere – minder zelfredzame – gevangenen. Mogelijkerwijs heeft dit te maken met de masculiene cultuur die er in het gevangeniswezen zou kunnen heersen. Status kan daarin een grote rol spelen (Meester, 2008).

In Molleman (2014) is weinig bekend over deze tegengeluiden vanuit de gevangenen. Ikzelf betwijfel of de gedetineerden hetzelfde over zelfredzaamheid hadden gezegd als er bij de interviews bijvoorbeeld iemand van de directie aanwezig was geweest. De afgesloten interviewruimte in de gevangenis heeft in mijn ogen een context gecreëerd waarin de gevangenen soms het achterste van hun tong durfden te laten zien. Wellicht bevindt de directie zich in een machtspositie waar een disciplinaire werking van uit gaat op de gedetineerden. Buiten de interviews om heb ik weinig kritische geluiden gehoord over het zelfredzaamheidsbeleid.

6.2. Kostenbesparing is het hoofddoel van het zelfredzame gevangenisbeleid

De ideale gevangene is volgens Molleman (2014) zelfredzaam omdat deze zelf de touwtjes in handen heeft en voor zichzelf zorgt. Het is belangrijk om de onderliggende gedachte van dit zelfredzaamheidsbeleid te achterhalen. Je kunt je bovendien afvragen wat het voordeel is van dit beleid voor de gevangenis en de gevangenen.

Afgaand op de behandelde literatuur in het theoretisch kader, lijken er in de samenleving twee processen ten grondslag te liggen aan de zelfredzame trend, namelijk de verschuiving richting de participatiemaatschappij en de bezuinigingen. Daarnaast heb ik via Burik et al (2015) in het theoretisch kader al gezocht naar de oorzaken van het zelfredzaamheidsbeleid in de specifieke context van het gevangeniswezen. Daaruit kwam met name naar voren dat zelfredzaamheid binnen het gevangeniswezen gunstig is voor het verminderen van recidive en dat het de kansen voor een succesvolle re-integratie van de gedetineerde vergroot. Dit laatste lijkt geheel te passen in het kader van de maatschappelijke verschuiving richting de participatiesamenleving. Bezuinigingen zouden volgens Burik et al (2015) een gevolg kunnen zijn van het zelfredzaamheidsbeleid, maar zouden niet het uitgangspunt zijn. Die besparingen zouden volgens hen wel een positief gevolg kunnen hebben voor de inrichting zelf, maar het belang voor gedetineerden lijkt voorop te staan.

Het document van Molleman (2014) lijkt hier grotendeels bij aan te sluiten. Gevangenen zouden volgens Molleman (2014) zelf de vruchten plukken van het zelfredzaamheidsbeleid. Het uitgangspunt hiervan wordt expliciet benoemd:

“Daarbij is het uitgangspunt dat de gedetineerde de verantwoordelijkheid neemt voor zijn eigen gedrag, ‘levensverrichtingen’ en toekomstperspectief. Gedetineerden dienen zich niet alleen aan de huisregels te houden, ook wordt van hen een actieve en verantwoordelijke houding verwacht ten aanzien van hun persoonlijke verzorging, hygiëne van hun cel en hun resocialisatie.” (Molleman, 2014: p. 11)

Het achterliggende doel van het zelfredzaamheidsbeleid lijkt dus vooral ten gunste te zijn van de gevangenen zelf. Molleman (2014) benoemt het verminderen van recidive vooral als gevolg van een succesvolle re-integratie. Het hangt er volgens hem dus wel mee samen, maar recidivevermindering lijkt hierbij meer gezien te worden als gevolg van het re-integratiedoel van zelfredzaamheid. Molleman (2014) verwijst naar het Masterplan DJI 2013-2018 (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2013) om aan te geven hoe de gevangenen zelf gebaat kunnen zijn bij het zelfredzaamheidsbeleid:

“Door een gedetineerde zo zelfstandig mogelijk te laten functioneren is DJI in staat effectiever te werken en hospitalisatie te verminderen.” (Molleman, 2014: p. 12)

Een uitleg van het begrip hospitalisatie komt in Molleman (2014) en het Masterplan DJI 2013-2018 niet duidelijk naar voren. Boot et al (2001) leggen het duidelijk uit. Zij stellen dat hospitalisatie staat voor opname en verblijf in een intramurale instelling. In dit onderzoek zou dat dus simpelweg om de detentieperiode van gedetineerden gaan.

Molleman (2014) stelt dat de verminderde noodzaak aan begeleiding en beveiliging als gevolg van de zelfredzame gedetineerden ervoor kan zorgen dat kosten worden tegengegaan. Het belang van de gedetineerde komt in Molleman's (2014) studie echter het meest nadrukkelijk naar voren. Eventuele kostenbesparing die daarop volgt voor de inrichting wordt in zijn optiek niet als doel, maar meer als positief neveneffect beschouwd.

Op basis van Molleman (2014) kan niet alleen geconcludeerd worden dat het beeld heerst dat de ideale gevangene zelfredzaam is, maar kan ook gesteld worden dat het welzijn van de gevangene het doel is achter het beleid. Gevangenen zouden er volgens Molleman (2014) dus zelf bij gebaat zijn om zelfredzaam te worden. Een succesvolle terugkeer in de samenleving staat volgens hem immers op het spel.

Afgaande op bovenstaande gegevens kan gesteld worden dat gevangenen alle redenen hebben om mee te gaan in het zelfredzaamheidsbeleid. Ze zouden er namelijk zelf beter van worden. Op de vraag over wat gezien kan worden als uitgangspunt van zelfredzaamheid, antwoordden Bart, Nick en Fahad als volgt:

“Ja, ja. Ze willen natuurlijk... dat heeft te maken met bezuinigingen en dat soort dingen.” (Bart)

“Ten eerste willen ze bezuinigen, dat is de voornaamste reden.” (Nick)

“bij justitie gaat het allemaal om geld. Net als in de criminaliteit. Het is allemaal gewoon goedkoper voor hun zo.” (Fahad)

Volgens de gevangenen is bezuinigen het hoofddoel van het zelfredzaamheidsbeleid. Zij denken dat zelfredzame gevangenen met name bijdragen aan kostenbesparing voor de inrichting. Toch denken Gamil en Ruben dat het zelfredzaamheidsbeleid ook wel kan helpen om beter terug te keren in de maatschappij:

“Ik denk dat als je in de maatschappij wilt functioneren dan zal je ook dingen zelf moeten oppakken en doen. In de grote mensenwereld, als je dingen geregeld wil hebben dan zal je ook moeten bellen en onderhandelen.” (Gamil)

“Zelfredzaamheid om zich buiten in de maatschappij kunnen redden.” (Ruben)

Volgens enkele gevangenen kan het dus zo zijn dat zowel de inrichting als de gedetineerden zelf profijt hebben van het streven naar zelfredzaamheid. Het moge echter duidelijk zijn dat de gevangenen over het algemeen denken dat bezuinigen het hoofddoel is achter het beleid. Dat ze er zelf ook wat aan kunnen hebben voor wat betreft hun toekomstperspectief, is in hun ogen mooi meegenomen. Dit laatste wordt overigens door Marjon tegengesproken:

O: En is dat zelfredzaamheid niet ook iets van voor de toekomst van die jongens, dat ze in de samenleving makkelijker kunnen redden op het moment dat ze vrij kunnen?

“Nee.... Misschien denkt justitie dat wel maar ik denk van niet”

Kostenbesparing is in de ogen van de deelnemers het primaire doel van de zelfredzaamheid. De geïnterviewden denken dat er via het zelfredzaamheidsbeleid bezuinigd kan worden op het gevangenispersoneel:

“Ze gaan ons alles geven waardoor ze minder personeel nodig hebben. Er komt steeds minder geld in de gevangenis, waardoor je minder afhankelijk bent van bewaarders.” (Fahad)

“Geld, besparing. Ze willen hier afdelingen gaan doen dat je zelfredzaam bent, dat er alleen toezicht komt. Bij elke wissel komen ze (de gevangenen) wat vragen, dat willen ze (de directie) voorkomen.” (Nagib)

“Omdat ze (de directie) moeten bezuinigen. Hoe meer gedetineerden zelf gaan doen, hoe minder personeel je nodig hebt. De bieb ook, de bieb gaat weg. Ze (de gevangenen) krijgen allemaal een e-reader. Ze krijgen zo'n soort tablet waarmee ze op sommige sites kunnen. Ze gaan straks hun eigen boodschappen bestellen.” (Marjon)

Volgens sportinstructeur Marjon is zelfredzaamheid slechts een term om als het ware te camoufleren dat er bezuinigd gaat worden:

“Ja het is gewoon een bezuinigingsmaatregel. En misschien brengen ze (de directie) het wel zo van... Dan kunnen ze weetje wel. Dan leren ze gewoon zichzelf te volgen. Maar of je nou naar de bieb gaat of je hebt een tablet met zo'n boek. Als je van lezen houdt maakt het niet zoveel uit.”

O: Dus jij zegt eigenlijk: 'Het is een beetje om die bezuiniging te verantwoorden...'

“Ja”

Volgens de geïnterviewden is bezuinigen het hoofddoel van zelfredzaamheid. Het welzijn van de gevangenen staat volgens de deelnemers los van het zelfredzaamheidsbeleid. Ook al denken Ruben en Gamil dat de zelfredzaamheid de gevangenen wellicht kan helpen in hun terugkeer naar de maatschappij, wordt dit laatste door de geïnterviewden niet als achterliggend doel gezien van het zelfredzaamheidsbeleid. Bovendien worden er, zoals eerder beschreven, ook veel tegengeluiden gegeven van deelnemers die denken dat zelfredzaamheid juist nadelig is voor de gevangenen zelf. Marjon denkt dat welzijnsbevordering van de gedetineerden door de directie als doel van het zelfredzaamheidsbeleid naar buiten gebracht wordt om te verdoezelen dat het allemaal om bezuinigen draait. In tegenstelling tot Gamil en Ruben zijn er ook geïnterviewden die niet geloven in de eventuele positieve werking van zelfredzaamheid op de gevangenen:

“Ik weet niet... ze (de directie) zijn bezig met bezuinigingen en zo, ze maken het voor ons moeilijker denk ik. Als ze zeggen bezuinigingen, dan zijn ze aan het kijken hoe we meer achter de deur kunnen zitten.” (Ahmed)

“Ja maar dat gaat ook niet, 9 van de 10 gevangenen hebben gewoon echt geen mensen meer. Of familie. Kijk, eeh zeg maar... Dat ze het met 15 euro per week moeten doen. Hoe willen ze boodschappen doen? Hun doen boodschappen van de spar, weet je hoe duur dat is, de spar? Snap je... Kijk ze praten makkelijk, maar als je zelf vastzit, weet je hoe het is. Maar de mensen van buiten weten niet hoe het is. Die denken 'Ooh die gedetineerden hoeven niks te doen, dit en dat'. Maar dat is helemaal niet zo.” (Jolanda)

Resumé

Terugkomend op de stelling, kan niet alleen geconcludeerd worden dat kostenbesparing volgens de deelnemers het hoofddoel is van het zelfredzaamheidsbeleid, maar ook het enige doel. Een welzijnsverbetering voor de gevangenen speelt volgens de deelnemers, in tegenstelling tot hoe Molleman (2014) het beschrijft, geen rol. Dit wil overigens niet zeggen dat zelfredzaamheid de gevangenen niet zou kunnen helpen bij hun terugkeer in de maatschappij. Over dit laatste punt verschillen de meningen. Op basis van de visie van gedetineerden zou er dan ook beter gesproken kunnen worden over een bezuinigingsbeleid, waarbij het zelfredzaam maken van gedetineerden de strategie is, dan over een zelfredzaam beleid met als doel om gevangenen succesvol terug te laten keren in de maatschappij. Dit sluit aan bij de onderzoeken van Schuermans (2014) en Weusten (2012). Bovendien zetten de gedetineerden hun vraagtekens bij het effect van het zelfredzaamheidsbeleid op het leven binnen de muren.

Geconcludeerd kan worden dat er vanuit de gedetineerden veel kritiek is op het gegeven dat zelfredzaamheid naar voren wordt geschoven als middel om het voor de gevangenen beter te maken. Het contrast tussen het document van Molleman (2014) en de mening van de geïnterviewden over zelfredzaamheid lijkt groot te zijn: Molleman (2014) beschrijft een succesvolle re-integratie van gevangenen als uitgangspunt van het zelfredzaamheidsbeleid. Eventuele kostenbesparing die hiermee gepaard gaat is mooi meegenomen. De geïnterviewden zien juist de bezuinigingen als uitgangspunt achter het zelfredzaamheidsbeleid. Als gevangenen hiervan iets opsteken voor hun eigen re-integratie is dat mooi meegenomen, maar de gedetineerden twijfelen sterk of er een gunstig aspect in zit voor henzelf.

Vanuit een Foucauldiaans perspectief bestaan er in deze context meerdere (dominante en alternatieve) discoursen die ook tegenstrijdig met elkaar zijn. Het dominante discours lijkt te zijn dat zelfredzaamheid ideaal is omdat het er voor zorgt dat gedetineerden op eigen benen kunnen staan en zelf de regie nemen over hun leven, wat zou leiden tot een betere terugkeer in de maatschappij. Het ziet er naar uit dat dit dominante discours door de personen in een hogere machtspositie, de beleidsmakers/directie, wordt gebruikt. Ze lijken hiermee het gedrag van de gevangenen in de richting te sturen van zelfredzaamheid. Ook lijkt er een waardeoordeel gelabeld aan de zelfredzame gedetineerde. Deze wordt namelijk als goed beschouwd. De *directie* lijkt voor de sturing van gedetineerden technologies of dominance te gebruiken: ze schetst het beeld dat de gevangenen zelf gebaat zijn bij het zelfredzaamheidsbeleid. De deelnemers lijken weerstand te bieden tegen dit dominante discours. Marjon denkt dat gevangenen zich helemaal niet makkelijker kunnen redden in de samenleving door het zelfredzaamheidsbeleid. Ook Ahmed denkt dat het voor de gevangenen alleen maar moeilijker wordt. Volgens de deelnemers gaat het niet om het verbeteren van hun welzijn, maar om het bezuinigen op inrichtingspersoneel. Door deze weerstand lijken de deelnemers een alternatief discours te gebruiken, namelijk dat zelfredzaamheid bedoeld is om te bezuinigen.

6.3. LSR draagt bij aan het zelfredzaamheidsbeleid dat de gevangenis nastreeft

Nu - zoals Marjon stelt - de gevangenisbibliotheek weg gaat en de gevangenen een e-reader krijgen, lijken de eerste tekenen van personeelsbezuiniging in de gevangenis zichtbaar. Zoals eerder beschreven, zijn dit volgens de geïnterviewden de gevolgen van het zelfredzaamheidsbeleid. Wat echter opvalt, is dat de gevangenen aangeven dat ze van het inrichtingspersoneel vaak niet de mogelijkheid krijgen om meer zelfredzaam te worden. Gamil vergelijkt het met het intreden van internetbankieren in het bankwezen:

“Maar aan de andere kant... dan moet je wel de mogelijkheid krijgen en die krijg je hier niet altijd. ‘Als ze alles zelf kunnen doen, dan zijn wij overbodig’, denken de bewaarders. ‘De volgende stap is dat wij eruit worden gedonderd’, denken ze dan. Wat krijg je dan, dat merk ik nu al een beetje. Dat ze dan de boel een beetje tegen gaan houden. Jij bent bezig met jezelf te redden, en zij zijn bezig met hun baan behouden. Ik heb vroeger bij de bank gewerkt, is een heel mooi voorbeeld. Toen kwam net dat hele internetbankieren, je moet iedereen een formulier geven zodat iedereen dat zelf kan doen. Dat betekent wel dat er minder klanten aan de balie komen om hun werk te laten doen. En dan zeggen ze, ik heb minder FTE nodig. Dat gedrag zie je nu ook bij de PI.” (Gamil)

Volgens Gamil heeft het inrichtingspersoneel alle redenen om zelfredzaamheid van gevangenen tegen te werken. Volgens hem denkt ook het inrichtingspersoneel dat bezuinigen het hoofddoel is van zelfredzaamheid. Het personeel zou volgens hem vrezen voor hun eigen baan als dit beleid zich voortzet. Fahad en Nick delen deze mening:

“Ik zie nog niet dat de bewaarders bang zijn voor hun baan, maar daar gaan ze wel naar toe. Vroeger had je in het weekend sport, dat is nu al niet meer.” (Fahad)

“Maar ja, hier wordt je echt gestuurd door je bewaarders: nu moet je je cel in, nu moet je eruit. Zelfredzaam is het niet. Sommigen vinden het gewoon leuk om politieagent te spelen i.p.v. niks te doen en de gevangenen zelf hun beslissingen te laten maken. Ze zijn er een beetje bang voor ofzo, ik weet niet wat het is.” (Nick)

Voordat ik dieper in ga op de stelling, is het belangrijk om het spanningsveld bloot te leggen dat lijkt te bestaan tussen het zelfredzaam maken van gedetineerden en de positie van het gevangenispersoneel. Dit spanningsveld kan namelijk het zelfredzaamheidsbeleid tegenwerken en daarmee ook de eventuele bijdrage van LSR onderdrukken. Bewaarders lijken zich volgens de gedetineerden een beetje bewust op te dringen en naar de voorgrond te treden, omdat ze zichtbaar willen zijn. Hun positie lijkt wankel te worden als blijkt dat gevangenen veel zaken zelf kunnen oplossen. Volgens Nick hebben bewaarders zelfs zijn vervroegde invrijheidstelling tegengehouden.

“Het is en blijft een kat- en- muis spel. De bewaarders voelen zich als kat en de gevangenen als muizen. Ik zeg je heel eerlijk, ze treden best hard op. Ik kon vorige maand met enkelband naar huis, maar ze lieten mij niet gaan. Ze zijn gewoon een beetje lastig aan het doen, terwijl ik gewoon een baan heb buiten die op het spel staat.” (Nick)

Het lijkt erop of het sluiten van de bibliotheek de ogen van het inrichtingspersoneel heeft geopend. Volgens de gevangenen zou het personeel bang zijn om zijn baan kwijt te raken, waardoor het ervoor kiest om meer naar de voorgrond te treden. Dit laatste zorgt er volgens de geïnterviewden echter voor dat de zelfredzaamheid van gedetineerden wordt tegengewerkt. Afgezien van het sluiten van de bibliotheek merken de gedetineerden ook

weinig van het zelfredzaamheidsbeleid. Op de vraag die ik stelde over de manier waarop de deelnemers in PI Nieuwegein merkten dat er in het kader van zelfredzaamheid meer taken aan de gevangene zelf worden overgelaten, kreeg ik de volgende antwoorden:

“Nee, dat merk ik niet. Daarom weet ik ook niet wat het is. Juist hier doen ze het tegenovergestelde. Je moet dat doen, hier is alleen arbeid. Je moet naar arbeid, je moet naar sport, je moet naar de bieb. Je bent niet zelf bezig.” (Ahmed)

“Geen idee... nee... Voor mij is het altijd hetzelfde. Van het begin van mijn detentie tot nu. Ik zit nu een paar jaar en het is altijd het zelfde geweest” (Piet)

De geïnterviewden vragen zich af of het zelfredzaamheidsbeleid, zoals beschreven in Molleman (2014), wel zijn plaats kan krijgen in de gevangenis. Zolang het inrichtingspersoneel vreest voor zijn baan, lijkt er volgens de gedetineerden nauwelijks sprake te zijn van het bevorderen van zelfredzaamheid van gevangenen. Uit bovenstaand citaat blijkt dat er volgens Piet überhaupt de afgelopen jaren weinig is veranderd. Zoals eerder beschreven denkt Fahad dat zelfredzaamheid niet gaat werken, omdat gedetineerden dan het heft zelf in handen nemen en de ‘wet van de sterksten’ ontstaat, waarin geen ruimte is voor zwakkeren. Andere cursisten staan ook kritisch tegenover het zelfredzaamheidsbeleid. Gamil vindt dat de gevangenen, qua behandeling, meer onderscheiden moeten worden van elkaar. Het inrichtingspersoneel zou volgens hem een gevangene met een hoger opleidingsniveau of een goede baan anders moeten behandelen om zelfredzaamheid te realiseren. Danique en ik kregen hierbij sterk de indruk dat hij zichzelf bedoelde met zijn voorbeeld. Uit de intakegesprekken en achtergrondinformatie blijkt namelijk dat hij van alle cursisten het hoogst opgeleid is. Volgens Jolanda hangt zelfredzaamheid samen met het wel of niet hebben van ondersteuning van familie en vrienden. Bovendien denkt ze dat de omschakeling naar het zelfredzaamheidsbeleid vooral nadelige gevolgen heeft voor langgestraften die al enige tijd vast zitten. Volgens haar is het zelfredzaamheidsbeleid opgesteld door personen die het gevangenisleven onderschatten:

“Hoe willen ze dat doen met mensen die al een paar jaar zitten? Dan komen ze in één keer met zo’n regel.” (Jolanda)

O: Ja, dus jij denkt eigenlijk dat die verandering zo drastisch is...

“Bij langgestraften wel. Ze zouden het wel fijn vinden, maar ze gaan zelf zijn van... Woow. Hoe moet alles. Want ze hebben dan toch hulp nodig. Dus dan kan je het net zo goed laten doen.” (Jolanda)

Er kan gesteld worden dat het zelfredzaamheidsbeleid in PI Nieuwegein volgens de gedetineerden maar moeilijk tot uiting komt. Op basis van de behandelde literatuur in het theoretisch kader is er echter wel reden om aan te nemen dat LSR als sportopleiding kan bijdragen aan zelfredzaamheid van gevangenen. Zoals aangegeven lijken veel zelfredzame aspecten het gevolg te zijn van sport en opleiden van gedetineerden. Een groei in het zelfvertrouwen en meer contactmomenten tussen gedetineerden zou de opbrengst kunnen zijn (Johnsen, 2001; Parker, 2014).

LSR zou, afgaand op de studie van Molleman (2014), kunnen bijdragen aan het zelfredzaam maken van gedetineerden. In de aanleiding heb ik al verteld dat sporten en bewegen volgens Molleman (2014) gezien kunnen worden als activiteiten van een zelfredzame gedetineerde. Volgens hem zou ook educatie een bijdrage kunnen leveren:

“Toch geeft het aanwijzingen dat educatie (en dan met name hogere niveaus) bij kan dragen aan minder misdragingen en daarmee het stimuleren van zelfredzaamheid bij gedetineerden.” (Molleman, 2014: p.29).

Afgaand op de Molleman's (2014) studie, is er ook reden om aan te nemen dat LSR zou kunnen leiden tot meer zelfredzame gedetineerden. LSR is immers een opleiding waarbij tegelijk veel gesport wordt. Enkele deelnemers erkennen het effect van LSR op zelfredzaamheid:

O: Denk je dat deze LSR opleiding kan bijdragen aan jouw zelfredzaamheid?

“Ik denk het wel.... Het is wel een skill die je leert ontwikkelen, bijvoorbeeld een groep controleren, assertief zijn, kunnen schakelen... als je het vertaalt in de grote mensenwereld: we hebben dit besloten en een uur later wordt er toch voor iets anders gekozen. Daar moet je op kunnen anticiperen, dat leer je met deze opleiding ook.” (Gamil)

“Ja tuurlijk wel, je moet voor jezelf op komen. Je moet voor de groep kunnen staan.” (Piet)

Ik vroeg aan Fred of hij dacht dat LSR bijdraagt aan de zelfredzaamheid van gedetineerden:

“Ja absoluut. Vanwege de manier waarop ze zichzelf presenteren, dingen voorbereiden. Marjon geeft ook aan dat ze daarbij niet coacht en stuurt maar dat ze zelf hun opdrachten maken.” (Fred)

Anderen zijn iets kritischer. Die denken dat LSR slechts op bepaalde gebieden een bijdrage levert aan de zelfredzaamheid:

“Ik denk niet dat het bijdraagt voor hier binnen, voor buiten misschien wel. Buiten weet ik zeker van wel. Hier binnen is het gewoon van zoveel mogelijk opslaan en dan buiten gaan toepassen.” (Bart)

“Je hebt twee kanten. Ik vind het kan je helpen buiten, dan heb je iets op papier van hé... hiermee kan ik aan de slag. Of je kan denken van oké het is goed, ik heb het, maar ik doe er niks mee. Het ligt echt aan de persoon zelf.” (Ruben)

Tenslotte is er ook een groep geïnterviewden die denkt dat LSR en zelfredzaam gedrag voornamelijk los staat van elkaar. Zij antwoordden op de vraag of LSR kan bijdragen aan zelfredzaamheid voor gedetineerden als volgt:

“Heeft niet veel met elkaar te maken. Het is een opleiding, het is niet voor iedereen een must. Je mag het doen, hoeft niet. Misschien dat je alleen wat bewuster wordt in bepaalde situaties.” (Fahad)

“Ik denk dat het totaal los staat van elkaar. Je zult wel iets zelfstandiger worden, ik denk dat je dat daar wel leert.” (Nick)

Ook Jolanda, die als enige cursist de mogelijkheid heeft om wat ze leert ook direct toe te passen buiten de muren, is kritisch wat dat betreft:

O: Helpt het (LSR) niet echt aan jouw zelfredzaamheid?

“Nee. Daar ben ik gewoon heel eerlijk in.” (Jolanda)

Kortom, de meningen hierover lijken erg verdeeld te zijn. Er kan dan ook geen rechte lijn getrokken worden over de bijdrage van LSR aan zelfredzaamheid van gedetineerden. Maar zoals eerder beschreven, komt het zelfredzaamheidsbeleid volgens de geïnterviewden niet naar voren omdat het wordt tegengewerkt door het inrichtingspersoneel. Dit laatste is een belangrijk issue, omdat die tegenwerking ook de effecten van LSR op zelfredzaamheid kan onderdrukken. Dit blijkt uit mijn interview met Marjon:

“Als ze niveau 3 eeh gaan aanbieden ook hier, dan verwacht ik wel dat ze die jongens op zaterdag of op zondag voor zo`n groep gaan zetten”

Later in het gesprek ging Marjon hier nog eens dieper op in:

O: Ben jij zelf van plan om deze jongens in te schakelen bij het uitvoeren van activiteiten in de PI als ze het diploma hebben gehaald?

“Nou, dat vind ik een moeilijke vraag. Aan de ene kant gun ik het die jongens ook, maar aan de andere kant is het mijn baan. Dus als hun straks in de toekomst wel hogere dingen krijgen zeg maar, dan gaan ze straks in het weekend bijvoorbeeld les geven. Waarom dan ook niet doordeweeks? Misschien wil de directie daar wel naar toe”

O: Hoe zie jij je eigen positie dan?

“Nou die zie ik dan vervagen.”

Volgens Marjon heeft het er alle schijn van dat LSR bedoeld is om de gedetineerden op termijn in te zetten ter vervanging van de ILO'ers. Met het LSR-niveau 2 diploma op zak kunnen gevangenen fungeren als assistent sportleider. Als LSR-niveau 3 in de toekomst wordt gegeven binnen de gevangenis, zouden gevangenen zelfstandig les mogen geven. De rol van de ILO'ers wordt dan minder belangrijk volgens Marjon. Er zou dan in haar ogen bespaard kunnen worden op sportinstructeurs. Ook Fred denkt dat het inzetten van gedetineerden voor de sportles het achterliggende doel is van de directie om voor LSR te kiezen:

“Je zou deze jongens in kunnen zetten bij sportactiviteiten als assistent. En dat gaat dan ten koste van die arbeidsplaatsen....”

O: Denk je niet dat daar een spanning in zit?

“Tuurlijk. Volgens mij... Weet Marjon. Die voelt dat best aan, en de anderen zullen dat ook wel snappen. Dat zal wel spanning opleveren.” (Fred)

Het ziet er naar uit, dat de positie van sportinstructeurs in de PI door LSR op termijn wankel kan worden. Op dit moment volgen de gevangenen LSR-niveau 2, waarmee ze bevoegd zijn om te assisteren bij recreatieve activiteiten. Met andere woorden, binnen de gevangenis zal dat altijd onder leiding van een sportinstructeur zijn. Echter, op het moment dat de gevangenen LSR-niveau 3 afronden, zijn ze zelfstandig sportleider. Daarmee zouden ze, zonder aanwezigheid van een leidinggevende, zelf bekwaam zijn om recreatieve activiteiten binnen de gevangenis te organiseren. Nu is het nog wel de vraag of LSR-niveau 3 aangeboden gaat worden in PI Nieuwegein, maar de laatste tijd hoor ik hier wel positieve geluiden over. Mocht dit inderdaad het geval zijn, dan ziet het er naar uit dat de ILO'ers overbodig worden. De gevangenen zouden dan immers zelf de sportlessen kunnen regelen. Dit alles zou op termijn zijn, omdat het ten eerste nog onbekend is of LSR-niveau 3 als opleiding in de gevangenis wordt aangeboden. Ten tweede duurt een niveau 3 opleiding een slordige 20 weken. Maar al met al lijkt het niet ondenkbaar dat LSR op die manier ingezet wordt om te bezuinigen. Dit kan weer leiden tot weerstand onder de ILO'ers. Marjon vreest bijvoorbeeld al enigszins voor haar baan.

Des te opvallender is dat Marjon vierkant achter het aanbieden van LSR-niveau 3 lijkt te staan. Zij sprak nadrukkelijk uit dat ze vóór LSR-niveau 3 is en dat ze zich daar ook hard voor gaat maken. Door haar uitdrukking geloof ik oprecht dat Marjon het beste voor heeft met de gevangenen. Tegelijkertijd denk ik ook dat Marjon de indruk heeft dat zij zelf kan bepalen of ze de gevangenen tegen die tijd gaat inzetten voor sportlessen. Uit haar uitspraken van hierboven blijkt namelijk wel dat ze het oog houdt op haar eigen positie.

Er lijkt binnen de gevangenis muren een grijs gebied te zijn tussen beleidsbepalers en beleidsuitvoerders. Zoals in de aanleiding beschreven vertelde Caroline mij dat ze binnen de PI bezig zijn met het zelfredzaam maken van gevangenen. Uit dit resultatenhoofdstuk blijkt echter dat gevangenen aangeven dat bewakers dit beleid eerder tegenwerken dan bevorderen door prominent naar de voorgrond te treden. Ook sportinstructeur Marjon lijkt niet volledig mee te gaan in het beleid. Ze werkt wel mee aan het LSR initiatief van de directie om gevangenen meer zelfredzaam te maken, maar op het moment dat haar eigen positie daardoor ter discussie komt te staan, lijkt ze zich naar eigen zeggen in de machtspositie te bevinden om gedetineerden niet in te zetten voor de sportles. Met dit laatste punt zou ze het zelfredzaamheidsbeleid tegenwerken.

Een andere beleidskwestie die ik heb ervaren tijdens mijn observaties en interviews die dit grijze gebied bevestigen, is de beveiliging binnen de muren. Zoals ik in 3.1.2. heb beschreven, zou zelfredzaamheid van gedetineerden kunnen leiden tot een recidivevermindering (DJI, 2008). Dit zou weer een veiligheidsvergroting voor de samenleving als gevolg hebben. De veiligheid in gevangenis staat – ik heb het in de inleiding beschreven - juist steeds meer onder druk staat (rtlnieuws, 2016). Elsevier (2013) beschrijft de achteruitgaande veiligheid in gevangenis als gevolg van bezuinigingen. En zoals in dit resultatenhoofdstuk te lezen is, worden bezuinigingen door de geïnterviewden aangewezen als uitgangspunt achter het zelfredzame beleid. Ook Fahad stelt in zijn eerder beschreven uitspraak dat de veiligheid in het gevangeniswezen achteruitgaat als gevolg van het zelfredzame beleid. De vraag rijst of het zelfredzame beleid nadelige gevolgen heeft voor de beveiliging binnen de muren. Ik kan deze vraag alleen in zoverre beantwoorden, door mijn eigen ervaringen te beschrijven: het viel Danique en mij op dat je als bezoeker soms alles moest achterlaten in kluisjes, en andere keren allerlei etenswaren mee naar binnen kon nemen. Het verbaasde ons ook niet dat tijdens de LSR bijeenkomsten maar liefst twee keer het alarm is afgegaan in de gevangenis. Dit was overigens niet in de sportzaal. Tijdens cursusbijeenkomsten was er evenmin sprake van permanent toezicht. Fred en Danique waren soms alleen met de gedetineerden in de sportzaal. De hiërarchie, routine en bureaucratische categorisering (DJI, nb), zoals in de inleiding beschreven, lijkt in PI Nieuwegein minder strikt te zijn. Ikzelf denk bij die begrippen ook direct aan een strak afgebakende taakverdeling met veiligheid voor iedereen als doel. Tijdens de laatste bijeenkomst zag ik een sportinstructeur die tijdens een eerdere bijeenkomst nog als bewaarder de bezoekersontvangst deed bij de ingang. Ook een opmerking van Marjon, die tegen één van de LSR cursisten zei dat ze allang weet dat hij de grootste drugsdealer binnen de muren is, maar het niet als haar taak ziet om daar iets van te zeggen, is me bijgebleven. Nog een opvallend punt tijdens een cursusbijeenkomst was dat ik op een gegeven moment de sleutelbos van de inrichting moest bewaren, omdat er toen even andere zaken geregeld moesten worden (Observatie, 11 mei 2016). Als stagiair van de NSA en als onderzoeker werd ik daartoe voldoende betrouwbaar geacht. Dit zijn echter momentopnames geweest en ik kan hier verder geen oordeel over vellen, maar als onderzoeker vond ik het opmerkelijk. Ik kan ook moeilijk een uitspraak doen of deze veiligheidskwesties een gevolg zijn van het zelfredzame beleid. Ik weet immers niet hoe het voorheen was.

Resumé

Terugkomend op de stelling kan aangegeven worden dat enkele deelnemers het effect van LSR op zelfredzaamheid erkennen. Sommige gevangenen geven aan dat onderdelen van de LSR helpen bij hun

zelfredzaamheid. Daarnaast lijkt er de kans te bestaan dat het toepassen van LSR in PI Nieuwegein op termijn zou kunnen leiden tot kostenbesparing onder het inrichtingspersoneel, in dit geval de ILO'ers. Er zijn echter ook gedetineerden die LSR en zelfredzaamheid los zien van elkaar. Dit laatste kan echter ook door deze cursisten als iets positiefs gezien worden, omdat zij kennelijk geen bezuinigingsmaatregel achter LSR zien. Tevens kunnen er vraagtekens gezet worden bij het kostenbesparende effect van LSR. Het zou namelijk tot weerstand kunnen leiden bij de ILO'ers, die wellicht bewust proberen te voorkomen dat de sportlessen door gevangenen worden gegeven. Aan de ene kant heb je de LSR opleiding; hiervan is een onderdeel dat de cursisten zelf een sportles organiseren. Juist dit punt, het zelf voor de groep staan, wordt door enkele deelnemers gezien als bevordering van hun zelfredzaamheid. Aan de andere kant heb je de ILO'ers, die het beste lijken voor te hebben met de gedetineerden, maar tegelijk wel enigszins vrezen voor hun positie. Als het aan hen ligt gaan de gevangenen niet hun sportlessen overnemen. Zij lijken zich over dit laatste punt echter niet al te veel zorgen over te maken.

Kijkend naar Foucault (1975) spelen er in PI Nieuwegein veel machtsstructuren een rol. De directie, het inrichtingspersoneel en de gedetineerden lijken hierbij de drie belanghebbende partijen te zijn. Zelfredzaamheid van gevangenen lijkt een norm te zijn die heerst binnen de gevangenis; deze lijkt vooral te worden uitgedaagd door het inrichtingspersoneel. Afgaand op de uitspraken van de geïnterviewden, lijkt er nog weinig sprake te zijn van het zelfredzaamheidsbeleid in PI Nieuwegein. Één van de weinige concrete aanwijzingen van het zelfredzaamheidsbeleid lijkt zich te vertalen in het sluiten van de gevangenisbibliotheek. Zoals aangegeven krijgen gevangenen in het kader van zelfredzaamheid in plaats daarvan een e-reader. Volgens de geïnterviewden is dit echter meer een maatregel om te bezuinigen op inrichtingspersoneel dan een maatregel ter bevordering van zelfredzaamheid. Het doel van LSR in PI Nieuwegein van de directie lijkt, afgaand op de uitspraken van geïnterviewden, om te besparen op sportinstructeurs door gevangenen in de toekomst in te gaan zetten voor de sportlessen. Gevangenen zouden daardoor ook meer zelfredzaam kunnen worden. Dit laatste punt lijkt volgens de deelnemers, zoals eerder al aangegeven, een eventueel mooi neveneffect, maar beslist geen uitgangspunt. Marjon vreest dat er middels LSR in de toekomst ook bezuinigd gaat worden op de ILO'ers. Ook de bewaarders lijken volgens de gevangenen te vrezen voor hun baan, wanneer de gevangenen meer zelfredzaam worden. Zij zouden volgens de gevangenen expres meer naar de voorgrond treden om hun positie te waarborgen. Volgens de gevangenen wordt het daardoor nagenoeg onmogelijk om zelfredzaam te worden. Machtsstructuren lijken een belangrijke rol te spelen in PI Nieuwegein. De sportinstructeurs en bewaarders lijken privileges te hebben waarmee zij hun eigen positie kunnen beschermen. De machtsstructuren lijken de zelfredzame norm tegen te werken. Ook de alternatieve discoursen die gedetineerden gebruiken in het kader van zelfredzaamheid zijn tegenstrijdig met de norm. Het is daarom misschien ook niet verwonderlijk dat zelfredzaamheid zich op dit moment alleen lijkt te vertalen door het sluiten van de gevangenisbibliotheek. Ik denk dat de opkomst van e-readers een ontwikkeling is die moeilijk tegengewerkt kan worden. Het inrichtingspersoneel dat in de bibliotheek werkte lijkt daarvan de dupe te zijn.

6.4. Gedetineerden melden zich aan voor LSR om betere arbeidskansen te krijgen

Tijdens de intakegesprekken gaven de gedetineerden aan dat ze deelnemen, omdat ze later graag iets in de sport willen doen. De ene wil een sportschool openen, de andere wil bij een vereniging werken en nog een ander wil leren leiding geven in de sport. Bij de eerste bijeenkomst benadrukten de gedetineerden deze motivatie nogmaals (Observatie, 23 maart 2016). Deze ambities van gedetineerden lijken aan te sluiten bij behandelde literatuur over de effecten van sport en educatie in de gevangenis, zoals in het theoretisch kader beschreven (Halimi, 2013; Parker et al, 2014; Vacca, 2004). De educatieve component van LSR zou er volgens deze auteurs voor kunnen zorgen dat gedetineerden bepaalde vaardigheden verkrijgen, waarmee ze makkelijker kunnen re-integreren in de samenleving. Het sportieve deel van LSR lijkt aan te sluiten bij het in de aanleiding behandelde artikel van DJI, dat stelt dat gedetineerden onderwijs moeten krijgen dat aansluit bij hun wensen (DJI, nb: p.1). Door mijn interviews en observaties ben ik bij enkele gedetineerden wat meer gaan twifelen over hun beweegredenen voor deelname. De gevangenen bevinden zich in een bepaalde afgesloten en onbekende context, wat het lastig maakt om hun gedachtegang te peilen. Wat me tijdens de observaties al snel opviel, is dat veel gedetineerden klaagden over te weinig sporturen in de week. Ze zouden naar eigen zeggen slechts één uur sporten per week (Observatie, 9 mei 2016). Dat schijnt de laatste jaren in de gevangenis erg veranderd te zijn:

“Tegenwoordig zijn die wetten allemaal veranderd en zit je meer achter de deur dan voorheen. Voorheen was gevangenis continu open.” (Jolanda)

Ik merkte tijdens mijn observaties dat een enkele cursist vaak te laat kwam, of zijn les bijvoorbeeld niet had voorbereid. Uit de behandelde literatuur in het theoretisch kader blijkt dat sporten in de gevangenis helpt om de dagelijkse sleur te doorbreken en de verveling tegen te gaan (Gallant et al, 2014). Ik heb de geïnterviewden gevraagd of dit ook een rol heeft gespeeld bij de keuze voor deelname. Het opvallende is dat vrijwel alle gedetineerden naar elkaar wijzen:

“Dat kan zeker. Voor mij niet. Maar de meesten hebben dat wel. Ik kijk bijvoorbeeld naar fitvak dat ze hier ook geven. Dat is voor sommigen toch wel een uur, anderhalf uur achter de deur weg. Ik denk dat een aantal wel denken van we zijn er even lekker tussen uit.” (Gamil)

“Kan, een beetje bezigheid hier. Vooral degenen die nog lang moeten. Het kan ook nooit kwaad om wat erbij te leren. Voor degenen die nog lang moeten, natuurlijk, gewoon om bezig te zijn en wat bij te leren. Kan nooit kwaad. Het helpt wel om een beetje tijd te verdrijven. Maar mijn instelling is meer van wat ik er buiten aan heb.” (Rick)

Bijna alle geïnterviewden vermoeden dat er enkele cursisten deelnemen om even achter de celdeur vandaan te zijn. Toch geeft niemand dit van zichzelf toe. De reden hiervoor is lastig te verklaren. Wellicht speelt de zelfredzame norm een rol, waardoor gedetineerden zich willen onderscheiden van anderen. De gedachtegang zou dan kunnen zijn dat ze graag willen laten zien naar de directie toe dat ze ook echt wat gaan doen met deze kans. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de gedetineerden veronderstelden, dat ik het aan Fred zou vertellen als zij zouden aangeven dat ze meededen om verveling tegen te gaan. Zoals ik al eerder aangaf, spreek ik Fred ook buiten de gevangenisbijeenkomsten om. Voor de gedetineerden is Fred de docent die ze opleidt tot assistent recreatiesportleider. Misschien wilden de gevangenen via mij aan Fred laten zien hoe gemotiveerd ze waren voor deze opleiding.

De indruk wordt gewekt dat de gevangenen LSR willen gebruiken om hun ambitie van werken in de sport te verwezenlijken. Maar tegelijkertijd werd het volgende tijdens de eerste bijeenkomst gezegd, nadat Fred vertelde dat er twee verenigingen in Utrecht graag de gevangenen als vrijwilliger zouden willen inzetten:

“Ja, maar dat zijn maar 2 verenigingen. Die kunnen toch nooit alle gedetineerden van werk voorzien. En dan moeten we een Verklaring Omtrent Gedrag aanvragen die we nooit krijgen, daar moeten we minimaal nog 5 jaar op wachten.” (Observatie, 23 maart 2016)

Een Verklaring Omtrent Gedrag wordt vaak afgekort als VOG. Voor meer informatie over een VOG en voor de betekenis van overige afkortingen in deze scriptie verwijs ik u graag door naar bijlage 2.

Bovenstaande uitspraak leidde er toe dat ik ging twijfelen aan het deelnamemotief van de gevangenen. Enkele weken terug zeiden ze nog dat ze via LSR graag in de sport zouden willen werken en nu zijn ze heel aarzelend over hun toekomstkansen in de sport. Dit was voor mij aanleiding genoeg om hier in de interviews nog eens op terug te komen. Op Jolanda na, die al sinds het begin aangeeft dat ze deelneemt omdat het moet van de reclassering, gaven de gedetineerden ook tijdens de interviews aan dat het hun ambitie is om in de sport aan het werk te gaan. Vervolgens confronteerde ik ze met hun eigen uitspraken over het aanvragen van een VOG. Toen bleek snel dat de deelnemers naar eigen zeggen eigenlijk weinig van plan zijn met het LSR-diploma in de nabije toekomst:

“Gewoon uitkering vragen toch, net als de eerste keer. Ik ging dat aanvragen en dan gewoon leven, weet je. Als ik die VOG kan aanvragen, dan heb ik weer meer mogelijkheden. Je kan niet veel, dat ben ik wel gewend, met niet veel kunnen. Dus ik vind altijd wel een manier, haha.” (Ahmed)

“Ik denk dat de meeste jongens zullen terugvallen op een uitkering. 5 jaar is best wel lang voor iemand die net vrij is en niets mag.” (Fahad)

“Ik ga geen vrijwilligerswerk doen, geen ambitie voor. Begrijp me niet verkeerd, als mijn dochter ergens sport wil doen dan wil ik best ergens vrijwilligerswerk gaan doen. Maar ik ga niet voor andermans kinderen op zaterdag langs het veld staan.” (Nagib)

Door gedetineerden de kans te geven om na hun vrijlating als vrijwilliger aan de slag te gaan bij een vereniging zou de NSA inspelen op hun ambitie om te werken in de sport. Deze ambitie lijkt echter minder intens dan in eerste instantie gedacht werd. Aangezien Marjon deze groep gedetineerden al langer kent, vroeg ik hoe zij denkt over de toekomstinvulling van de cursisten en welke rol LSR daarin speelt:

“Niks. Hun oude leventje weer oppakken. Die zitten die jaartjes uit en houden zich de eerste jaren rustig. Beetje uit beeld van de politie en reclassering. En daarna loopt het weer op.”

Verderop in het interview vroeg ik aan Marjon van hoeveel deelnemers zij verwacht dat ze wat met het LSR diploma gaan doen:

“Misschien 1 op de 100 die hier iets mee gaat doen als zomerklus zeg maar.”

Volgens Marjon keren de gedetineerden op termijn weer terug in de criminaliteit. Aanmelding voor LSR voor een beter toekomstperspectief dient daarom als deelnamemotief genuanceerd te worden.

Het lijkt erop dat gedetineerden hun ambitie voor LSR tijdens de intakegesprekken wat rooskleuriger hebben voorgesteld, dan wat ze er uiteindelijk mee gaan doen. Op het moment dat zij zeker waren van deelname aan de LSR leek het wel alsof zij dieper in durfden te gaan op wat ze met LSR in de toekomst willen gaan doen. Afgaand op bovenstaande uitspraken, lijkt dit weinig te zijn. Dit lijkt enerzijds samen te hangen met de mening van de geïnterviewden dat het voor gedetineerden lastig is om een VOG aan te vragen. Anderzijds lijken de

gedetineerden het niet erg te vinden om te leven van een uitkering. Ik heb Jolanda gevraagd hoe zij het ervaart om weer werkzaam te zijn met haar delictgeschiedenis. Zij is immers gedurende de opleiding op vrije voeten gekomen:

“Kijk ik heb geluk gehad, want ik ben nu zeg maar eeeeeh, eeh nou ik niet, maar mijn moeder en zus aan het regelen, bij vrienden, bij kennissen, dat ik bij hun kan werken. Maar ja, dat is voor mij weer geluk, weet je.”

O: Dat heeft niet iedereen....

“Nee natuurlijk niet. Wat gaan hun dan meestal doen? Weer dingen waardoor ze geld krijgen.”

O: Ja, maar als ze niet kunnen werken omdat ze geen VOG hebben?

“Nee. Ja dat zeg ik, wat moeten ze doen? Dat weet ik niet. Dan moeten ze hier in Nederland, voor gedetineerden, niet alleen putjesscheppen, maar dat gedetineerden ook allemaal een kans krijgen. Maar dat krijgen ze nog steeds niet.”

Jolanda zegt nog net niet dat gedetineerden na vrijlating opnieuw de criminaliteit ingaan vanwege het gebrekkige toekomstperspectief op de arbeidsmarkt, maar ze lijkt de wel te insinueren. Dit sluit voor een groot gedeelte aan bij de visie van Marjon. Het denkbeeld van de gevangenen over het gering aantal kansen op de arbeidsmarkt, het lastige aanvragen van een VOG en de afkeer van het uitoefenen van vrijwilligerswerk lijkt ertoe te leiden dat ze liever kiezen voor de weg van de minste weerstand en een uitkering gaan aanvragen. Hun ambitie om te werken in de sport lijkt hierdoor wel af te nemen. Een andere reden om niet actief de arbeidsmarkt op te gaan, zou kunnen zijn dat de gedetineerden vrezen voor de maatschappelijke denkbeelden over ex-gedetineerden als werknemer. Ik ben hierop gekomen doordat Bart tijdens de eerste bijeenkomst (2016, 23 maart) het volgende riep:

“Wie wil ons nou eigenlijk hebben als ex-gedetineerden?”

Naar aanleiding van die opmerking heb ik de deelnemers gevraagd hoe zij aankijken tegen bepaalde ideeën over ex-gedetineerden die er heersen in de maatschappij. Ik vroeg of zij in zekere zin angstig waren voor negatieve beelden in de maatschappij over ex-gedetineerden:

“Ik ben er niet bang voor, maar het gaat wel gebeuren. Maar wat me wel interesseert, mensen handelen er wel op. Heb het zelf ook ervaren, dit is mijn tweede straf. Hoe zeg je dat... als je je wil inschrijven bij werk en inkomen en dat ze bijna geen baan voor je hebben, maar dat heeft te maken met je strafblad en misdrijven enzo. Niemand gaat je zomaar aannemen. Als ze 10 mensen hebben en 9 daarvan hebben geen strafblad of geweldsdelicten, dan nemen ze niet degene met het strafblad aan. Iedereen kiest de beste persoon om als werknemer aan te nemen.” (Fahad)

“Ik kan me voorstellen dat als ik straks misschien met kinderen ga werken, mensen wel gaan oordelen en veroordelen hebben. Dat zal ik nog moeten gaan ervaren straks. Ja daar ben ik wel een beetje bang voor.” (Rick)

Misschien is angst niet het juiste woord, maar de gedetineerden lijken in zekere zin toch rekening te houden met de maatschappelijke denkbeelden over ex-gedetineerden. Dit lijkt in een demoraliserende werking te hebben op de gevangenen. Ik vroeg de gedetineerden hoe ze zouden reageren in een situatie waarop die denkbeelden naar voren komen:

“Het boeit mij niet omdat ik weet dat mensen zo denken. Interesseert me niet zoveel.” (Fahad)

“Je staat wel 2-0 achter, ze zijn wel kritisch. Ik laat het los, ik ben geen fatsoenslid of een moraalridder. Ik hoef me nergens voor te schamen. Dit is het, dit ben ik, als persoon zijnde: Dit heb je aan me. Wil je me niet, oké dag!” (Gamil)

“Maar ik heb er schijt aan. Ik heb nog nooit onschuldige mensen wat aan gedaan.” (Bart)

Fahad, Gamil en Bart lijken zich niet te laten ontmoedigen door negatieve denkbeelden. Gamil lijkt er echter wel naar te handelen. Als hij merkt dat er een negatief denkbeeld over hem bestaat in een bepaalde situatie, kiest hij ervoor om weg te gaan. Andere cursisten zouden ervoor kiezen om hun grijze verleden verborgen te houden, als ze bijvoorbeeld bij een vereniging als vrijwilliger zouden werken:

“Ik denk wel dat het het slimste is om het verborgen te houden.” (Nagib)

“Nou, je gaat er denk ik niet mee te koop lopen dat je ex-gedetineerde bent. Ik ben zeker niet bang voor mensen dat ze mij als ex-gedetineerde zien. Zoals ik al zei, ik ga daar niet meer te koop lopen.” (Nick)

De gedetineerden houden er rekening mee dat de samenleving op een andere manier naar hen kijkt, dan naar niet-gedetineerden. Ze houden rekening met kritische blikken en een nadelige positie bij het krijgen van een baan. De meeste deelnemers geven aan dat ze hier lak aan hebben. Des te opvallender is dat sommigen er toch voor zouden kiezen om niet open voor hun verleden uit te komen. Ook al hebben de heersende beelden in de maatschappij misschien weinig invloed op de ‘trots’ en eigenwaarde van de gevangenen, er zijn toch redenen voor de gedetineerden om hun verleden verborgen te houden. Ook al lijken de negatieve denkbeelden vanuit de maatschappij weinig invloed te hebben op de gedetineerden, zouden sommigen er naar eigen zeggen toch naar handelen. Marjon denkt dat de meesten hetzelfde zouden doen als Gamil, namelijk wegllopen:

“Nou ik denk dat het heel vaak is van: Weet je, willen jullie me niet hebben? Nou dan ga ik weg.”

Opmerkelijk hieraan is dat de gevangenen de indruk lijken te hebben dat ze het zich kunnen permitteren om als vrijwilliger bij een vereniging gewoon op te stappen als het niet bevalt. De vraag rijst hoe groot de ambitie bij gevangenen is om als vrijwilliger bij een vereniging te gaan werken.

Om weer de koppeling te maken met LSR: er blijkt dat weinig geïnterviewden van plan zijn om in de nabije toekomst iets met het LSR-diploma te doen buiten de muren. Dit lijkt verschillende oorzaken te hebben: allereerst verdenken de deelnemers elkaar ervan dat ze niet deelnemen ten behoeve van een betere toekomst, maar om de dagelijkse sleur en de verveling te doorbreken. Ten tweede lijken de gedetineerden zeer sceptisch tegenover het aanvragen van een VOG te staan. Ze moeten daar naar eigen zeggen tenminste vijf jaar op wachten. Ten derde lijken de negatieve denkbeelden vanuit de maatschappij over ex-gedetineerden een rol te spelen. De geïnterviewden hebben de indruk dat het moeilijk is om als ex-gedetineerde aan werk te komen. Daarnaast zouden ze misschien wegllopen van hun functie als ze merken dat mensen negatief over hen denken. De drie bovengenoemde factoren vormen gezamenlijk de vierde en laatste oorzaak om weinig met het LSR-diploma te doen buiten de muren. De indruk wordt gewekt dat, onder andere door de beschreven obstakels, gedetineerden niet zo'n sterke drang voelen om aan het werk te gaan. Vanuit

het oogpunt van de gedetineerden probeer ik dat in één vraag te vertalen: waarom zou ik, wanneer ik vrij ben, in de sport gaan werken als ik toch geen VOG kan aanvragen, mensen denigrerend naar me kijken omdat ik een ex-gedetineerde ben, het überhaupt lastig is om als ex-gedetineerde aan het werk te komen en ik net zo goed een uitkering kan aanvragen?

Bovenstaande alinea omschrijft het perspectief van de gevangenen op hun eigen toekomst. LSR zou daar in hun ogen weinig aan kunnen veranderen. Dit wil overigens niet zeggen dat het aanbieden van LSR voor gevangenen geen nut heeft. Het nut van LSR lijkt grotendeels afhankelijk van wat een gevangenisdirectie er mee wilt. Of gevangenen succesvol ingezet kunnen worden ter vervanging van de huidige ILO'ers zal in de toekomst moeten blijken. Maar naast het feit dat enkele gevangenen aangeven dat LSR een positief effect heeft op hun zelfredzaamheid, zijn alle deelnemers enthousiast over LSR. Dit blijkt uit alle observaties. Een gevangene moest bijvoorbeeld aan het begin van een bijeenkomst naar het ziekenhuis. Vervolgens kwam hij toch nog terug, ook al wist hij dat hij niet kon deelnemen met z'n pijnlijke hand (Observatie, 18 april 2016). Daarnaast gaven de deelnemers bij de interviews aan dat LSR echt leeft in de gevangenis. Tijdens de observaties zag ik ook vaak niet-cursisten die kwamen kijken in de sportzaal. En ofschoon het voor de gevangenen lastig lijkt, om in verband met de eerder genoemde obstakels, aan het werk te komen via LSR, ambiëren enkelen dat wel:

“Het is een mooie kans, zeg maar. Voor mij om aan dagbesteding te komen als ik buiten ben. Wel iets positiefs voor mij, waar ik aan mee doe. Ik moet nog 4 maandjes” (Rick)

“In het verleden heb ik in Utrecht, Kanalen eiland, daar heb je zo'n groot pleintje, daar heb ik met kinderen sport gegeven. Naschoolse activiteiten, dat heb ik eerder al gedaan. Daar wil ik straks mee verder, met de officiële papieren.” (Bart)

“Uhm, leuk, leerzaam, handig voor als je buiten bent.” (Ruben)

De meeste gedetineerden geven als meest positieve punt van de LSR aan, dat het de deelnemersgroep dichter bij elkaar brengt. Tijdens de observaties heb ik dit ook zo ervaren. Er was bijvoorbeeld een cursist die geen sportactiviteit voor z'n stage had kunnen organiseren, omdat er geen deelnemers waren (Observatie, 11 april 2016). Toen zeiden de andere cursisten dat ze het voor hem gingen regelen en desnoods zelf als deelnemer aan zijn sportactiviteit gingen meedoen. De groep lijkt naar elkaar te zijn gegroeid. De positieve kant van LSR wordt door de cursisten als volgt verwoordt:

“Gewoon het samenspel, hoe iedereen mee doet. Het is gewoon gezellig hier, dat had ik niet verwacht nee.” (Rick)

“Hoe je met elkaar omgaat als groep. Vertrouwen, het is een groep die toch een beetje naar elkaar toe trekt, dus dat is wel het belangrijkste.” (Ruben)

“De gezelligheid. We hebben wel elke keer lol, we lachen ook al zijn we chagrijnig. We maken gewoon.. We maken er gewoon van wat van met z'n allen.” (Jolanda)

Zo lijken bepaalde effecten van LSR overeen te komen met de behandelde literatuur in het theoretisch kader over de invloed van sport op gevangenen (Gallant et al, 2014; Johnsen, 2001; Parker et al, 2014). De cursisten benadrukken vooral de sociale aspecten, waar Parker et al (2014) het over hebben. De groep lijkt goed met

elkaar om te gaan. Marjon roemt de LSR opleiding met name vanwege het grote praktische deel. Ze merkt ook dat de opleiding echt 'leeft' onder de gevangenen:

"Nee ik denk dat hun het gewoon het leukst vinden om gewoon bezig te zijn. Sportief bezig te zijn. Theorie denk ik dat hun allemaal niet leuk vinden. Stil zitten dat kunnen ze niet, Ja ze zitten al eeh 15 uur per dag stil, snap je?"

Vervolgens stelde ik Marjon de vraag hoe zij merkt dat de deelnemers de opleiding echt leuk vinden.

"Nou vooral met dat stage lopen daar zijn ze druk mee. Eeh 'o woensdag weer' dat soort dingen hoor je. En eeh. Voor de rest..... Je hoort wel in de wandelgangen wat, zo van: 'Hoeveel moest ik nou? En hebben we nou maandag wel of geen opleiding?' Het leeft wel bij ze."

De gevangenen zelf beweren overigens dat ze ook hadden deelgenomen als de opleiding theoretischer was:

"Ja tuurlijk, want ik doe ook aan BKR, boekhouden enzo. Meer in de boeken. Voor mij is dat niet zo'n probleem, nee." (Rick)

"Ja, ik heb zelf fitness trainer A. Dat is alleen maar werken met een boek. Voor mij maakt het niet uit, het gaat goed." (Nagib)

Opvallend is dat Marjon hier haar vraagtekens bij zet. Ik vroeg haar of deze cursisten ook zouden deelnemen als de opleiding theoretischer zou zijn:

"Nee, dan haken ze af. Want als je gaat zeggen dat het heel veel theorie is, weet ik niet of iedereen doorgaat"

De hechte groepsband die lijkt te zijn ontstaan, wordt door de deelnemers als meest positieve effect genoemd van de LSR opleiding. Marjon denkt dat het zelf sporten voor de gevangenen het belangrijkste is. De cursisten lijken dit laatste punt te nuanceren, doordat ze aangeven ook deel te nemen als de opleiding theoretischer zou zijn. Aan de ene kant zou je zeggen dat gevangenen het zelf wel het beste weten. Aan de andere kant is gebleken dat Marjon de gedetineerden goed kent. Wellicht verbloemen de cursisten hun afkeer van theorie, omdat ze graag willen doorstromen naar LSR-niveau 3, waar meer theorie aan te pas komt. Het is ook mogelijk dat Marjon een ander beeld schetst juist uit angst dat deze cursisten niveau 3 gaan volgen en daarmee een gevaar vormen voor haar eigen positie. Dit laatste lijkt echter ondenkbaar, omdat ik tijdens mijn laatste observatie heb aanschouwd hoe hard Marjon zich maakt voor LSR-niveau 3 in de gevangenis. Bovendien heb ik eerder al omschreven dat Marjon zich in een machtspositie lijkt te bevinden waarmee zij de inzet van gedetineerden voor sportlessen kan beperken. Op basis van de verzamelde data kan gesteld worden dat LSR leidt tot extra sporturen en een goede sfeer voor de gedetineerden. Een vraag die rijst is waarom de PI er dan niet voor kiest om de gevangenen extra sporturen te geven. Net als LSR, kosten extra sporturen geld. Er zal een ILO'er ingezet moeten worden voor het geven van die extra sporturen. Dit laatste lijkt de directie nu net te willen voorkomen. Het nut van LSR voor gedetineerden in vergelijking met extra sporturen vertaalt zich in een combinatie van factoren. Ten opzichte van het inplannen van extra sporturen zorgt LSR volgens de cursisten - in ieder geval voor sommige gedetineerden - voor een vergroting van de zelfredzaamheid. Ze moeten immers zelf les geven en voor de groep staan. Maar de voornaamste afweging vanuit de directie lijkt te zijn dat er bij LSR geen extra ILO'ers ingezet hoeven worden. Sterker nog, volgens de geïnterviewden is het de bedoeling dat er via LSR in de toekomst wordt bezuinigd op de ILO'ers.

Resumé

Terugkomend op de stelling, kan er geconcludeerd worden dat niet alle participanten deelnemen aan de LSR-opleiding vanwege betere arbeidskansen. Dit lijkt niet zozeer te liggen aan de LSR opleiding zelf. Gedetineerden zijn namelijk uitermate enthousiast over de opleiding en zouden er naar eigen zeggen heel graag iets mee willen doen, bijvoorbeeld in de vorm van het organiseren van sportactiviteiten voor kinderen of het werken bij een vereniging. Dat het juist niet de betere kansen op de arbeidsmarkt zijn waarom gevangenen zich aanmelden blijkt uit het volgende. Gevangenen willen graag vaker sporten in de gevangenis en LSR biedt daar een goede mogelijkheid toe. Dit lijkt een dominantier deelnememotief te zijn. Gedetineerden lijken het gevangenisleven saai te vinden en melden zich aan voor LSR om verveling tegen te gaan. Een belangrijkere reden waarom gevangenen zich niet aanmelden voor LSR vanwege het toekomstperspectief lijkt te zijn dat de gedetineerden een bepaald beeld hebben over hoe de maatschappij naar ze kijkt wanneer ze vrij zijn. Ze denken dat het als ex-gedetineerde lastig is om aan een baan te komen. En ook al lijkt het erop dat de gedetineerden zich niks aantrekken van de negatieve denkbeelden in de samenleving, zouden ze hiervan wel weglopen. Kennelijk is vrijwilligerswerk niet dusdanig belangrijk voor ze, dat ze onder alle omstandigheden de kritische blikken zouden aanvaarden. Daar bovenop komt nog de VOG aanvraag die volgens de gedetineerden heel belangrijk is. Ze zeggen zelf dat ze deze pas na vijf jaar kunnen aanvragen en in die tussentijd weinig kunnen. Dit alles lijkt ertoe te leiden dat gevangenen weinig lijken te doen met het LSR diploma. Ze kiezen er liever voor om een uitkering aan te vragen dan om heel veel moeite te doen om (vrijwilligers-)werk te zoeken, waarbij men hen als ex-gedetineerden blijft zien. De kans dat de gedetineerden op termijn weer terugkeren in de criminaliteit is volgens Marjon daarom ook aannemelijk. Zij gelooft er niet in dat ze wat met het diploma gaan doen. De gevangenen spreken zichzelf, voor wat betreft het werken in de sport als deelnememotief, tot op zekere hoogte tegen. Gebleken is namelijk dat het volgens de gedetineerden vrijwel onmogelijk is om bevredigend werk te vinden na vrijlating. Dit alles wil overigens niet zeggen dat het geen gemotiveerde groep is. De passie voor sport is duidelijk aanwezig, maar of ze er iets mee gaan doen lijkt discutabel.

Kijkend naar de theorie van Foucault (1975), kan er beargumenteerd worden dat er zich in PI Nieuwegein verschillende discourses voordoen die invloed uitoefenen op het gedrag. Zoals er in de eerste alinea van deze stelling is beschreven, lijkt er op basis van de bestaande literatuur (Halimi, 2013; Vacca, 2004; Alston, 2001; Jacobs, 2013) een dominante discours te bestaan over educatie voor gedetineerden: educatie binnen de muren leidt tot arbeid voor gevangenen in de samenleving. Dit dominante discours lijkt door de deelnemers te worden gereproduceerd doordat ze aangeven dat ze via LSR graag in de sport willen gaan werken. Ook hierbij lijkt de norm van zelfredzaamheid een rol te spelen. Er wordt namelijk een positief waarde oordeel geveld over de cursisten die in hun toekomst ook iets gaan doen met LSR. Een negatief waarde oordeel wordt gegeven aangaande cursisten die deelnemen om extra sporturen te krijgen of om de verveling tegen te gaan. De zelfredzame norm lijkt hierbij de uitspraken van cursisten te sturen, doordat ze van zichzelf zeggen dat ze deelnemen voor een betere toekomst en naar anderen wijzen als het gaat om de verveling te verdrijven. Naast het dominante discours van educatie lijken de geïnterviewden een ander discours te gebruiken, namelijk dat de samenleving niet zit te wachten op ex-gedetineerden als werknemer. Educatie zou tot werk moeten leiden, maar niemand zou volgens de gevangenen zitten te wachten op ex-gedetineerden als werknemer. De deelnemers dragen redenen aan, zoals het lastige aanvragen van een VOG, om dit andere discours kracht bij te zetten. Omdat het discours dat de deelnemers gebruiken een ander onderwerp betreft dan het dominante discours, zou je hierbij eerder kunnen spreken van een 'ander' discours dan van een 'alternatief' discours. Het dominante discours lijkt te gaan over de effecten van educatie op gevangenen. Het andere discours dat door de gedetineerden gebruikt wordt, gaat meer over de maatschappelijke beelden over ex-gedetineerden als werknemer. Het ziet er naar uit dat een groot deel van de geïnterviewden bewust geen moeite gaat doen om aan werk te komen als ze vrij zijn. Ze lijken er liever voor te kiezen om een uitkering aan te vragen.

Tegelijkertijd klagen Jolanda en Fahad wel over het geringe aantal arbeidskansen. Bij de gedetineerden lijkt er dus een andere discours te heersen. Gedetineerden geven aan dat ze liever een uitkering gaan aanvragen omdat ze verwachten weinig arbeidskansen te hebben. Door dit andere discours te gebruiken, bieden de gevangenen wellicht onbedoeld weerstand tegen het dominante discours over educatie. Zij hebben immers – in ieder geval in de vorm van LSR - educatie genoten gedurende hun detentieperiode. Kijkend naar het dominante discours zou dat tot arbeid leiden in de samenleving. Doordat de deelnemers echter een ander discours gebruiken over de geringe arbeidskansen voor ex-gedetineerden in de samenleving, lijken ze er liever voor te kiezen een uitkering aan te vragen. Zodoende lijkt de educatie tijdens detentie niet tot arbeid te leiden.

7. Discussie

De resultaten van dit onderzoek geven wel antwoord op gestelde vragen, maar roepen tegelijkertijd ook nieuwe vragen op. Plaatsen we de discussie namelijk in een breder perspectief, dan lijkt vanuit het oogpunt van de deelnemers de gevangenis ontwikkelingen door te maken die overeenkomen met de bewegingen in de maatschappij richting de participatiesamenleving.

Zoals eerder beschreven, lijkt de huidige neoliberale staat zich van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving te bewegen (Troonrede, 2013; van Doorn, 2006; Binnendijk, 2014). Een belangrijk kenmerk hiervan is dat de verantwoordelijkheid bij burgers zelf komt te liggen en dat burgerinitiatief gestimuleerd wordt (van der Linden, 2014). Deze verschuiving lijkt ertoe te leiden, dat eigen kracht van burgers en het zelf oplossen van problemen normen geworden zijn in de huidige samenleving. Deze lijken sterk overeen te komen met de norm van de zelfredzame gedetineerde. Die gedetineerde lijkt op basis van het resultatenonderzoek grotendeels overeen te komen met de *burger* die op eigen kracht verantwoordelijkheid neemt (van der Linden, 2014). Het verschil is dat de gedetineerde zich in een andere context bevindt, namelijk de gevangenis. De overeenkomst is op basis van de resultaten logisch te verklaren, het gevangeniswezen lijkt immers actief bezig te zijn met de re-integratie van gedetineerden. Zij moeten klaargestoomd worden voor hun terugkeer in de maatschappij. Daarbij moeten ze zoveel mogelijk voldoen aan de normen van die samenleving, om de aanpassing soepel te laten verlopen.

Opmerkelijker is echter de reden waarom de zelfredzaamheid zo gepropageerd wordt. In de inleiding heb ik al beschreven dat er in de samenleving ook kritische geluiden zijn over de verschuiving richting de participatiemaatschappij (Movisie, 2015; ANP; 2013). Zo zou de mening over zelfredzaamheid van burgers - iedereen kan blijven meedoen in de samenleving inclusief de kwetsbare doelgroep - niet door iedereen gedeeld worden. Critici zouden namelijk stellen dat zelfredzaamheid vooral een excuus is om te bezuinigen (ANP, 2013). Door de norm van zelfredzaamheid te hanteren zouden burgers minder aanspraak maken op ondersteuning vanuit de overheid. Er zou dan op die ondersteuning bezuinigd kunnen worden. Een schoolvoorbeeld hiervan zijn de al eerdere genoemde bezuinigingen in de zorg. Via mantelzorg vangen burgers de zorg van dierbaren op, zonder dat daar een professional voor nodig is. Te verwachten valt dat critici, zoals CDA-leider Buma, hierover zeggen: 'omdat er bezuinigd wordt op professionals in de zorg zijn burgers genooddaakt om de zorg voor dierbaren zelfstandig op te vangen'. Deze zelfde discussie lijkt te bestaan in het gevangeniswezen. Op basis van de resultaten kan gesteld worden dat het vooral de directie is die zelfredzaamheid van gedetineerden naar buiten brengt als positief voor de gevangenen zelf. Het gaat er, anders dan in de maatschappij, dan niet zozeer om alle gevangenen te laten meedoen, maar vooral om de gevangenen hiermee gemakkelijker te laten re-integreren in de samenleving. Op termijn zou de recidive hierdoor, afgaand op de behandelde literatuur (DJI, nb), ook kunnen afnemen. Dit laatste kan gunstig zijn voor de maatschappij, want Nederland wordt daardoor veiliger. De geïnterviewden in dit onderzoek, de gedetineerden, zouden vergeleken kunnen worden met de eerder benoemde critici in de maatschappij. Ze stellen niet dat zelfredzaamheid per definitie slecht is voor henzelf, maar ze lijken wel de overtuiging te hebben dat bezuinigingen in het gevangeniswezen de reden zijn voor het zelfredzaamheidsbeleid. Als gevangenen meer zelfredzaam worden zou dat in hun ogen de directie de gelegenheid geven om te besparen op inrichtingspersoneel. Er zouden dan minder bewaarders nodig zijn om gedetineerden de weg te wijzen als de gevangenen zelfstandig hun dagprogramma uitvoeren en daarbij weinig hulp nodig hebben. Volgens de gevangenen heeft bezuinigen binnen de gevangenis muren door middel van zelfredzaamheid een veel hogere prioriteit bij de directie dan betere re-integratiekansen voor de gedetineerden. Of zelfredzaamheid überhaupt

een bijdrage levert aan laatstgenoemde punt, blijft in dit onderzoek onduidelijk. Deelnemers denken dat zelfredzaamheid hen kan helpen bij het terugkeren in de maatschappij. Anderen stellen dat het los staat van elkaar. Wel duidelijk is dat gedetineerden bezuinigingen dus als uitgangspunt van zelfredzaamheid lijken te zien. Om hun standpunt kracht bij te zetten gebruiken ze het voorbeeld van de gevangenisbibliotheek, die kort geleden gesloten is. De gevangenen lijken dit als onderdeel van het zelfredzaamheidsbeleid te zien, omdat de directie hiermee bespaart op het inrichtingspersoneel in de bibliotheek. De directie zou dit echter verantwoord door aan te geven dat gevangenen een e-reader krijgen, waardoor ze op de hoogte blijven van de ontwikkelingen in de samenleving. In de data is een patroon te herkennen dat een discours over de negatieve kanten van zelfredzaamheid blootlegt. In de samenleving lijken er ook discourses te worden gebruikt die tegengeluiden bieden op zelfredzaamheid (Schuermans, 2014; Weusten, 2012).

Net als in het breder perspectief vanuit de maatschappij lijkt er zich in het gevangeniswezen dezelfde discussie voor te doen over het uitgangspunt van zelfredzaamheid. Mensen in een hogere positie, dat wil zeggen premier Mark Rutte in de samenleving en de directie van PI Nieuwegein, lijken vooral te sturen op het positieve uitgangspunt van zelfredzaamheid (van der Laan, 2013; Molleman, 2014). De media lijken in de rol als vertegenwoordiger van het volk vooral het kritische uitgangspunt te benadrukken, namelijk de maatschappelijke bezuinigingen (ANP, 2013). In de gevangeniscontext lijkt deze rol weggelegd te zijn voor de gevangenen en het inrichtingspersoneel. Laatstgenoemde dient echter wel genuanceerd te worden, omdat er vanuit deze doelgroep slechts één respondent is meegenomen. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om de effecten van het zelfredzaamheidsbeleid op lange termijn te achterhalen. Ik ben benieuwd of gevangenen na hun vrijlating de indruk hebben dat het zelfredzaamheidsbeleid hen geholpen heeft bij hun re-integratie en ze minder snel terug zullen keren in de criminaliteit. De personen die zich in een hogere machtspositie begeven in de samenleving en PI Nieuwegein, lijken een positief waardeoordeel te vellen over het discours van zelfredzaamheid.

Een ander kritisch punt ten aanzien van zelfredzaamheid, dat zich zowel in de samenleving als in het gevangeniswezen lijkt voor te doen, is de inhoudelijke werking ervan (Schuermans, 2014; Weusten, 2012). In de inleiding gaf ik al aan dat het voor sommige mensen in de samenleving onmogelijk lijkt te zijn om aan de zelfredzame norm te voldoen (Movisie, 2015). Zij zijn door omstandigheden te beperkt om zelfstandig hun leven te leiden. Hier zou eigenlijk een passend alternatief voor gevonden moeten worden. Kijkend naar de gevangeniscontext, lijkt zelfredzaamheid op basis van de resultaten een niet te verwezenlijk streven. De reden hiervoor zou echter een andere zijn dan de eerder genoemde reden in de maatschappij. Gevangenen geven aan dat zelfredzaamheid in PI Nieuwegein moeizaam naar voren komt omdat het inrichtingspersoneel, uit angst voor het verliezen van hun baan, nadrukkelijk naar de voorgrond treedt. Door prominent op te treden hopen inrichtingspersoneelsleden volgens gevangenen de essentie van hun functie te demonstreren. Hierdoor hopen zij - na het personeel van de bibliotheek - niet de volgende te zijn die hun baan verliezen. Tegelijkertijd beperkt dit de gevangenen om meer zelfredzaam te worden, omdat het personeel alles probeert te stroomlijnen. Volgens de gedetineerden is er daarom nog maar weinig ruimte voor eigen initiatief. Daarnaast hebben enkele gevangenen hun twijfels over het effect van minder inrichtingspersoneel op het zelfredzaamheidsbeleid. Ze denken dat ze daardoor alleen maar vaker in hun cel moeten zitten en dat het ook ten koste zal gaan van de veiligheid. Dit bevordert de zelfredzaamheid van gedetineerden niet. Tevens geven veel geïnterviewden van zichzelf aan al zelfredzaam te zijn. Je kunt je daarom afvragen hoe groot de noodzaak van het zelfredzaamheidsbeleid is. Voor vervolgonderzoek kan het daarom interessant zijn om te analyseren hoe het zelfredzaamheidsbeleid tot uiting komt binnen de gevangenis. Voor PI Nieuwegein zijn er in dit onderzoek concrete voorbeelden te geven: het sluiten van de gevangenisbibliotheek en de aanschaf van e-readers. Ook werd het zelfstandig boodschappen doen door een deelnemer genoemd als vorm van

zelfredzaamheid. Toch vraag ik me af hoe ver het zelfredzaamheidsbeleid zich kan voortzetten en welke invloed dat heeft op het leven in de gevangenis, de aangegeven weerstand onder het inrichtingspersoneel in aanmerking genomen. Een vervolgonderzoek naar de werkbaarheid en haalbaarheid van het zelfredzaamheidsbeleid in de gevangenis zou daarom interessant kunnen zijn.

Ten aanzien van het sportonderdeel kan dit onderzoek geen eenduidige uitspraak doen over het effect van sport op gedetineerden. In de inleiding gaf ik al aan het discours bestaat dat sport zowel in de maatschappij als in het gevangeniswezen steeds vaker als middel ingezet wordt om maatschappelijke problemen op te lossen (Theeboom, 2008; 2013; Middelkamp, 2011). Re-integratie wordt daarbij zowel vanuit het maatschappelijk- als vanuit het gevangenisperspectief als zo'n probleem genoemd, dat met sport kan worden aangepakt. De resultaten van dit onderzoek kunnen dat voor wat betreft de LSR opleiding voor gedetineerden niet volledig bevestigen. Echter lijken de kritische uitlatingen ten opzichte van dit discours (Johnsen, 2001; Tadros 2013) ook geen plaats te krijgen in de gevangeniscontext. Wel lijken de in de inleiding benoemde effecten van sport als verbindings- en verbroederingsmiddel voor gedetineerden (Ijmker, 2016) bevestigd te worden door dit onderzoek. Dit onderzoek nuanceert het dominante discours over sport als middel om re-integratie van gedetineerden te verbeteren en verwerpt de alternatieve discourses over de gevaren van gevangenis sport. Dat dit onderzoek de invloed van LSR op de re-integratie niet expliciet kan toelichten, lijkt samen te hangen met de bovengenoemde kritiek van gevangenen op het zelfredzaamheidsbeleid. LSR onderdelen die volgens de gevangenen kunnen bijdragen aan hun re-integratie, zoals het zelf geven van sportlessen en het organiseren van spelactiviteiten, lijken hun grenzen te kennen in de gevangeniscontext. Volgens de gevangenen is het zelfredzaamheidsbeleid en de daarbij in hun ogen horende personeelsbezuinigingen daarvan de oorzaak. Sportinstructeurs zouden volgens de geïnterviewden, ook uit angst voor baanverlies, bijvoorbeeld niet toestaan dat gevangenen de sportles over nemen. Omdat er volgens de gedetineerden als gevolg van de personeelsbezuinigingen ook maar weinig sporturen zijn overgebleven wordt het lastig om juist die re-integratie bevorderende LSR onderdelen uit te voeren. Een sportles organiseren wordt bijvoorbeeld moeilijk als er geen tijd/ruimte voor is. Zelfstandig een les voorbereiden is voor een gevangene ingewikkeld, als je niet bij het materiaal kunt omdat de bewaarders je zoveel mogelijk in je cel proberen te houden. Het zelfredzaamheidsbeleid in de gevangenis lijkt dus concrete uitspraken over de effecten van LSR op bepaalde gebieden te belemmeren. De bijdrage van dit onderzoek voor de maatschappij is op basis van de resultaten lastig aan te wijzen. Er kan geen eenduidige uitspraak gedaan worden over het effect van LSR op de re-integratie van gedetineerden en over de eventuele recidivevermindering op termijn en de daarmee samenhangende veiligheid in de samenleving. Dit lijkt te komen doordat de gevangenen door de opstelling van het inrichtingspersoneel enigszins belemmerd worden in het uitoefenen van LSR activiteiten. Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om de effecten van LSR in een gevangenis te onderzoeken, waarbij het inrichtingspersoneel geen enkel belang heeft om het project op bepaalde wijze te belemmeren. Dit is echter lastig van te voren vast te stellen. Een ander aantrekkelijk onderzoekspunt is om te achterhalen wanneer de directie van PI Nieuwegein het LSR project als succesvol ervaart. Ik ben benieuwd of er bijvoorbeeld een bezuinigingsdoelstelling of een ander doel aan gekoppeld is. Een vergroting van het aantal gedetineerden dat vanuit PI Nieuwegein succesvol resocialiseert in de samenleving zou wellicht een andere doelstelling kunnen zijn.

Een andere reden waarom het lastig is om een uitspraak te doen over de LSR effecten voor het toekomstperspectief van gevangenen, zijn de huidige discourses over ex-gedetineerden in de samenleving zoals die volgens de deelnemers bestaan. Evenals ik in de aanleiding al beschreef, lijkt het in de huidige neoliberale samenleving belangrijk te zijn dat gevangenen een vak leren tijdens detentie, dat ze vervolgens na

vrijlating kunnen uitoefenen (Ducpétiaux, 1858 in Raes, 2006; Geerlink, nb.). Betaalde arbeid uitoefenen zou een kenmerk zijn van een zelfredzaam burger. Zoals in de aanleiding beschreven, is het belangrijk om een vak te leren dat aansluit bij de behoefte van de gedetineerde (DJI, nb). De gedetineerden van dit onderzoek hebben allen aangegeven dat LSR aansluit bij wat ze willen, namelijk werken in de sport. Tegelijkertijd hebben de meeste deelnemers aangegeven in de nabije toekomst niks te gaan doen met LSR, maar een uitkering aan te zullen vragen. Enkeligen lijken überhaupt niet de ambitie te hebben om te gaan werken na vrijlating. Maatschappelijke beelden die bestaan over ex-gedetineerden lijken hiervan de oorzaak te zijn. De gevangenen denken dat het lastig is om aan werk te komen, omdat ze voor de samenleving het label van 'ex-gedetineerde' met zich meedragen. Dit lijkt de deelnemers al enigszins af te schrikken om te gaan solliciteren. Voor de sportsector denken de gedetineerden dat ze perse in het bezit moeten zijn van een VOG. Ondanks de verzekering, tijdens de eerste bijeenkomst, dat dit niet altijd zo lijkt te zijn (: er kan soms ook voorwaardelijke VOG aangevraagd worden), benadrukten de gedetineerden in de interviews nogmaals het belang van een VOG. De moeilijkheid voor ex-gedetineerden om die VOG aan te vragen lijkt de deelnemers ook te weerhouden van werk. Er lijken dus twee redenen te zijn die de deelnemers ervan weerhouden om te gaan werken na vrijlating. Toch betwijfel ik als onderzoeker of enkele deelnemers oprecht gemotiveerd zijn om te werken, zoals ze aangaven in de intakegesprekken. Nadat de gedetineerden duidelijk verteld was dat twee verenigingen in Utrecht géén VOG als voorwaarde stellen om er te mogen werken, leek de motivatie om daar te gaan werken niet groter. Vervolgens komen de deelnemers dan met argumenten dat ze daar met minachting behandeld zullen worden. Ook gaven enkele deelnemers aan dat ze als vrijwilliger bij een vereniging direct zouden vertrekken wanneer ze zich enigszins negatief behandeld voelen. Op basis van de resultaten zou je kunnen stellen dat iedere ex-gedetineerde blij moet zijn met elke vorm van werk die hij aangereikt krijgt, want ze lijken al een achterstand te hebben op niet-gedetineerden. Maar kennelijk hebben de gedetineerden toch de indruk dat ze makkelijk weg kunnen lopen als het hun niet bevalt. Een uitspraak over het effect van LSR op een toekomst in de sport voor gedetineerden kan niet gedaan worden. Dit lijkt echter niets met LSR te maken te hebben, maar meer met de instelling en de gedachtegang van de gevangenen. Voor vervolgonderzoek kan het interessant zijn om uit te zoeken in hoeverre ex-gedetineerden het zelf noodzakelijk vinden om na vrijlating aan het werk te gaan. Op basis van dit onderzoek kan gesteld worden dat gevangenen zich achtergesteld voelen wanneer ze als ex-gedetineerden op zoek gaan naar werk. Ze lijken deze positie te aanvaarden en nemen liever genoegen met een uitkering dan afgewezen te worden en geconfronteerd te worden met de, in hun ogen, negatieve beelden uit de maatschappij. Er kan gesteld worden dat uit de data een patroon af te leiden is dat een bij de gevangenen heersend discours blootlegt, namelijk dat je als ex-gedetineerde moeilijk aan het werk komt. Dit patroon heb ik via de observatiedata waarop ik in de interviews terugkwam kunnen ontdekken. Het ging hierbij om de uitspraak van Bart over wie er nou ex-gedetineerden als werknemer wil. Door hier in de interviews op terug te komen heb ik bij de meeste deelnemers een overeenstemmend patroon ontdekt. Dit heeft de validiteit van het onderzoek in mijn ogen vergroot. De interviewresultaten over het deelnamemotief van cursisten voor LSR lijken me ook betrouwbaar. In de afgesloten interviewruimte deden de deelnemers uitspraken die ze in een andere context – in het bijzijn van inrichtingspersoneel – niet deden. Wat ze tijdens de interviews zeiden leek meer gevoelige informatie te zijn over hun deelname en wat ze met LSR willen gaan doen.

8. Conclusie

Zoals in het discussiehoofdstuk te lezen is, laat dit onderzoek veel ruimte over voor vervolgonderzoek. Aan de andere kant heeft dit onderzoek veel zaken aan het licht gebracht en beleidskwesties kritisch aan de kaak gesteld. In dit conclusiehoofdstuk zal ik een zo beknopt mogelijke antwoord geven op de vier deelvragen om vervolgens in te gaan op de centrale vraagstelling.

1. *Hoe krijgt het begrip zelfredzaamheid betekenis in 'Zelfredzame Gedetineerden' (Molleman, 2014) en via de deelnemers?*

De betekenissen die Molleman (2014) en de gedetineerden aan het begrip zelfredzaamheid geven, lijkt overeen te komen met elkaar. Molleman (2014) beschrijft een zelfredzame gedetineerde als een gevangene die in staat is om zoveel mogelijk zelf te voorzien in zijn behoeften, zonder tussenkomst van het inrichtingspersoneel. De deelnemers beamen die betekenis en beschrijven een zelfredzame gedetineerde als een gevangene die zijn eigen broek omhoog kan houden en zelfstandig het dagprogramma kan draaien.

2. *Wat zijn de heersende discourses over zelfredzaamheid in de gevangenis en welke invloed hebben ze op de gedetineerden?*

In PI Nieuwegein lijkt de norm te heersen over de zelfredzame gedetineerde als ideaal. Het dominante discours dat gebruikt wordt door de directie van de PI Nieuwegein lijkt te zijn dat zelfredzaamheid bij gedetineerden leidt tot een betere re-integratie van hun eigen toekomstperspectief. Een bijkomend voordeel zou zijn dat DJI dan in staat is om effectiever te werken (Molleman, 2014). De gedetineerden lijken echter een alternatief discours te gebruiken, namelijk dat het zelfredzaamheidsbeleid een gevolg is van de bezuinigingen in het gevangeniswezen. Het ziet er naar uit dat deze discourses ervoor zorgen dat de gevangenen kritisch staan ten opzichte van het zelfredzaamheidsbeleid. Fahad denkt dat de veiligheid in gevangenissen afneemt als gevolg van het zelfredzaamheidsbeleid. Door de bezuinigingen zou er minder inrichtingspersoneel zijn om de veiligheid van gevangenen te waarborgen. Hierdoor zou er op den duur een systeem in de gevangenis kunnen ontstaan, waarin de sterksten het voor het zeggen hebben. Daarnaast denkt hij dat het zelfredzaamheidsbeleid een negatief effect heeft op het aantal recreatieve uren voor gevangenen. Door een gebrek aan inrichtingspersoneel zouden gevangenen meer in hun cel moeten zitten. Echter, doordat de norm van de zelfredzame gevangene als ideaal lijkt te heersen binnen PI Nieuwegein, ziet het er naar uit dat de gevangenen proberen om zelfredzaamheid uit te stralen. Bijvoorbeeld Nagib en Bart, beiden kritisch ten opzichte van het zelfredzaamheidsbeleid, geven van zichzelf aan dat ze zelfredzaam zijn en geen PIW'ers nodig hebben. Ondanks de schijnbare kritische houding van gedetineerden ten opzichte van het zelfredzaamheidsbeleid, lijken ze wel te proberen om als zelfredzaam over te komen.

3. *Welke motieven hebben gevangenen om deel te nemen aan LSR?*

De norm van de zelfredzame gedetineerde als ideaal lijkt ook haar invloed uit te oefenen op de deelnamemotieven van gedetineerden aan LSR. Deelnemers verklaarden in eerste instantie dat ze LSR volgen een beter toekomstperspectief en kansen op de arbeidsmarkt. Echter, eenmaal aangenomen tot de opleiding, lijken sommige gevangenen te hebben deelgenomen om de verveling tegen te gaan en om even uit de cel weg te zijn. Sturing vanuit de zelfredzame norm lijkt hierbij plaats te vinden. De gedetineerden gaven van zichzelf niet toe dat ze deelnemen om de verveling tegen te gaan, maar wezen hierbij wel naar de andere cursisten. Bovendien gaven de deelnemers in het interview aan dat ze na vrijlating liever een uitkering aanvragen en niet de arbeidsmarkt op gaan. Zodoende kan je in twijfel trekken of de gevangenen zich hebben aangemeld voor LSR vanwege de betere toekomstkansen, of dat er andere motieven een rol hebben gespeeld.

4. *Welke discoursen gebruiken gedetineerden om hun ervaringen met LSR-niveau 2 te definiëren en hoe vormt dat hun toekomstperspectief?*

De gedetineerden lijken vooral een discours te gebruiken zoals die in de samenleving volgens hen over ex-gedetineerden zou bestaan, bij de vorming van hun toekomstperspectief. Over LSR-niveau 2 zeggen ze dat het een geschikte opleiding is om te leren les- en leiding geven aan een groep personen. Het discours dat de deelnemers gebruiken om hun ervaringen met LSR-niveau 2 te definiëren, lijken echter hun deelnamemotief van een toekomst in de sport te verhinderen. De gevangenen gebruiken het discours van de ex-gedetineerde als ongewenst werknemer. De deelnemers lijken ervan overtuigd te zijn dat de samenleving niet zit te wachten op ex-gedetineerden op de arbeidsmarkt. Om negatieve reacties te voorkomen lijken de gevangenen ervoor te kiezen om na vrijlating een uitkering aan te vragen, in plaats van om werk te zoeken. Dit discours lijkt alle mogelijke positieve effecten van LSR-niveau 2 op het toekomstperspectief van gevangenen al bij voorbaat de kop in te drukken.

Centrale vraagstelling: Welke betekenis geven gedetineerden aan hun deelnamemotieven, ervaringen en het doel van LSR in het kader van zelfredzaamheid?

De gedetineerden lijken vooral deel te nemen aan LSR omdat het een laagdrempelige sportopleiding is en ze graag na vrijlating in de sport willen gaan werken. Ten aanzien van zelfredzaamheid kan gesteld worden dat de gevangenen een vak leren dat ze vervolgens na vrijlating kunnen uitoefenen. Van elkaar denken de deelnemers dat het tegengaan van verveling ook een deelnamemotief kan zijn. Even lekker drie uur sporten is leuker dan achter de deur te zitten.

Als het gaat om de ervaringen met LSR in het kader van zelfredzaamheid geven enkele cursisten aan dat ze leren zelfstandig voor een groep te staan en sportles te geven. Er zou gesteld kunnen worden dat deze onderdelen van LSR leiden tot een hogere zelfredzaamheid. Aan de andere kant zijn er ook deelnemers die aangeven dat LSR, in ieder geval binnen de muren, amper een bijdrage levert aan de zelfredzaamheid. Alleen het ietwat zelfstandiger en bewuster worden zou een leeraspect van LSR kunnen zijn dat aansluit bij zelfredzaamheid.

De sleutel van deze resultaten lijkt te liggen in wat de gedetineerden als doel zien van LSR in het kader van zelfredzaamheid. Zij denken niet dat LSR bedoeld is om de gedetineerden zelfredzaam te maken, maar veeleer om bij te dragen aan het uitgangspunt van zelfredzaamheid, namelijk bezuiniging. De deelnemers denken dat de directie middels LSR wil bezuinigen op de sportinstructeurs. Op termijn zouden de gevangenen met het LSR diploma op zak de sportlessen kunnen overnemen, waardoor ILO'ers steeds meer overbodig zijn.

Is LSR dan per definitie ongeschikt om in te zetten voor gevangenen? Nee! Dit onderzoek geeft alleen een beeld op de effecten van LSR in PI Nieuwegein ten aanzien van het zelfredzaamheidsbeleid. Inderdaad kan gesteld worden dat de effecten van LSR op de zelfredzaamheid van de cursisten in PI Nieuwegein genuanceerd dienen te worden. Tegelijkertijd kun je stellen dat dit laatste niets te maken lijkt te hebben met de LSR als opleiding, maar dat dit alles te maken lijkt te hebben met de heersende norm over zelfredzaamheid en het gebruik van discoursen binnen PI Nieuwegein. Gedetineerden geven aan dat LSR zich onderscheidt van andere opleidingen en ze benadrukken daarbij hoe enthousiast ze zijn en hoe er een harmonie in de cursistengroep is ontstaan. De deelnemers komen van verschillende afdelingen en er lijkt toch een bepaalde chemie te zijn ontstaan in de groep. Ook Jolanda die zelfs uit een andere gevangenis kwam werd volledig betrokken in het groepsproces. Het enthousiasme van de gevangenen blijkt ook uit de motivatie die ze allemaal hebben om ook

LSR-niveau 3 te volgen. Dat de effecten van LSR op de zelfredzaamheid van gedetineerden genuanceerd dienen te worden, lijkt verschillende niet-LSR gerelateerde oorzaken te hebben:

1. Het inrichtingspersoneel lijkt zich te verzetten tegen het zelfredzaamheidsbeleid. Zij hebben de indruk dat dit dient als maskering voor bezuinigingen op het personeel. Hierdoor voelen die medewerkers zich bedreigd en vrezen ze voor hun baan. Bewaarders treden bewust op de voorgrond en ILO'ers voorkomen dat gevangenen ingezet worden voor de sportles. De gedetineerden lijken hierdoor niet de kans te krijgen om meer zelfredzaam te worden, ongeacht welke opleiding je hiervoor zou aanbieden.
2. Veel gevangenen vinden van zichzelf dat ze al zelfredzaam genoeg zijn, dus ze zien de noodzaak er niet van in om aan dit beleid mee te werken. Sterker nog, de meesten hebben de indruk dat meewerken ongunstig is voor henzelf. De deelnemers denken ook dat het zelfredzaamheidsbeleid er is om te bezuinigen. Hierdoor zouden de gevangenen meer achter de deur zitten, minder sporturen krijgen en juist minder vrijheden hebben. Bovendien zou het ten koste kunnen gaan van de veiligheid in de gevangenis.
3. Als de cursisten na vrijlating aan het werk gaan, lijken ze dat het liefst te doen in de sport. Juist LSR lijkt daar als opleiding geschikt voor te zijn. Maar de *nóódzaak* om na vrijlating aan het werk te gaan wordt door de gedetineerden niet altijd gevoeld. De meeste kiezen er voor om een uitkering aan te vragen. Er lijken nog twee aanleidingen te zijn, die dit gevoel bij de deelnemers versterken. Allereerst hebben ze de indruk dat ze als ex-gedetineerden lastig aan een baan komen, omdat de samenleving daar niet op zit te wachten; ze denken dat er door de maatschappij op een bepaalde denigrerende manier gekeken wordt naar ex-gedetineerden in functie. Ten tweede hebben de cursisten de overtuiging, dat als ze al kiezen voor een baan in de sport - bijvoorbeeld bij een vereniging of op een Cruiff Court - een VOG aanvraag hiervoor verplicht is, en dat ze die niet zouden krijgen. Zelfs een weerlegging van het laatste punt tijdens één van de bijeenkomsten heeft die overtuiging niet weggenomen.

In PI Nieuwegein lijken er zich op basis van de resultaten allerlei processen met meerdere belanghebbende partijen af te spelen die de effecten van LSR op zelfredzaamheid van gedetineerden onderdrukken. Met betrekking tot zelfredzaamheid lijkt de directie werkwijzen te implementeren, die door het inrichtingspersoneel met weerstand of slechts tot op zekere hoogte worden uitgevoerd. Gedetineerden voelen zich hiervan vooral slachtoffer en wijzen vervolgens naar het inrichtingspersoneel als oorzaak waardoor ze niet zelfredzaam worden. Het inrichtingspersoneel verantwoordt dit vanuit de zorg die zij hebben voor hun eigen positie. Bij het beleid van de directie zetten zij hun vraagtekens. De directie lijkt in opdracht van het ministerie van veiligheid en justitie bezig te zijn met bezuinigen, zodat PI Nieuwegein kan blijven voortbestaan. Deze processen lijken een vicieuze cirkel te vormen die voor spanning zorgt. De belanghebbende partijen lijken niet altijd te beseffen dat ze te maken hebben met een gemeenschappelijk probleem, dat de oorzaak vormt voor de beschreven moeilijkheden in PI Nieuwegein. Dat lijkt namelijk de al in de inleiding beschreven maatschappelijk druk te zijn die er ligt op het gevangeniswezen in Nederland (van der Veen, 2016).

Literatuur

- ANP (2013, 25 september). *Buma: 'Participatie is excuus voor kil bezuinigen'*. Geraadpleegd via <http://www.trouw.nl/tr/nl/4500/Politiek/article/detail/3515687/2013/09/25/Buma-Participatie-is-excuus-voor-kil-bezuinigen.dhtml>.
- Binnendijk, M. K. (2014). *Participeren gaat niet vanzelf. Een onderzoek naar zelfredzaamheid van kwetsbare burgers in een neoliberale, geïndividualiseerde Utrechtse samenleving*. Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/>.
- Boeije, H. R. (2005) *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom Koninklijke Uitgevers.
- De Boer, F. (2011). *The grounded theory approach: Een update*. Utrecht: Stichting Kwalon. pp. 25-33.
- Boers, A (2006). *Effecten en besparingen op maatschappelijke kosten*. Amsterdam: Stichting Exodus .
- Boot, J.M.D. & Klinkert, J.J. (2001). *Inleiding in de medische sociologie*. Assen: Uitgeverij Van Gorcum.
- Bottenburg, M. van, & Schuyt, C. J. M. (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC/NSF.
- Brabander, R.A.(2014) *Wie wil er nou niet zelfredzaam zijn?: de mythe van zelfredzaamheid*. Apeldoorn: Maklu Uitgevers.
- Brouwers, L. (2016, 22 januari). Gevangenisje spelen. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd via <http://www.nrc.nl/>.
- Burck, C. (2005). Comparing qualitative research methodologies for systemic research: The use of grounded theory, discourse analysis and narrative analysis. *Journal of family therapy*, 27 (3), 237-262.
- Burik, A. van, Jong, B. de, Willems, P. en Vogelvang, B. (2015). *Evaluatie pilots zelfredzaamheid gedetineerden*. Woerden: van Montfoort.
- Calhoun, C; Gerteis, J; Moody, J; Pfaff, S. & Virk, I. (2012). *Contemporary sociological theory*. Malden, MA: Blackwell.
- Criminologie in Actie, (2015, 8 december). *Vrijheid via bezuinigingen*. Geraadpleegd via <https://www.svcia.nl/2015/12/vrijheid-via-bezuinigen/>. (Geraadpleegd op 16 juli 2016).
- Denis Doeland. (2012, 5 november). *Achtergrond: Panopticon (de docu over jouw privacy) #achtergrond*. Geraadpleegd via <https://denisdoeland.com/2012/11/05/achtergrond-panopticon-de-docu-over-jouw-privacy/>. (Geraadpleegd op 24 april 2016)
- Dienst Justitiële Inrichtingen (2009). *Jaarbericht 2008: Stap in de goede richting*. Geraadpleegd via <https://www.dji.nl/organisatie/publicaties/>. (Geraadpleegd op 16 juli 2016).

Dienst Justitiële Inrichtingen, (nb.) *Zorg en begeleiding*. Geraadpleegd via <https://www.dji.nl/Onderwerpen/Volwassenen-in-detentie/Zorg-en-begeleiding/Dagbesteding/>. (Geraadpleegd op 20 mei 2016)

Dienst Justitiële Inrichtingen, (nb.) *Re-integratie en nazorg*. Geraadpleegd via <https://www.dji.nl/Onderwerpen/Volwassenen-in-detentie/Re-integratie-en-nazorg/>. (Geraadpleegd op 20 mei 2016)

Dienst Justitiële Inrichtingen (nb.) *Straffen en maatregelen*. Geraadpleegd via <https://www.dji.nl/Onderwerpen/Volwassenen-in-detentie/Straffen-en-maatregelen/>. (Geraadpleegd op 20 mei 2016)

Dienst Justitiële Inrichtingen (2016, 7 augustus). *Meer eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid gedetineerden*. Geraadpleegd via <https://www.dji.nl/actueel/meer-eigen-verantwoordelijkheid-en-zelfredzaamheid-gedetineerden.aspx?cp=93&cs=26181>. (Geraadpleegd op 14 augustus 2016)

Dienst Justitiële Inrichtingen (2016, juni). *Sport verbreedert*. Geraadpleegd via <http://djizien.dji.nl/djizien/artikel/mini-ek-voetbal-in-pi-sittard/index.cfm>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)

Dijk, M. van (2014, 11 april). Is een gevangenis uit de tijd? *Trouw*. Geraadpleegd via <http://www.trouw.nl/>.

Doorn, van (2006, 29 april). Van verzorgingsstaat naar neoliberalisme. *Trouw*. Geraadpleegd via <http://www.trouw.nl/>.

Edwards, A. & Skinner, J. (2009). *Qualitative research in sport management*. Amsterdam: Elsevier.

Ellch, J. (2013, 17 september). *Participatiesamenleving? Bezuinigingen ondermijnen eigen kracht burgers*. Geraadpleegd via <http://www.sociaalwerknederland.nl/actueel/nieuws/2522-participatiesamenleving-bezuinigingen-ondermijnen-eigen-kracht-burgers>. (Geraadpleegd op 11 april 2016)

Fairclough, N. (2001). *Language and power (2nd ed.)*. London: Longman Group.

Foucault, M. (1971) , *L'ordre du discours*. Paris: Gallimard.

Foucault, M. (1977). *Discipline and punishment*. New York: Pantheon.

Foucault, M. (1979). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Vintage.

Foucault, M. (2013). "Practicing Criticism," in *Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings 1977-1984*. New York: Routledge.

Foucault, M. (2014) *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard.

Gallant, D; Sherry, E; Nichol森, M. (2015) Recreation or rehabilitation? Managing sport for development programs with prison populations. *Sport Management Review*, 18 (1), 45-56.

Geerlink, E. (nb.) *Begint het beroep op zelfredzaamheid bij de overheid zelf? Praktijkervaring van het CAB.* Geraadpleegd via <http://cabgroningen.nl/arbeid/begint-het-beroep-op-zelfredzaamheid-bij-de-overheid-zelf/>. (Geraadpleegd op 12 juli 2016)

Graas, P. J. J. (2013). *Nuttige instrumenten. Michel Foucault en de wereld van de Victoriaanse gevangene.* Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/>.

Hajer, M. (1989). Discours-coalities in politiek en beleid: De interpretatie van bestuurlijke heroriënteringen in de Amsterdamse gemeentepolitiek. *Beleidswetenschap*, 3 (3), 242-263.

Halimi, M; Brosens, d; Donder, L. de; Verté, D. (2013). *Leren in hechtenis: motieven voor participatie aan formele educatie in de gevangenis.* Geraadpleegd via <http://klasbak.net/doc/Leren%20in%20hechtenis.pdf>.

In de Gevangenis (nb.). *Sport en bewegen.* Geraadpleegd via <http://www.indegevangenis.nl/?artikel=Sport%20en%20beweging>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)

Jacobs, L. (2013). *Het recht van gedetineerden op onderwijs.* Geraadpleegd via <http://klasbak.net/doc/BACproef%20Jacobs%20Lara.pdf>

Johnsen, B. (2001). *Sport, Masculinities and Power Relations in Prison.* Oslo: Norges Idrettshøgskolepp. pp. 17-39

Justis. (nb). *Verklaring Omtrent het Gedrag.* Geraadpleegd via <https://www.justis.nl/producten/vog/>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)

Kleemans, E.R; Korf, D.J; Staring, R. (2008). Mensen van vlees en bloed: kwalitatief onderzoek in de criminologie. *Tijdschrift voor criminologie* 51 (4), 323-336.

Klumpelaar, S. (2015, 20 september) Gedetineerde (82) doodgestoken in gevangenis Zoetermeer. *NRC Handelsblad.* Geraadpleegd via <http://www.nrc.nl/>.

Knoppers, A. (2014, 5 januari). *Kwalitatieve onderzoeksvaardigheden 2014.* Utrecht: Utrechtse School voor Bestuurs- en Organisationswetenschap.

De Koster, W; Waal, J. van der, Achterberg, P; Houtman, D. (2008). De opkomst van de strafstaat: Neo-liberalisering of een nieuwe politieke cultuur?. *Sociologie*, Vol. 4 (4), 311-325.

Kruijff, N. de (2016, 17 augustus). Na de bajes aan de bak als gediplomeerd sportleider. *Algemeen Dagblad.* Geraadpleegd via <http://www.ad.nl/>

Laan, S. van der (2013, 14 oktober). Mark Rutte: Participatiesamenleving is geen bezuiniging. *Elsevier.* Geraadpleegd via <http://www.elsevier.nl/>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)

Leeuwen, F. van. (2012) *Het motiveren van burgers tot zelfredzaam gedrag in geval van een weeralarm.* Geraadpleegd via <http://essay.utwente.nl>.

- Van der Linden, J. (2014). Nieuwe kansen voor de stille krachten van de verzorgingsstaat in de participatiesamenleving?!. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* 23 (2), 71-74.
- Martos-Garcia, D. (2009) Sport and physical activity in a high security Spanish prison: an ethnographic study of multiple meanings. *Sport, Education and Society*. Vol. 14 (1), pp 77-96.
- Meester, J. (2008) *In hoeverre heeft de culturele achtergrond van Chinese studenten invloed op het afwegingsproces bij het maken van een niet-routinematige beslissing?* Geraadpleegd via <http://essay.utwente.nl>
- Middelkamp, H. M. (2011). *De culturele invloed op sportparticipatie: "Het ligt niet in hun aard"*. Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl>
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ). (2013). *Masterplan DJI 2013-2018*. Den Haag: VenJ
- Ministerie van Veiligheid en Justitie (VenJ). (2005). *Gedraginterventies. Programma terugdringen recidive*. Den-Haag: VenJ.
- Moerdijk, S. (2011). *Foucault en zijn missie met de gevangenis*. Geraadpleegd via <https://thesis.eur.nl/pub/10832/BA-thesis%20-%20Moerdijk.pdf>
- Molleman, T. (2014). *Zelfredzame gedetineerden. Mogelijkheden binnen de muren*. Den-Haag: . Ministerie van Veiligheid en Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Movisie & Cora Brink (2013). *Zelfregie, eigen kracht, zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid: De begrippen ontward*. Utrecht: Movisie
- Movisie (2015, 8 december). *De voordelen van de participatiesamenleving*. Geraadpleegd via https://www.movisie.nl/artikel/voordelen-participatiesamenleving#block-commentblock-comment_block. (Geraadpleegd op 12 april 2016).
- Murawski, S. (2011, 26 december). *Neoliberalisme: Een Ideeëngeschiedenis*. Geraadpleegd via http://www.saprood.be/cm/index.php?com_sectionnav&view=article&Itemid=53&id=1500&25262099bab4e2695d2f6af7274e90c1=6dec431691a6105ea95f4477e92ef597. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)
- NOC*NSF. (nb). *VOG. Voor wie?* Geraadpleegd via <http://www.nocnsf.nl/vog/doelgroep>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)
- NOS. (2016, 19 april). *Gevangene mag met tablet in cel meer zelf doen*. Geraadpleegd via <http://nos.nl/artikel/2100088-gevangene-mag-met-tablet-in-cel-meer-zelf-doen.html>. (Geraadpleegd op 12 mei 2016)
- Nu.nl, (2013, 30 juli) *Dode bij steekpartij in gevangenis Nieuwegein*. Geraadpleegd via <http://www.nu.nl/binnenland/3538910/dode-bij-steekpartij-in-gevangenis-nieuwegein.html>. (Geraadpleegd op 25 maart 2016)

- Nu.nl, (2014, 5 april). *Spanning in gevangenen na bezuinigingen*. Geraadpleegd via <http://www.nu.nl/politiek/3744720/spanning-in-gevangenen-bezuinigingen.html>. (Geraadpleegd op 25 maart 2016)
- Parker, A; Meek, R; Lewis, G. (2014) Sport in a youth prison: male young offenders' experiences of a sporting intervention. *Journal of Youth Studies*. 17 (3), 381-396.
- Schutter, M. de.(2006) *Een hedendaagse, criminologische analyse van Foucault's functionalistische theorie van de gevangenis*. Geraadpleegd via <http://scriptiebank.be>.
- Rijksoverheid, (nb). *Recidive en veelplegers*. Geraadpleegd via <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/recidive/inhoud/verminderen-recidive>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)
- Robbesom, D. (2014). *Het ontstaan van de participatiesamenleving*. Geraadpleegd via <http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/het-ontstaan-van-de-participatiesamenleving/>. (Geraadpleegd op 12 maart 2016)
- Rtlnieuws, (2016, 19 april). *Gevangenen krijgen tablet in hun cel*. Geraadpleegd via <http://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/gevangenen-krijgen-tablet-hun-cel>. (Geraadpleegd op 25 mei 2016)
- Rtlnieuws, (2016, 3 juli). *Drugs en smartphones massaal gevangenen binnengesmokkeld*. Geraadpleegd via <http://www.rtlnieuws.nl/nederland/drugs-en-smartphones-massaal-gevangenen-binnengesmokkeld>. (Geraadpleegd op 20 juli 2016)
- Schnabel, P. (2004). Het zestiende Sociaal Cultureel Rapport kijkt zestien jaar vooruit. SCP, In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004 (pp. 45-90). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schuermans, A. P. (2014). *Zelfredzaamheid in welzijnsbeleid*. Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/>.
- Socialistische Partij. (2013, 25 september). *Roemer: 'Ruttes participatiesamenleving betekent zoek-het-lekker-zelf-maar-uit*. Geraadpleegd via <https://www.sp.nl/nieuws/2013/09/roemer-ruttes-participatiesamenleving-betekent-zoek-lekker-zelf-maar-uit>. (Geraadpleegd op 17 maart 2016)
- Spoel, I. (2012). *Privacy zat. Informatieprivacy herzien met de kritische blik van Foucault*. Geraadpleegd via <http://dspace.library.uu.nl/>.
- Steden, R. van; Boutellier, C.J.C. (2010). *Sociaal veilig: paradoxen van zelfredzaam burgerschap*. Geraadpleegd via <http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/38298/090519Sociaal?sequence=1>. (Geraadpleegd op 20 mei 2016)
- Steenbekkers, B. (2009). *Observatie onderzoek*. Wageningen: Agrotechnology & food sciences Group.

Temmerman, S. de, (2013). *Een kritische discoursanalyse van het EU-handelsbeleid onder het Lissabon-verdrag; depolitisering en de incorporatie van het Europees Parlement als niet-plaats in het vrijhandelsakkoord met Colombia en Peru*. Geraadpleegd via <http://lib.ugent.be>

Theeboom, M. A. R. C. (2008). *De sociale waarde van sport. Alternatieven voor kansengroepen op lokaal vlak*. Vrije Universiteit Brussel. Geraadpleegd via <http://vub.ac.be>

Ursum, J; Rijken, M; Cardol, M; Schellevis, F. (2011). *Zorg voor chronisch zieken: organisatie van zorg, zelfmanagement, zelfredzaamheid en participatie*. Utrecht: Nivel.

Vacca, J. S. (2004). Educated prisoners are less likely to return to prison. *Journal of Correctional Education*, 55 (5), 297-305.

Veen, C. van der (2016, 21 maart). Komende jaren sluiten nog meer gevangenen. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd via <http://www.nrc.nl/>.

Vlaamse overheid: Departement Landbouw en Visserij (2009). *Leefbaarheid in de landbouw*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie

Vossers, A. (2013, 21 mei). Bezuinigingen gevangenen ten koste van veiligheid. *Elsevier*. Geraadpleegd via <http://www.elsevier.nl/>.

Vreugdenhil, M. (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken*. Amsterdam: University Press.

Weusten, S. (2012). Liever wilskrachtig dan intelligent. *Skipr*, 5 (5), 47-47.

Bijlage 1

LSR-niveau 2 en niveau 3

LSR-niveau 2 leidt cursisten op tot assistent recreatiesportleider. Met dit diploma ben je bevoegd om les en leiding te geven aan kleine groepen van maximaal zes personen. Om dit voor grotere groepen te doen, is aanwezigheid van iemand met een niveau 3 opleiding of hoger vereist. LSR-niveau 2 is een laagdrempelige opleiding: voor deelname zijn geen specifieke vereisten, afgezien daarvan, dat de deelnemer tenminste 16 jaar oud moet zijn. Affiniteit met sport is vanzelfsprekend een pré, maar geen must. De opleiding bestaat uit minimaal 25 lessen, twee uur persoonlijke coaching en 15 uur stagelopen. In de PI Nieuwegein bestaat de opleiding uit 13 bijeenkomsten van drie uur. Dit zijn in totaal 39 lessen. De gedetineerden hebben stage gelopen binnen de muren. Sommigen hielpen de sportinstructeurs tijdens fitnessuren, anderen organiseerden voetbalactiviteiten voor medegedetineerden. Stichting NSA heeft ervaring met soortgelijke doelgroepen (dak- en thuislozen, vervroegd schoolverlaters) en heeft daarom voor de gevangenen extra contacturen aangeraden. Naast de 13 bijeenkomsten zijn er nog twee data voor het afnemen van een Proeve Van Bekwaamheid (PVB). De cursisten organiseren een activiteit voeren deze uit voor hun medecursisten. Door Stichting NSA wordt er een externe examiner aangesteld die deze PVB's gaat beoordelen. Bij het succesvol doorstaan van de PVB slagen de cursisten voor de opleiding, mits ze hun stage-uren hebben afgerond en minimaal 80% aanwezig zijn geweest bij de lessen. Er zit tevens een deel Eerste Hulp Bij Sport Ongelukken (EHBSO) verwerkt in de opleiding. Cursisten maken gedurende een bijeenkomst een schriftelijke EHBSO-toets die vervolgens door de docent wordt nagekeken. Een EHBO-diploma geeft recht op vrijstelling voor dit onderdeel.

LSR-niveau 3 leidt cursisten op tot zelfstandig recreatiesportleider. Met dit diploma ben je bevoegd om les- en leiding te geven aan grotere groepen personen. Je kunt zelfstandig sport- en spelactiviteiten organiseren en toezien op een goed verloop. Voor deze opleiding is minimaal VMBO als vooropleiding vereist en de cursist dient bij aanvang van de opleiding 18 jaar of ouder te zijn. Met LSR-niveau 2 op zak mag je ook deelnemen aan LSR-niveau 3. LSR-niveau 3 bestaat uit minimaal 30 lessen, tien uur "eigen keuzeblok" waar de cursist een onderwerp voor mag kiezen en twee uur persoonlijk coaching. Voor het PVB examen gaat de cursist een sportles of kleine activiteit leiden. Daarnaast gaat de deelnemer een grote activiteit organiseren en vrijwilligers of LSR-niveau 2'ers begeleiden. Het aantal stage-uren bedraagt 30. Er zijn plannen om ook LSR-niveau 3 aan te gaan bieden in PI Nieuwegein. Stichting NSA is naast aanbieder ook de kwaliteitsbewaker van LSR.

Financiering LSR-niveau 2 in PI Nieuwegein

Gevangenis in Nederland hebben per vestiging een bepaald budget dat ze jaarlijks kunnen spenderen. Naast dit budget vinden er in het gevangeniswezen bepaalde interventies plaats, die gefinancierd worden vanuit het Ministerie van Veiligheid en Justitie in overleg met Dienst Justitiële Inrichtingen (Ministerie van Justitie, 2005). Dienst Justitiële Inrichtingen is een overkoepelende organisatie waar gevangenis, huizen van bewaring, jeugdinstellingen etc. onder vallen (DJI, nb). Zo zijn er bijvoorbeeld gedragsinterventies die erop gericht zijn verslavingsproblematiek, huisvesting, werkloosheid en impulsiviteit aan te pakken. De kosten voor deze interventies gaan niet van het budget van de Penitentiaire Inrichting af (Ministerie van Justitie, 2005). LSR-niveau 2 is geen interventie binnen de gevangenis muren. De kosten voor deze opleiding gaat dus van het budget van de Penitentiaire Inrichting af. Het is een keuze van de directie van PI Nieuwegein om hierin te investeren. Het ministerie komt daar verder niet tussen. Het is overigens wel mogelijk om, bij een succes, van LSR een officiële interventie te maken. Er kan hiervoor een aanvraag ingediend worden bij het ministerie. Hier zijn wel strikte eisen aan verbonden. Het is voor Stichting NSA daarom belangrijk om eerst de effecten van LSR-niveau 2 in PI Nieuwegein onder de loep te nemen, alvorens er een interventieaanvraag voor LSR wordt

gedaan. De opleiding waar ik het in dit onderzoek over heb, wordt vooral beschouwd als een pilotfase binnen het gevangeniswezen. Kennelijk is er voldoende vertrouwen in de effecten van de opleiding bij de directie van PI Nieuwegein om hierin te investeren.

Duur van de opleiding in PI Nieuwegein

De LSR opleiding in de PI is verdeeld over 13 weken. Hierbij de invulling daarvan:

Datum	Bijeenkomst nr.	Docent	Onderwerpen
Wo 23 maart	1	Fred en Raymond	Info cursus, kennismakingsspelen, tikspelen, voetbalspelen
Ma 4 april	2	Raymond	Uitleg stage, tikspelen, kringspelen, overloopspelen, estafettespelen
Wo 6 april	3	Fred	Reactiespelen, theorie les- en leidinggeven, loopvormen, trefbalspelen, hockeyvormen
Ma 11 april	4	Raymond	Vertrouwensspelen, bodyachtige vormen, lijn- en volleybalvormen, uitleg over eerste lesopdracht
Ma 18 april	5	Fred	Cursisten 1 ^e lesopdracht, voetbalvormen deel 2
Ma 9 mei	6	Raymond	Cursisten 1 ^e lesopdracht, EHBSO, proeftoets
Wo 11 mei	7	Fred	Balspelen, teamspelen, basketbalvormen, uitleg over 2 ^e lesopdracht
Ma 23 mei	8	Raymond	Cursisten 2 ^e lesopdracht
Ma 30 mei	9	Fred	Cursisten 2 ^e lesopdracht, ABCD-tje. ⁷
Ma 1 juni	10	Fred	Theorie en praktijk: grote organisatievormen + toets EHBSO, uitleg over Proef PVB' s
Ma 20 juni	11	Raymond	Cursisten proef PVB
Wo 22 juni	12	Fred	Cursisten proef PVB + inleveren map
Ma 27 juni	13	Fred en Raymond	Cursisten proef PVB
Wo 29 juni	PVB (Examen)		
Wo 6 juli	PVB (Examen)		

⁷ Een reflectiemodel waarbij het gaat om de Aanleiding, wat Belangrijk is, tot welke Conclusie het leidt en wat je er mee gaat Doen

De interviews zijn vanaf halverwege april uitgevoerd. De cursisten hadden er destijds dus vier of vijf bijeenkomsten op zitten. Ik heb hier bewust voor gekozen, zodat de deelnemers in ieder geval een reëel beeld hadden van de opleiding.

Bijlage 2

Hieronder vindt u informatie over de Verklaring Omtrent Gedrag. Bovendien heb ik de gebruikte afkortingen in deze scriptie hieronder nogmaals uitgeschreven.

Verklaring Omtrent Gedrag

Dit is een verklaring die aangeeft dat het verleden van een persoon geen bezwaar vormt voor het uitoefenen van een taak of functie in de samenleving (Justis, nb). Voor gedetineerden is het lastig om deze verklaring te krijgen, omdat ze een strafblad hebben. Een taak die de gedetineerden zouden kunnen uitoefenen in de samenleving is als vrijwilliger bij een vereniging. Veel LSR-niveau 2 cursisten komen daar terecht. Bij verenigingen wordt er de laatste jaren steeds vaker een VOG verwacht van vrijwilligers (NOC*NSF, nb). Dit zou de gevangenen na vrijlating kunnen belemmeren in het uitoefenen van een vrijwilligersfunctie bij een vereniging. Toch vragen niet alle verenigingen een VOG van de vrijwilligers. Daarnaast wordt er slechts een beperkt aantal jaren teruggekeken in de delict geschiedenis van de VOG-aanvrager. Als hij of zij al een langere tijd niet in aanraking is geweest met justitie, worden de kansen voor een VOG vergroot.

Afkortingen

In deze scriptie maak ik regelmatig gebruik van afkortingen. Bij de eerste vermelding heb ik uitgeschreven waar de afkorting voor staat, maar voor de zekerheid heb ik alle relevante afkortingen hieronder nogmaals uitgeschreven:

- ILO: Instructeur voor lichamelijke opvoeding. Dit zijn de sportinstructeurs in de gevangenis, waaronder Marjon.
- LSR: Leider Sportieve Recreatie.
- PI: Penitentiare Inrichting.
- PIW: Penitentiair Inrichtingswerker. Dit zijn de cipiers en bewaarders in de gevangenis.
- PVB: Proeve van Bekwaamheid.
- RIC: Re-integratiecentrum. Een ruimte binnen de PI waarin gedetineerden zelf kunnen werken aan hun basisvoorwaarden voor re-integratie. Hier kunnen ze bijvoorbeeld contact opnemen met de gemeente. Er zijn medewerkers (RIC'ers) die de gevangenen hierbij ondersteunen (DJI, nb).
- USBO: Het departement Bestuurs- en Organisationswetenschap van Universiteit Utrecht.
- VOG: Verklaring Omtrent Gedrag.